

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова

Череп А. В., Матушевська О. А., Каткова Н. В.

**ЕКОНОМІЧНА СТІЙКІСТЬ СУДНОБУДІВНИХ
ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ, ОЦІНКА, МЕХАНІЗМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Монографія

Рекомендовано Вченою радою НУК

Миколаїв • НУК • 2017

УДК 658.29:629.5(049)

Ч 46

Автори:

Череп А. В., декан економічного факультету Запорізького національного університету, доктор економічних наук, професор, академік Академії економічних наук України та Академії наук вищої освіти України, заслужений діяч науки і техніки України;
Матушевська О. А., кандидат економічних наук, підприємець;
Каткова Н. В., доцент кафедри «Облік і економічний аналіз» Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, кандидат економічних наук, доцент.

Рецензенти:

Анісімова О. М., доктор економічних наук, професор (Донецький національний університет ім. Василя Стуса).

Лук'янова В. В., доктор економічних наук, професор (Хмельницький національний університет).

Уманець Т. В., доктор економічних наук, професор (Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень).

*Рекомендовано Вченою радою НУК
(протокол № 10 від 28 жовтня 2016 року)*

Череп А. В.

Ч 46 Економічна стійкість суднобудівних підприємств: сутність, оцінка, механізм забезпечення: монографія. – Миколаїв: НУК, 2017. – 176 с.

ISBN 978–966–321–343–9

Монографія присвячена питанням удосконалення інструментарію оцінювання, аналізу, забезпечення економічної стійкості суднобудівних підприємств.

У дослідженні обґрунтовано теоретичні і методичні положення та прикладні засади побудови механізму забезпечення економічної стійкості промислових підприємств; уточнено визначення категорій «економічна стійкість підприємства» та «механізм забезпечення економічної стійкості підприємства»; удосконалено інструментарій оцінювання, критеріальну базу та алгоритм аналізу економічної стійкості підприємств, розширено методичний підхід до визначення інтегрального показника рівня економічної стійкості, удосконалено організаційно-методичні підходи щодо формування механізму забезпечення економічної стійкості промислових підприємств.

Монографія адресована власникам та менеджменту промислових підприємств, науковцям, викладачам вищих навчальних закладів, усім зацікавленим особам.

УДК 658.29:629.5(049)

ISBN 978–966–321–343–9

© Череп А. В., Матушевська О. А.,
Каткова Н. В., 2017

© Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова, 2017

ЗМІСТ

Передмова	4
Розділ 1. Науково-методичні засади оцінювання економічної стійкості промислових підприємств.....	7
1.1. Сутність та види економічної стійкості підприємств..	7
1.2. Теоретико-методичні підходи до оцінювання та аналізу економічної стійкості промислових підприємств.....	33
1.3. Удосконалення методичного підходу до інтегральної оцінки рівня забезпечення та аналізу економічної стійкості суднобудівних підприємств.....	49
Розділ 2. Оцінювання чинників забезпечення економічної стійкості підприємств суднобудівної промисловості України..	70
2.1. Визначення та класифікація факторів економічної стійкості суднобудівних підприємств.....	70
2.2. Оцінювання впливу факторів економічної стійкості суднобудівних підприємств.....	77
Розділ 3. Формування механізму забезпечення економічної стійкості суднобудівних підприємств.....	100
3.1. Науково-методичні аспекти формування механізму забезпечення економічної стійкості.....	100
3.2. Удосконалення організаційно-методичного механізму забезпечення економічної стійкості підприємств судно будування.....	115
Заклучення.....	141
Список літератури.....	146

ПЕРЕДМОВА

Сучасна економічна реальність переконливо свідчить про залежність економічного зростання країни від економічної стійкості суб'єктів господарювання. Відповідно до принципів сталого розвитку, які розроблені та ухвалені світовим співтовариством, виникає необхідність забезпечення у процесі розвитку не лише досягнення певних економічних зрушень, а й економічної стабільності, стійкості. Орієнтація на максимізацію прибутку об'єктивно вже не може більше розглядатися як основна рушійна сила розвитку — розвиток повинен здійснюватися у напрямі забезпечення економічної стійкості з обов'язковим урахуванням окрім економічної, ще й соціальної та екологічної компонент. Це стосується як розвитку суспільства у цілому, так і розвитку економіки окремих країн та економіки підприємств, які формують потенціал розвитку економіки кожної країни.

Проблема забезпечення економічної стійкості вітчизняних промислових підприємств посилюється руйнуванням господарських зв'язків, нестабільністю фінансових та валютних ринків, політичною та економічною нестабільністю держави.

За таких умов забезпечення економічної стійкості набуває властивості першочергової мети, досягнення якої виступає передумовою стійкого економічного розвитку вітчизняних промислових підприємств.

Важливу роль у формуванні національної економіки відіграє машинобудівний комплекс, зокрема, суднобудівна галузь машинобудування, оскільки вона інтегрує у своїй продукції результати діяльності великої кількості суміжних галузей національної економіки та є для будь-якої країни показником її науково-технічного розвитку та промислового

потенціалу. Таким чином, від рівня економічної стійкості підприємств машинобудівної галузі України залежить економічний розвиток держави у цілому, її промисловий потенціал, науково-технічний прогрес, конкурентоспроможність на внутрішніх та зовнішніх ринках.

Відтак, в умовах, коли економіка України зазнає значних втрат і, водночас, інтегрується у світовий економічний простір, особливої актуальності набувають питання створення адекватних сучасним умовам дієвих механізмів підвищення економічної стійкості з метою забезпечення сталого розвитку та зміцнення потенціалу вітчизняних суднобудівних підприємств, а також забезпечення їх міжнародної конкурентоспроможності з урахуванням національних інтересів України.

Аналіз стану наукових розробок засвідчує, що на сьогодні активно формується теоретико-методологічне підґрунтя, необхідне для забезпечення економічної стійкості підприємств. Вагомий внесок у дослідження проблем забезпечення економічної стійкості промислових підприємств зробили такі зарубіжні вчені, як П. І. Гайдай, І. Н. Євстюхін, О. Н. Зайцев, О. В. Корчагіна, Н. В. Шестерікова та ін. Серед українських дослідників слід відмітити таких, як А. М. Брагінець, Е. А. Ванієва, В. Л. Іванов, О. С. Коцюба, Н. Л. Любченко, Г. А. Махонько, О. В. Прокопчук, Н. Б. Проценко, О. В. Сергєєва, С. О. Тхор, О. С. Харитоновна, Р. В. Шамрін, В. М. Ячменьова та ін. Однак, незважаючи на появу багатьох досліджень з питань економічної стійкості, недостатніми є науково-методичні розробки з проблем формування інструментарію оцінювання, аналізу, організаційно-економічного механізму забезпечення економічної стійкості на промислових підприємствах, зокрема підприємствах

суднобудівної галузі машинобудування, які б могли стати основою відповідної системи управління підприємством.

В монографії авторами окреслені шляхи з удосконалення інструментарію оцінювання, критеріальної бази та алгоритму аналізу економічної стійкості підприємств, методичного підходу до визначення інтегрального показника рівня економічної стійкості, організаційно-методичного підходу щодо формування механізму забезпечення економічної стійкості промислових підприємств. Також обґрунтовано теоретичні і методичні положення побудови механізму забезпечення економічної стійкості промислових підприємств, для чого уточнено визначення категорій «економічна стійкість підприємства» та «механізм забезпечення економічної стійкості підприємства», поглиблено класифікацію різновидів економічної стійкості; систематизовано фактори впливу внутрішнього та зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємств суднобудування та здійснено їх оцінювання; розроблено процес формування механізму забезпечення економічної стійкості підприємства та функціональну модель механізму забезпечення економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості, яка передбачає блочну структуру, функціонування в реальному масштабі часу і носить динамічний характер.

Запропоновані заходи нададуть можливість підприємствам не тільки забезпечити виживання, а й «безболісну» адаптацію до різких змін зовнішнього та внутрішнього середовища, поліпшення результатів фінансово-господарської діяльності, забезпечити бажаний рівень економічної стійкості та мати конкурентну перевагу в галузі.

РОЗДІЛ 1

НАУКОВО-МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОЦІНЮВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ

1.1. Сутність та види економічної стійкості підприємств

Термін «економічна стійкість» став вживаним досить недавно, він з'явився у зв'язку з появою обмеженості ресурсів, яка стала слідством глобальних економічних криз. В останні роки стає все більше зрозумілим, що неможливо представити економічну стійкість країни без стійкості регіону, галузі, окремого господарюючого суб'єкта. Економічна стійкість кожного окремого підприємства дозволяє всій господарській системі країни не тільки зберегти її потенціал, а й забезпечити її якісне піднесення і вихід на міжнародні ринки з новими конкурентоспроможними товарами.

Проблема економічної стійкості підприємств набуває особливої гостроти в малому бізнесі та промисловому секторі економіки, зокрема в суднобудуванні. Суб'єкти господарювання не можуть впоратись зі впливом зовнішнього середовища, їх стан погіршується або взагалі бізнес перестає існувати [71].

Стійкість означає стан об'єкту по відношенню до зовнішнього впливу. Більш стійким вважається той стан, який більш схильний до менших змін при інших рівних умовах.

Категорія «стійкість» використовуються в різних галузях науки (математика, хімія, фізика, біологія, медицина, економіка, та інші). Так, у тлумачному словнику стійкість характеризується, як «стабільність, здатність системи, що має досить складні сценарії поведінки, зберігати деякі властивості й характеристики незмінними» [178].

У словнику синонімів [168] стійкість асоціюється з постійністю, незмінністю, упорядкованістю, рівновагою, безпекою. У філософському словнику [187] стійкість

тракується як, «постійність, перебування в одному стані». В юридичному словнику» стійкість підприємства» тракується, як «фінансовий стан підприємства, господарська діяльність якого забезпечує в нормальних умовах виконання всіх його зобов'язань перед працівниками, іншими організаціями, державою, завдяки достатнім доходам і відповідності доходів витратам» [212], теж саме тракування приводиться і в економічному словнику [46].

Сумин В. А. стверджує, що «під станом стійкості розуміється здатність економічної системи, що підверглась несприятливому відхиленню за межі її допустимого значення, повернутися у стан рівноваги за рахунок власних або позикових ресурсів, перепрофілювання виробництв і ін.» [175, с. 160]. При цьому стає не зовсім зрозуміло, чи саме підприємство мається на увазі як економічна система, та що вважати за межі допустимого значення. Дане тракування потребує уточнення.

У науковій літературі розглядають семантично близькі поняття щодо «економічної стійкості»: економічна рівновага, економічна безпека, фінансова стійкість, економічна незалежність, стійкий розвиток та інші.

Визначення поняття «економічна стійкість» має не тільки наукове значення, а й практичне, оскільки його зміст визначає підхід до його оцінки, управління. Вперше термін «економічна стійкість» був вживаний при розгляді проблем обмеженості природних ресурсів, які спровокували виникнення енергетичних криз 1973 та 1979 рр. Концепція «економічної» стійкості полягала в забезпеченні стабільного розвитку країни шляхом раціонального та економного використання ресурсів.

Об'єктом наукових досліджень «економічна стійкість» стала у кінці 20-го століття. За тих часів вчені досліджували економічну стійкість в контексті антикризового управління підприємства. У науковій літературі зустрічається щонайменше 70 тракувань категорії «економічна стійкість». Але, розробки системного підходу до «економічної стійкості підприємства» у сучасних умовах господарювання (мінливості, невизначеності)

немає. Це питання у науковій літературі є достатньо дискусійним.

Проаналізувавши наукові праці [4, 9, 74, 86, 145, 149, 162, 181, 190, 191, 211, 217] стосовно досліджуваної проблеми, можливо виділити декілька підходів. Ряд науковців «економічну стійкість» невід'ємно розглядають з «фінансовою стійкістю», вважаючи такі поняття семантично близькими. Інші, окремо виділяють «економічну стійкість», «фінансову стійкість», «стратегічну стійкість». Проте більшість авторів «економічну стійкість» асоціюють зі станом економічних ресурсів підприємства, розглядаючи її на макроекономічному рівні. Так, наприклад Ареф'єва О. В вважає, що «економічна стійкість підприємства є сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурних складових, об'єднаних однією метою, яка передбачає створення, забезпечення та підтримку загального сталого функціонування підприємства» [4, с. 84].

Ячменьова В. М., досліджуючи економічну стійкість, пояснює: «як наукова категорія економічна стійкість відображає сутність особливого стану діяльності підприємства в важкому ринковому середовищі. Вона синтезує в собі сукупність властивостей самого підприємства та найважливіших її складників» [215, с. 108]. На основі проведеного аналізу авторами монографії запропоновано визначення поняття «стійкості підприємства» як здатності підприємства зберігати організацію та виконувати свої функції, незважаючи на негативні впливи чинників зовнішнього та внутрішнього середовища, перебуваючи при цьому у стані динамічної рівноваги» [217, с. 50]. Отже вищевказаний автор, на нашу думку, стійкість підприємства асоціює зі станом рівноваги, при цьому тільки динамічної рівноваги.

Такої ж думки дотримується й Харчук Т. В, яка вважає що: «економічна стійкість підприємства – це стан рівноваги підприємства, при якому зберігається здатність ефективного функціонування і стабільного прогресивного розвитку; здатність оптимально використовувати свій потенціал та зберігати свою

цілісність і створювати передумови для розвитку; сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурних складових, об'єднаних однією метою» [191, с. 335]. З даних трактувань стає незрозумілим, що повинно відбуватись з підприємством, якщо хоча б один із елементів системи буде неспроможний реагувати на негативний вплив середовища. Проте ми вважаємо, що система може бути тільки тоді рівноважною, коли її елементи збалансовані, або знаходяться у стані рівноваги. Також з даних тверджень стає зрозумілим, що повинна існувати тільки одна характеристика системи – це динамічна рівновага. Ми вважаємо, слід орієнтуватись на оптимальний стан, враховуючи і статичну, і динамічну рівновагу.

За результатами дослідження Проценко Н. Б. обґрунтовано, що «підприємство є економічно стійким, якщо воно може забезпечити життєздатність і конкурентоспроможність на всіх етапах свого життєвого циклу функціонування на основі інноваційно-інвестиційної моделі розвитку виробництва» [149]. Дискусійним є положення, чому лише на основі інноваційно-інвестиційної моделі. Вважаючи на те, що вищевказаний автор вважає це стратегічною стійкістю, також стає незрозумілим, чим стійкість відрізняється від інших характеристик підприємства, таких як конкурентоспроможність, ефективність, гнучкість, сталість та інших.

Іншої позиції додержується Брагінець А. М., який вважає, що «економічна стійкість, за визначенням, це здатність системи нормально функціонувати під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища» [9]. Отже, автор говорить тільки про здатність системи нормально функціонувати під впливом факторів, при цьому зберігати рівноважний стан не потрібно.

Любченко Н. Б. стверджує, що стійкість, безпеку і рівновагу потрібно розглядати як спосіб досягнення стабільності: «економічна стабільність підприємства – це стан, обумовлений сукупністю властивостей його найважливіших складових елементів: виробничої діяльності, організаційної роботи, фінансово-грошового обігу, матеріально-технічної бази,

ресурсного забезпечення, кадрового та інтелектуального потенціалів, які визначають відношення суб'єкта господарювання до складного зовнішнього середовища, його взаємодію з економічними суб'єктами різних рівнів і дозволяє утворювати динамічно рівноважну цілісну систему, що самостійно визначає цілеспрямований рух у теперішньому та прогнозованому майбутньому» [86].

Коцюба О. С. вважає, що: «категорія економічної стійкості відображає інтегральну властивість, яка полягає у здатності підприємства реалізовувати смисловий інваріант свого існування як фундаментального соціально-економічного феномена: виробництво та продаж затребуваних суспільством товарів і послуг, що здійснюється на засадах прибутковості та самовідтворення діяльності, в умовах безперервних дестабілізуючих впливів з боку його зовнішнього середовища» [74]. Думка даного автора, на наш погляд, є досить цікавою та змістовною.

На думку Прокопчук О. В. «економічна стійкість – здатність ефективно використовувати потенціал, адаптуватися до динамічних змін зовнішнього середовища, задовольняти економічні потреби усіх учасників господарської діяльності у довгостроковій перспективі» [145]. Проте, автор говорить про економічну стійкість, як здатність використовувати потенціал та адаптуватись до змін тільки зовнішнього середовища, при цьому збереження рівноважного стану не обов'язкове. Також стає не зрозумілим чи буде підприємство економічно стійким при динамічних та статичних змінах внутрішнього середовища. Такої ж думки дотримується Харитонова О. С., яка вважає, що економічна стійкість – це «комплексна характеристика здатності підприємства до підтримки його функціонування в умовах конкуренції в довгостроковій перспективі, що становить основу забезпечення стійких конкурентних переваг» [190]. Проте приведені визначення розглядають економічну стійкість як здатність саме адаптуватися до змін в довгостроковій

перспективі і не охоплюють важливі принципи розвитку підприємства в короткостроковій перспективі.

Тхор С. О. довів, що економічна стійкість є однією з основних динамічних характеристик системи управління підприємства «абсолютна або відносна зміна показників стану підприємства, господарська діяльність якого забезпечує виконання зобов'язань перед працівниками, організаціями й державою завдяки відповідності витрат достатнім доходам, тобто ефективності виробництва» [181].

На нашу думку, найбільш достеменно та узагальнене визначення економічної стійкості сформулювала Сергєєва О. В. Автор вважає, що економічна стійкість – це здатність економічної системи досягати рівноважного, збалансованого стану фінансових, матеріальних, трудових та інформаційних ресурсів, який забезпечує стабільно високий результат функціонування та розвиток підприємства [162].

Дефініції терміну «економічна стійкість» узагальнені у табл. 1.1. та 1.2.

Таким чином, аналіз і порівняння понять «економічна стійкість» дає змогу зрозуміти, що автори дефініції або значно розширюють дане поняття, або навпаки, звужують його. При цьому варіативність підходів дає змогу розподілити їх на групи: перша група науковців розглядає стійкість, як стан підприємства (переважно рівноважний), друга група – як здатність підприємства зберігати рівноважний стан, не зважаючи на вплив негативних факторів. Але, при цьому можливо стверджувати, що перша група говорить саме про стан, як характеристику (результат) системи, а друга про здатність (дію, процес) системи (підприємства) зберігати певні властивості.

Ряд науковців питання «економічної стійкості» розглядають у невід'ємному зв'язку з фінансовим станом підприємства, а саме з «фінансовою стійкістю». Науковий підхід до визначення поняття «фінансова стійкість» також не сформований, але, на основі аналізу різних точок зору, можна виявити специфіку даного визначення.

Таблиця 1.1. Визначення терміну «економічна стійкість» у науковій літературі

Автор	Визначення
1	2
Ареф'єва О. В.	економічна стійкість підприємства є сукупністю взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурних складових, об'єднаних однією метою, яка передбачає створення, забезпечення та підтримку загального сталого функціонування підприємства»
Брагінець А. М.	економічна стійкість, за визначенням, це здатність системи нормально функціонувати під впливом факторів зовнішнього і внутрішнього середовища
Коцюба О. С.	категорія економічної стійкості відображає інтегральну властивість, яка полягає в здатності підприємства реалізувати смисловий інваріант свого існування як фундаментального соціально-економічного феномена: виробництво та продаж затребуваних суспільством товарів і послуг, що здійснюється на засадах прибутковості та самовідтворення діяльності, в умовах безперервних дестабілізуючих впливів з боку його зовнішнього середовища
Любченко Н. Л.	економічна стабільність підприємства – це стан, обумовлений сукупністю властивостей його найважливіших складових елементів: виробничої діяльності, організаційної роботи, фінансово-грошового обігу, матеріально-технічної бази, ресурсного забезпечення, кадрового та інтелектуального потенціалів, яка визначає відношення суб'єкта господарювання до складного зовнішнього середовища, його взаємодію з економічними суб'єктами різних рівнів і дозволяє утворювати динамічно рівноважну цілісну систему, що самостійно визначає цілеспрямований рух у теперішньому та прогнозованому майбутньому
Прокопчук О.В.	економічна стійкість – здатність ефективно використовувати потенціал, адаптуватися до динамічних змін зовнішнього середовища, задовольняти економічні потреби усіх учасників господарської діяльності у довгостроковій перспективі
Проценко Н. Б.	підприємство є економічно стійким, якщо воно може забезпечити життєздатність і конкурентоспроможність на всіх етапах свого життєвого циклу функціонування на основі інноваційно-інвестиційної моделі розвитку виробництва

Продовж. табл. 1.1

Сергєєва О. В.	здатність економічної системи досягати рівноважного, збалансованого стану фінансових, матеріальних, трудових та інформаційних ресурсів, який забезпечує стабільно високий результат функціонування та розвитку підприємства
Тхор С. О.	абсолютна або відносна зміна показників стану підприємства, господарська діяльність якого забезпечує виконання зобов'язань перед працівниками, організаціями й державою завдяки відповідності витрат достатнім доходам, тобто ефективності виробництва
Харитонова О. С.	комплексна характеристика здатності підприємства до підтримки його функціонування в умовах конкуренції в довгостроковій перспективі, що становить основу забезпечення стійких конкурентних переваг
Харчук Т. В.	це стан рівноваги підприємства при якому зберігається здатність ефективного функціонування і стабільного прогресивного розвитку; здатність оптимально використовувати свій потенціал та зберігати свою цілісність і створювати передумови для розвитку; сукупність взаємопов'язаних і взаємообумовлених структурних складових, об'єднаних однією метою
Ячменєва В. М.	як наукова категорія економічна стійкість відображає сутність особливого стану діяльності підприємства в важкому ринковому середовищі. Вона синтезує в собі сукупність властивостей самого підприємства та найважливіших її складників

Таблиця 1.2 Узагальнення підходів щодо визначення поняття «економічна стійкість»

Підхід	Характеристика підходу	Представники
I	2	3
Макро-економічний	Стан діяльності підприємства в ринковому середовищі	Ячменєва В. М., Брагінець А. М., Коцюба О. С., Прокопчук О. В., Тхор С. О., Харитонова О. С.
Мікро-економічний	Сукупність структурних складових, які забезпечують стабільно високий результат функціонування та розвитку підприємства	Ареф'єва О. В., Харчук Т. В., Любченко Н. Л., Сергєєва О. В.

Примітка. Джерело : систематизовано авторами

Не дивлячись на чималу кількість публікацій з даної проблеми, залишається відкритим для дискусій питання про суть фінансової стійкості, особливо в умовах зростання кризових явищ в економіці. Узагальнюючи методичні принципи визначення фінансової стійкості в сучасній науковій літературі, можна виділити п'ять основних економічних підходів, які представлені у табл. 1.3.

Таблиця 1.3 Підходи до визначення суті поняття «фінансова стійкість підприємства»

Теоретичні підходи	Вчені	Приклади трактувань категорії «фінансова стійкість»
1	2	3
Фінансова стійкість підприємства розглядається у вузькому сенсі, як один з показників фінансового стану господарюючого суб'єкта	Селезнева Н. Н., Іонова А. Ф., Макарьєва В.І. , Цал-Цалко Ю.С.	Селезнева Н. Н., Іонова А. Ф.: «фінансова стійкість - це стан активів (пасивів) підприємства, яке гарантує йому постійну платоспроможність» [159;с. 315]
Поняття «Фінансова стійкість» розглядається ширшим, ніж поняття «Фінансовий стан»	Савицька Г. В., Шеремет А. Д., Сайфулін Р. С.	Савицька Г. В.: «здатність суб'єкта господарювання функціонувати і розвиватися, зберігати рівновагу своїх активів і пасивів у внутрішньому і зовнішньому середовищі, яке змінюється, що гарантує його постійну платоспроможність і інвестиційну привабливість у межах допустимого рівня ризику» [158; с. 187].
Не виділяють фінансову стійкість в окрему категорію, а розглядають як одну із складових економічної стійкості	Фолом'єв А. Н., Ракитська Г. Я., Федотова М. А.	Фолом'єв А. Н. характеризує економічну стійкість як наукову категорію, яка «...відображає суть особливого стану господарської системи в складному ринковому середовищі, що гарантує цілеспрямованість її руху в сьогоденні і прогнозованому майбутньому» [189;с. 19]

Продовж. табл. 1.3

<p>Пов'язують фінансову стійкість підприємства з ефективним формуванням, розподілом і використанням фінансових ресурсів. При цьому її зовнішнім проявом вважають платоспроможність</p>	<p>Абрютіна М. С., Бочаров В. В., Баканов М. І., Шеремет А. Д., Рубін Ю. Б., Артеменко В. Г.</p>	<p>Абрютіна М. С.: «фінансова стійкість підприємства не що інше, як надійно гарантована платоспроможність, незалежність від випадкової ринкової кон'юнктури і поведінки партнерів» [24; с. 26].</p>
<p>Вважають, що оцінка фінансової стійкості підприємства визначається його фінансовою незалежністю.</p>	<p>Друрі К., Хеддервік К., Кривіцька О. Р., Ізмайлова Е. В.</p>	<p>Друрі К. і Хеддервік К. вважають, що фінансова стійкість пов'язана із загальною фінансовою структурою підприємства, мірою його залежності від кредиторів і інвесторів [40; с.5] Ізмайлова Е. В.: «характеризує ступень фінансової незалежності підприємства щодо володіння своїм майном і його використання» [54; с.83]</p>
<p>Авторський підхід</p>		<p>Якісна характеристика фінансового стану господарюючого суб'єкта, яка визначає його незалежність від зовнішніх джерел фінансування і здатність зберігати стійкий стан в умовах наростання кризових явищ в економіці</p>

Примітка. Джерело : систематизовано авторами

Відзначимо, що ряд авторів, які проводять дослідження по даній проблематиці, визначають поняття фінансової стійкості як невід'ємну складову платоспроможності підприємства. Інші автори розглядають фінансову стійкість в ширшому аспекті і визначають фінансову стійкість як важливу частину характеристики фінансового стану господарюючого суб'єкта. Такий підхід дає можливість розглядати фінансову стійкість як якісну характеристику фінансових можливостей підприємства та його партнерів.

Отже, фінансова стійкість являється невід'ємною складовою «економічної стійкості» підприємства. Проте фінансову стійкість загалом розглядають в контексті фінансового стану підприємства. Таким чином, можливо стверджувати, що «фінансова стійкість» більш вузьке поняття, ніж «економічна стійкість».

Слід відмітити, що у багатьох наукових працях економічна стійкість ототожнюється з економічною рівновагою підприємства. Саме поняття рівновага можливо зрівняти з бухгалтерським поняттям «баланс». Також, якщо взяти до уваги словники, в тлумачному словнику зазначено таке пояснення рівноваги: «стан економічної системи, ринку, що характеризується збалансованістю, врівноваженням двох різноспрямованих факторів» [178]. Таким чином, частково можливо стверджувати, що стійкість і рівновага поняття досить близькі.

За визначенням П. Самуельсона, «рівновага – це такий стан економіки, при якому зберігається здатність її до саморегулювання: у випадку відхилення економічної системи від збалансованого стану в дію автоматично включаються сили, які намагаються відновити порушені структурні зв'язки». В той же час П. Самуельсон трактує рівновагу для фірми, як «стан або такий обсяг виробництва, за якого фірма максимізує свій прибуток і, отже, для неї немає необхідності змінювати обсяг випуску продукції або рівень цін. У класичній теорії фірми це означає, що фірма досягла такого обсягу випуску, за якого граничний дохід саме дорівнює граничним витратам» [158, с. 326].

Климко Г. Н. зазначає, що економічна рівновага — це «стан економіки, при якому досягається стале урівноваження та взаємне збалансування структур, що протистоять одна одній (виробництво і споживання, попит і пропозиція тощо)» [66, с. 639]. Твердження про економічну рівновагу підприємства розглянуті Серебряковим Б.Г. у роботі «Теорії економічної рівноваги», де вказуються основні передумови рівноваги

підприємства, а саме: технічні можливості та спеціалізація фірми; відсутність зовнішніх обмежень на обсяги виробництва та реалізацію продукції; ціллю діяльності фірми є максимізація прибутку [163, с. 99].

Отже, рівновага — це найпростіший випадок стійкого стану системи. При цьому система не змінюється при відсутності впливів середовища. З огляду літературних джерел рівновага розподіляється на статичну, при якій рух системи призупиняється та динамічну, коли система мінлива. На нашу думку, при статичній рівновазі система знаходиться в рівноважному діапазоні під впливом тільки внутрішніх чинників, а динамічна не тільки під впливом середовища (внутрішнього та зовнішнього), а й під впливом часу. Також можливо стверджувати, що динамічна рівновага носить макроекономічний аспект.

На нашу думку, категорія «рівновага» має свою специфіку застосування і її коректно застосовувати для характеристики стану системи або окремих об'єктів на макроекономічному рівні. По відношенню до «стійкості» категорія «рівновага» більш загальне поняття.

Близькими до поняття «рівновага» є поняття «гомеостазису», (грец. homeo – подібний + stasis – нерухомий), що означає прагнення і здатність економічної системи зберігати рівноважний стан, та характеризує стійкість, стабільність і в той же час консервативність системи [43].

Для більш глибокого розуміння економічної стійкості важливо усвідомити взаємозв'язок стійкості зі стійким розвитком. Тим самим підприємство розглядатимемо саме як економічну систему.

Розвиток економічної системи полягає у динамічному темпі, тобто зростанні процесів та явищ в економіці. Якщо економіка розвивається, тим самим збільшується потенційна можливість зростання підприємства, адаптації та опору до зовнішніх і внутрішніх загроз.

Стійкість в економіці означає міцність та надійність економічної системи, здатність системи зберігати незмінними свої властивості.

Отже, розвиток – це зростання явищ економіки у часі, тобто процес переходу з одного стану в інший, а стійкість – здатність зберігати властивості незмінними. Незважаючи на це можливо стверджувати, що саме стійкість дозволяє підприємству розвиватись, бути життєздатним та мати можливість долати кризові явища. Таким чином, взаємозв'язок між стійкістю та розвитком очевидний. На рис. 1.1 та рис. 1.2 визначений взаємозв'язок між стійкістю та розвитком господарюючого суб'єкта.

Рис. 1.1 Взаємозв'язок між розвитком та стійкістю підприємства [розроблено авторами]

Близьким до поняття «розвиток» є поняття «флексибільність», що означає гнучкість, здатність легко пристосовуватись до будь-яких коливань [46].

Як видно, стійкість та розвиток взаємопов'язані поняття та є інструментами стану господарюючого суб'єкта, тільки термін «розвиток» є інструментом динамічного стану, а «стійкість» – рівноважного.

Рис. 1.2 Взаємозв'язок та взаємозалежність категорій «економічна стійкість», «економічна рівновага», «стійкий розвиток», «фінансова стійкість» [розроблено авторами]

У сучасних умовах господарювання на міжнародному рівні, визнано термін «стійкий розвиток». Вперше поняття «стійкий розвиток» було використане в 1987 р. у доповіді Міжнародної комісії з навколишнього середовища та розвитку, створеної під егідою ООН. У доповіді акцентується увага, що сталим є розвиток, який забезпечує вимоги сьогодення та не перешкоджає можливостям майбутніх поколінь задовольняти власні потреби [172]. З того часу концепції сталого розвитку стали приділяти особливу увагу. У 1992 р. на конференції ООН була прийнята декларація стійкого розвитку, яка складалась з 27 пунктів [36]. Основу концепції сталого розвитку становили екологічний та економічний підходи.

У 2002 р. у Йоганнесбурзі (ПАР) відбувся всесвітній Саміт щодо сталого розвитку. На саміті було розглянуто результати заявлених зобов'язань, оцінені успіхи та шляхи просування до сталого розвитку. Сформована на вищому рівні концепція сталого розвитку передбачає єднання економічної, соціальної та екологічної складових, тобто фактично відбувся

перехід від дослідження сталого розвитку еколого-економічної системи до концепції сталого розвитку соціо-еколого-економічної системи [52]. У сьогоденні концепція стійкого розвитку базується на соціо-еколого-економічних принципах: «забезпечення збалансованості економіки та екології; забезпечення збалансованості економічної та соціальної сфер у людському вимірі, що означає максимальне використання в інтересах населення тих ресурсів, які дає економічний розвиток; розв'язання завдань, пов'язаних з розвитком не лише в інтересах сучасного покоління, але і всіх наступних поколінь, що мають рівні права на ресурси» [36].

Економічний підхід, згідно «концепції сталого розвитку», базується на раціональному використанні обмежених ресурсів, запровадженні енерго-ресурсо-природо зберігаючих технологій, мінімізації, переробці та знищенні відходів, тощо. Соціальна складова концепції спрямована на збереження стабільності соціальних та культурних систем, а саме скорочення руйнівних конфліктів між людьми, націями. Дана складова в сучасних умовах, умовах воєнних конфліктів має надважливе значення. Екологічна складова передбачає цілісність біологічних і фізичних природних систем.

Таким чином, можливо зробити висновки, що саме економічний підхід є рушійною силою концепції стійкого розвитку. Але ця рушійна сила не діятиме, якщо не зважати на екологічну та соціальну складові. Довгострокові економічні проекти, в яких не передбачені природні закономірності, в результаті мають бути неефективними та збитковими.

Таким чином, проаналізувавши сучасні трактування стійкості можливо стверджувати, що існує тісний взаємозв'язок між категоріями: «економічна стійкість», «економічна рівновага», «економічна стабільність», «фінансова стійкість» та «стійкий розвиток». Найбільш широке поняття «стійкий розвиток», який включає поняття «економічна рівновага», «економічна стабільність», «економічна стійкість» та «фінансова стійкість». У той же час стійкий розвиток залежить

саме від вищеназваних факторів, а економічна рівновага залежить від економічної стабільності, економічної стійкості та фінансової стійкості. У свою чергу економічна стійкість безпосередньо залежить від фінансової стійкості.

Всі вищеназвані категорії можливо розглядати як у макро-економічному так і мікроекономічному аспектах (рис. 1.3).

Рис. 1.3 Модель взаємозв'язку категорій «стійкість», «стійкий розвиток», «економічна рівновага» у контурі економічної стійкості на макро- та мікрорівні [розроблено авторами]

Отже, взаємозв'язок між «економічною стійкістю», «економічною рівновагою» і «стійким розвитком» на макроекономічному рівні полягає в їх характері, спільних рисах і меті. І економічна рівновага, і стійкий розвиток - це не стільки концепції, а й орієнтація зусиль суспільства на досягнення збалансованого росту економіки, високих стандартів життєдіяльності [184, с. 55]. Разом з тим, відмінність даних категорій визначається в тому, що рівновага є статичною системою, а розвиток – динамічною. Стосовно мікроекономічного рівня можливо стверджувати, що між категоріями «економічна стійкість», «економічна сталість» та

«економічна стабільність» є також тісний взаємозв'язок і він також визначається у спільних рисах та меті. І стійкість, і сталість, і стабільність є станом системи, наприклад, підприємства. В той же час, стабільність визначається як стан системи, що зберігає свої ознаки та параметри при будь-яких ситуаціях, а економічна сталість характеризується незмінністю та непохитністю системи. Враховуючи вищевикладене, можливо стверджувати, що поняття «економічна рівновага» та «стійкий розвиток» слід розглядати з огляду на макроекономічний рівень, а терміни «економічна сталість» та «економічна стабільність» більш застосовувані в мікроекономічному просторі.

Не заперечуючи слушності міркувань щодо терміну «економічна стійкість» різними науковцями сформулюємо авторське бачення даної категорії на мікроекономічному рівні. Для визначення даної категорії будемо зважати на специфічні аспекти стійкості, а саме:

- адаптування (наявність механізмів компенсації негативного впливу факторів внутрішнього та зовнішнього середовища);
- опір (здатність системи протидіяти негативним факторам впливу та зберігати рівноважний стан);
- уникнення (наявність можливостей уникнути вплив у негативних факторів);
- відновлення (можливість у відповідь на зміни зовнішнього та внутрішнього середовища відновлювати та встановлювати нову рівновагу).

Ми пропонуємо визначити термін «економічна стійкість підприємства» як якісну характеристику господарюючого суб'єкта, яка визначає здатність системи через механізми адаптації, опору, уникнення та відновлення у відповідь на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища встановлювати нову рівновагу з метою збереження збалансованого процесу функціонування як всередині себе, так і в межах середовища свого існування.

Основна проблема економічної стійкості підприємств полягає у нестабільності економіки України, що тільки намагається вийти на шлях сталого розвитку. Необхідність управління економічною стійкістю тісно пов'язана з нестабільністю економіки країни. На цьому етапі потрібно звернути увагу на економічну стійкість функціонування підприємств з метою запобігання банкрутства та поліпшення ефективності фінансово-господарської діяльності. Економічно стійкі підприємства зможуть адаптуватися до динамічних змін в зовнішньому середовищі, відновити та встановити нову рівновагу як всередині себе так і в межах середовища свого існування.

Таким чином, викладене вище узагальнення підходів до визначення «економічної стійкості» дає можливість визначити характеристику економічної стійкості в сучасних умовах господарювання як:

- стан рівноваги підприємства;
- здатність адаптуватися до змін умов господарювання;
- здатність адаптування до змін зовнішнього середовища зі збереженням своїх функцій;
- здатність системи (об'єкта), виведеного з рівноважного стану, самостійно повертатись у цей стан;
- здатність системи (об'єкта) відновлювати та встановлювати нову рівновагу, відповідну змінам середовища, як всередині себе так і в межах середовища свого існування.

У сучасних умовах господарювання постає проблема адаптування промислових підприємств до діяльності в умовах кризових явищ та невизначеності.

Проводячи дослідження, вчені-економісти у своїх роботах [1, 71, 74, 76, 80, 89, 120, 142, 165, 191, 204, 214] так чи інакше розподіляють економічну стійкість на різні види, причому існують різні підходи до класифікації, що пояснюється застосуванням для цього різних ознак та методів. Але загально прийнятої класифікації видів економічної стійкості у сучасних умовах господарювання, особливо за умов кризових явищ,

невизначеності не існує. Проте, з позиції системного підходу можливо розділити економічну стійкість на різновиди. На наш погляд, класифікація економічної стійкості повинна бути не тільки науково обґрунтована, але й відповідати сучасним умовам господарювання. Сучасна класифікація економічної стійкості підприємства дозволить користувачу інформації зрозуміти, як найкраще нею управляти.

Баранівська Х. С. розглядає саме класифікацію економічної стійкості, при цьому виділяє види економічної стійкості за функціональними сферами внутрішнього середовища суб'єкта господарювання. Вона класифікує економічну стійкість: за динамічними характеристиками об'єкта; за зміною якісних характеристик руху об'єкта; за змістовним наповненням компонента об'єкта; за факторами, що впливають на неї; за періодом встановлення; за тривалістю існування; за способом забезпечення; за походженням; за функціональними сферами внутрішнього середовища [7, с. 125]. Проте, на наш погляд, автор у статті поєднує види економічної стійкості з чинниками впливу стійкості підприємства.

Кроленко М. С. визначає види економічної стійкості з погляду системи показників залежно від факторів впливу. Стосовно складових виробничо-економічного потенціалу автор розподіляє стійкість на: стійкість ціни в частині покриття витрат виробництва, виробничу стійкість у частині використання матеріально-технічних і трудових ресурсів типу «потужність», фінансова стійкість у частині одержання та використання грошових активів підприємства. Також він розподіляє економічну стійкість стосовно етапів життєвого циклу підприємства на: стійкість, яка намічувана на момент створення підприємства та стійкість, що придбана в процесі функціонування підприємства. Остання класифікація, яку визначає автор, стосується різних видів ринку: стійкість на ринку продукції, робіт і послуг, стійкість на ринку засобів виробництва, стійкість на фондовому ринку, стійкість на ринку

коштів [76, с. 183]. Проте, метою автора є розподілення на види економічної стійкості для розробки системи показників стійкості. Ми поділяємо думку автора в частині наданої класифікації, адже для розробки механізму забезпечення економічної стійкості необхідна чітка класифікація видів економічної стійкості.

Коцюба О. С. розподіляє економічну стійкість на два базові види – першого та другого роду. Він пояснює, що економічна стійкість першого роду означає здатність підприємства принципово зберігати себе на основі будь-якого припустимого варіанту реалізації свого функціонального призначення, а другого роду підприємство зберігає себе при цільовому рівні внутрішнього стану і ринкової позиції [74].

Розподіл стійкості на загальну, внутрішню та зовнішню визначає Олексієнко Н. В. [1, с. 62]. Складову економічної стійкості як цінова визначають Баранівська Х. С. [7, с. 125], Кроленко М. С. [76], Попович Л. Р. [142, с. 28]. Автори Лизанець А. Г. [80, с.161], Корчагіна Є. В. [71], Махонько Г. А. [124], Олексієнко Н. В. [1, с. 61], Попович Л. Р. [142, с. 28], Прокопчук О. В. [145] та Харчук Т. В. [191] розділяють економічну стійкість на виробничу та фінансову.

У таблиці 1.4 узагальнені погляди науковців стосовно класифікації видів економічної стійкості. Більшість авторів виділяють у складі економічної стійкості фінансову та виробничу, ще у деяких збігається кадрова та соціальна. Лише Харчук Т. В. визначає таку важливу складову економічної стійкості як соціально-екологічна. Базуючись на міжнародно визнаній концепції «Сталого розвитку» вважаємо, що є необхідність систематизувати дану класифікацію за ознаками з позицій сучасних умов господарювання.

Таблиця 1.4 Види економічної стійкості з позицій різних авторів (авторське узагальнення)

№ з/п	Вчені, що відокремлюють види економічної стійкості	Види економічної стійкості										
		Кроленко М. С. [76]	Баранівська Х. С. [7]	Олексієнко Н. В. [1]	Ячменева В. М., Лозиченко Ю. Г. [214]	Махонько Г. А. [120]	Ляковська Е. А. [89]	Попович Л., Гринчуцький В. [142]	Лизанець А. Г. Козарь М. Ф. [80]	Корчагіна Є. В. [71]	Харчук Т. В. [191]	Прокопчук О. В. [145]
A	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
1	Загальна						+					
2	Внутрішня						+					
3	Зовнішня						+					
4	Цінова	+						+				
5	Кадрова			+			+		+			
6	Адміністративна				+				+			
7	Управлінська					+		+				
8	Виробнича	+		+		+	+	+			+	+
9	Виробничо-технічна								+	+		
10	Технологічна			+							+	
11	Сировина					+						
12	Технічна				+							
13	Ресурсна			+								+
14	Фінансова	+			+	+	+	+		+	+	+
15	Фінансово-економічна			+					+			
16	Фінансово-інвестиційна						+					
17	Придбана	+					+					
18	Намічувана	+					+					

Продовж. табл. 1.4

19	Успадкована						+				
20	Ринкова	+					+			+	+
21	Організаційна			+						+	
22	Політична			+							
23	Соціальна						+			+	+
24	Поточна			+			+				
25	Довгострокова			+							
26	Страхова					+					
27	Облікова					+					
28	Комерційна					+				+	
29	Маркетингова						+				
30	Інвестиційна						+				
31	Інноваційна									+	
32	Абсолютна							+			
33	Нормальна							+			
34	Нестійка							+			
35	Кризова							+			
36	Ретроспективна							+			
37	Прогнозна							+			
38	Кількісна (структурна)							+			
39	Якісна (функціональна)							+			
40	Конкурентна								+		
41	Соціально- екологічна										+
42	Інтерфейсна										+

Примітка. Джерело : систематизовано авторами

Класифікуючи економічну стійкість, спочатку, на наш погляд, доцільно розподілити її на внутрішню та зовнішню, тобто з огляду реагування на вплив внутрішнього та зовнішнього середовища. В активі будь якого підприємства є безліч ресурсів: фінансові, матеріальні, трудові, засоби виробництва. Всі ці ресурси необхідні для функціонування підприємства, зокрема успішної фінансово-господарської діяльності. Зважаючи на такий підхід можливо розподілити економічну стійкість на: фінансову, кадрову, техніко-технологічну, виробничу, інформаційну та екологічну.

З огляду на види діяльності можливо розподілити економічну стійкість на: стійкість операційної діяльності (операційна стійкість); стійкість фінансової діяльності (фінансова стійкість); стійкість інвестиційної діяльності (інвестиційна стійкість).

По відношенню до ресурсів суб'єкта господарювання, вважаємо за необхідне зазначити таку категорію як «інформаційна стійкість», тобто стан підприємства за умов ефективного використання інформаційних ресурсів. На нашу думку, поряд із трудовими, матеріальними, виробничо-технічними ресурсами за сучасних умов господарювання не менш важливими є і інформаційні ресурси. До інформаційних ресурсів можливо віднести комплекс наукових і інженерних знань, управлінських технологій, способів автоматизації виробництва, які вкрай необхідні в системі планування та функціонування підприємства. Від якості управління ресурсами залежить якість управління підприємством, що, у свою чергу, впливатиме на економічну стійкість господарюючого суб'єкта.

По відношенню до стратегії підприємства, на наш погляд, доцільно включити також збутову та екологічну стійкість, тому як стратегічні спрямованості будь-якого підприємства, перш за все, мають стосуватися реалізації своєї продукції та водночас враховувати екологічні можливості життєзабезпечення. Постає питання різниці між збутовою та маркетинговою стратегією. Вважаємо, що слід вважати збутову стратегію заходами спрямованими на побудову ефективної системи розподілу, формування каналів збуту та методів організації фізичного переміщення товарів, транспортування та складування, адже збут є завершальною стадією господарської діяльності. У свою чергу, маркетингова стратегія спрямована на планування якості продукції, встановлення ціни на продукцію, просування продукції на ринку, оцінку попиту та пропозиції. Усі ці напрямки не є завершальною стадією господарської діяльності, а являються частиною маркетингових планів та дій, найчастіше на довгостроковий період. Щодо екологічної стійкості, зазначивши

важливість міжнародної стратегії «сталого розвитку», визначимо її як забезпечення ефективної екологічної діяльності суб'єкта господарювання.

У сучасних умовах господарювання, умовах невизначеності та мінливості зовнішнього середовища постає нагальна потреба виділити класифікацію економічної стійкості з огляду саме на зовнішнє середовище. Виходячи з цього, нами виділені такі види економічної стійкості: екологічна, політична, соціальна та ринкова. Оскільки нами зазначено важливість впровадження «Концепції сталого розвитку», то, безумовно, екологічна та соціальна складові економічної стійкості мають важливе значення на рівні з політичною та ринковою складовими. Екологічна стійкість передбачає можливість збереження природних ресурсів планети суб'єктами господарювання, узгодженість та гармонію існування об'єкта з можливостями екологічного життєзабезпечення системи. Насамперед екологічна стійкість має виключати загрозу, викликану негативними наслідками науково-технічного прогресу.

З огляду на існуючі сьогодні проблеми, пов'язані з наслідками політичних рішень, не менш важливою є політична стійкість. За умов політичної нестабільності суб'єкти господарювання втрачають економічну стійкість, інвестиційну привабливість, конкуренто-та платоспроможність та зазнають економічних втрат. Нестабільність у політичній площині породжує втрату капіталовкладень, зростання напруги як в суспільстві так і в діяльності окремого суб'єкта господарювання. Отже, політична стійкість нами визначена як узгодженість існування суб'єкта господарювання із політичними рішеннями керівництва країни та світового суспільства.

Соціальна стійкість також пов'язана з міжнародно визнаною «Концепцією стійкого розвитку». Соціальна складова має враховувати історичний досвід та забезпечувати на підприємстві ефективну систему ухвалення рішень, спрямованих на корпоративну благодійність, створення робочих місць, запобігання нещасних випадків на виробництві, дотримання

прав людини тощо. Соціальна стійкість нами визначена, як узгодженість діяльності суб'єкта господарювання із соціальною сферою існування.

Ринкова стійкість також має надважливе значення для стабільності існування підприємства, адже від ринкової активності, забезпеченості підприємства контрактами, наявності ринків збуту залежить економічна стійкість підприємства. Виходячи з цього ринкова стійкість визначена як узгодженість діяльності суб'єкта господарювання з ринковими потребами.

Узагальнивши різні погляди щодо класифікації економічної стійкості та доповнивши власними доробками, вважаємо за доцільне виділити наступні складові за певними класифікаційними ознаками. Авторське бачення класифікації економічної стійкості наведено у табл. 1.5.

Таблиця 1.5 Класифікація економічної стійкості підприємства

Класифікаційна ознака	Вид економічної стійкості
1	2
За відношенням до суб'єкта господарювання	Внутрішня (здатність протистояти та адаптуватися до впливу змін внутрішнього середовища (ресурсів підприємства) Зовнішня (здатність адаптуватися до впливу змін факторів зовнішнього економічного середовища)
За відношенням до ресурсів суб'єкта господарювання	Фінансова (стан підприємства за умов ефективного використання фінансових ресурсів) Кадрова (стан підприємства за умов ефективного використання трудових ресурсів) Виробничо-технічна (стабільність виробничого циклу підприємства, незалежність від ресурсного забезпечення та ефективне використання виробничих потужностей) Інформаційна (стан підприємства за умов ефективного використання інформаційних ресурсів)
За відношенням до сфер діяльності суб'єкта господарювання	Операційна (стійкість операційної діяльності підприємства) Фінансова (стійкість фінансової діяльності підприємства) Інвестиційна (стійкість інвестиційної діяльності підприємства)

Продовж. табл. 1.5

<p>За відношенням до періоду встановлення та тривалістю існування</p>	<p>Поточна (сформована в поточному періоді) Перспективна (прогнозована або спланована в майбутньому періоді) Короткострокова (спланована або прогнозована на короткострокову перспективу) Довгострокова (спланована або прогнозована на довгострокову перспективу)</p>
<p>За відношенням до стратегії підприємства</p>	<p>Цінова (забезпечення оптимального механізму ціноутворення) Кадрова (забезпечення стабільного складу трудових ресурсів, професійної кваліфікації та здатність кадрової системи використовувати свій потенціал) Збутова (забезпечення ефективної збутової діяльності) Зовнішньоекономічна (забезпечення ефективної зовнішньоекономічної діяльності) Інноваційна (здатність підприємства до запровадження нових технологій, видів робіт, способів організації виробництва) Маркетингова (забезпечення ефективної маркетингової діяльності) Екологічна (забезпечення ефективної екологічної діяльності)</p>
<p>За відношенням до організаційної структури підприємства</p>	<p>Управлінська (здатність кваліфікованого управлінського персоналу якісно управляти виробництвом, брати на себе відповідальність за прийняття рішень, проводити маркетинг, аналізувати роботу підприємства, а також забезпечувати інформаційне поле для розробки подальшої стратегії) Маркетингова (здатність утримувати стійкі конкурентні позиції на ринку)</p>
<p>За відношенням до фаз економічного циклу підприємства та походженням</p>	<p>Набута (фаза становлення, зростання, зрілості) Успадкована (фаза створення): (результат сформованого запасу стійкості) Авансована (фаза створення): (придбана при купівлі одного підприємства іншим за наявності хорошої ділової репутації)</p>
<p>За відношенням до значення показників стійкості</p>	<p>Абсолютна (здатність підприємства адаптуватись у будь-яких умовах, при цьому мати високу рентабельність, незалежність від запозичених коштів, абсолютну платоспроможність, абсолютну ліквідність тощо) Достатня (здатність підприємства адаптуватись в кризових умовах, при цьому мати достатню рентабельність, наявність нормальних джерел покриття запасів та витрат, достатню платоспроможність, ліквідність тощо) Нестійка (нездатність підприємства адаптуватись в кризових умовах, при цьому мати низьку рентабельність, недостатність нормальних джерел покриття запасів та витрат, недостатню платоспроможність тощо) Кризова (нездатність підприємства адаптуватись в кризових умовах, наявність у підприємства збитковості, неплатоспроможності тощо)</p>

За відношенням до зовнішнього середовища господарювання	<p>Екологічна (узгодженість, гармонія існування суб'єкта господарювання з можливостями екологічного життєзабезпечення системи та екологічними можливостями планети)</p> <p>Політична (узгодженість існування суб'єкта господарювання з політичними рішеннями країни та світового суспільства)</p> <p>Соціальна (узгодженість діяльності суб'єкта господарювання з соціальною сферою існування)</p> <p>Ринкова (узгодженість діяльності суб'єкта господарювання з ринковими потребами)</p>
---	--

Примітка. Джерело : розроблено та доповнено авторами на основі [1, 71, 74, 76, 80, 89, 120, 142, 165, 191, 204, 214]

Отже, дана класифікація універсальна, відповідає принципам сталого розвитку, адаптована до сучасних умов господарювання. Рівень розвитку кожного виду стійкості має вплив на загальну економічну стійкість підприємства.

1.2. Теоретико-методичні підходи до оцінювання та аналізу економічної стійкості

Методики оцінки й аналізу економічної стійкості входили у коло наукових інтересів багатьох провідних вчених України та зарубіжжя. В останні п'ять років даним питанням присвятили свої праці такі вчені, як Брагінець А. М. [9], Ванієва Е. А. [11], Галушко Б. В. [21], Іванов В. Л. [54], Коцюба О. С. [74], Лук'янова В. В. [84], Любченко Н. Л. [86], Максимова Л. В. [92], Мохонько Г. А. [120], Проценко Н. Б. [149], Семененко І. М. [161], Сергєєва О. В. [162], Сокол О. Г. [170], Харитонова О. С. [190], Череп О. Г. [200], Шамрін Р. В. [203], Шатунова Т. О. [209], Ячменева В. М. [215]. У наукових працях вчених особливу увагу надано аналізу фінансової стійкості.

Особливостям аналізу та оцінки економічної стійкості промислових підприємств присвячені роботи Галушко Б.В. [21], Іванова В. Л. [54], Максимової Л. В. [92], Проценко Н. Б. [149],

Семененко І. М. [161], Шатунової Т. О. [209], Ячменьової В. М. [215]. Незважаючи на розробленість методик аналізу стійкості економічного суб'єкту багато питань залишаються невирішеними, зокрема питання стосовно аналізу складових економічної стійкості промислових підприємств. Цей факт спонукає нас до проведення подальших теоретико-методичних та практичних досліджень у цьому науковому напрямку та розробки власної методики.

Єдиної системи показників як і єдиної методики, яка б характеризувала економічну стійкість суб'єктів господарювання не існує. Більшість досліджуваних методик аналізу економічної стійкості складаються з:

а) аналізу фінансової стійкості (розрахунок та аналіз абсолютних показників стійкості (наявність власних обігових коштів, власних та запозичених довгострокових коштів, та наявності нормальних джерел покриття запасів); визначення та аналіз показників забезпеченості запасів джерелами фінансування (надлишок (нестача) власних обігових коштів, власних та запозичених довгострокових коштів, а також нормальних джерел покриття запасів); визначення та аналіз трикомпонентного показника типу фінансової стійкості (агрегатний спосіб), або порівняння джерел фінансування з запасами підприємства; розрахунок та аналіз відносних показників фінансової стійкості (коефіцієнти: автономії, незалежності, забезпеченості власними обіговими коштами, фінансування, інвестування, покриття відсотків, маневреності власного капіталу та інші));

б) аналізу ліквідності підприємства та його активів (складання аналітичного балансу для оцінки його ліквідності; розрахунок та аналіз коефіцієнтів покриття (коефіцієнт поточної, проміжної та абсолютної ліквідності));

в) аналізу платоспроможності підприємства (формування розрахунково-платіжного балансу та визначення активного або пасивного платіжного сальдо; розрахунок та аналіз коефіцієнтів платоспроможності);

г) аналізу оборотності активів та пасивів підприємства (коефіцієнти та період оборотності виробничих запасів, грошових коштів, дебіторської та кредиторської заборгованості;

д) оцінки рентабельності діяльності підприємства (розрахунок показників рентабельності власного капіталу; розрахунок показників рентабельності активів; розрахунок показників рентабельності витрат; розрахунок показників рентабельності реалізації).

Отже, у наукових публікаціях і на практиці оцінка економічної стійкості господарюючих суб'єктів звужується до оцінки його фінансового стану. Такий підхід повністю не відображає рівня економічної стійкості, оскільки фінансові показники не дають повного уявлення діяльності підприємства, а тільки вказують на кінцевий результат діяльності. Окрім фінансових ресурсів підприємство має кадрові, виробничо-технічні, екологічні, які є вагомими чинниками для забезпечення економічної стійкості підприємства. Разом із тим, ми не заперечуємо, що першочерговим при аналізі економічної стійкості має бути визначення типу фінансової стійкості промислового підприємства.

Розглянемо детально підходи щодо аналізу та оцінки економічної стійкості підприємств.

Методика оцінювання економічної стійкості промислових підприємств, що запропонована Зайцевим О. Н. [50], передбачає три блоки та десять кроків:

1) аналітичний (збір вихідної інформації її аналітична обробка та обґрунтування еталонних рішень);

2) розрахунково-аналітичний (оцінка стійкості підсистем та підприємства в цілому, коригування стратегії розвитку і тактики підприємства);

3) моделювання (розробка варіантів бізнес-плану по забезпеченню економічної стійкості з врахуванням змін зовнішнього середовища та можливостями фінансування, перевірка відповідності розрахункових показників заданим параметрам та підсумковою оцінкою економічної стійкості).

Оцінка економічної стійкості промислового підприємства здійснюється за допомогою інтегрального показника економічної стійкості, який складається з коефіцієнтів, враховуючих значимість впливу підсистем на економічну стійкість та відносних показників, що характеризують стійкість техніко-технологічної, організаційно-виробничої, соціальної та фінансово-економічної підсистем. Значимість впливу підсистем визначається з допомогою експертних оцінок.

Проценко Н. Б. [149] для оцінки рівня економічної стійкості запропоновано використання рівня чистого доходу, витрат підприємства та показників економічної стійкості (поріг безбитковості, коефіцієнт економічної стійкості та рівень безпеки).

Для кількісної оцінки рівня економічної стійкості визначається інтегральний показник – коефіцієнт економічної стійкості, який складається з показника чистого доходу підприємства та порога безбитковості.

Визначено зони збитковості, безбитковості та рівні економічної стійкості (високий, середній, низький, дуже низький, збитковий).

Згідно Ячменьової В. М. [216] етапи аналізу пов'язані з оцінкою чотирьох характеристик підприємства: конкурентоспроможність, надійність, адаптивність та цілісність.

Оцінювання стійкості діяльності промислового підприємства базується на використанні положень теорії нечітких множин з використанням методу нечіткої логіки. Модель нечіткої логіки базується на сформованій системі показників, процедурах ідентифікації значень показників за рівнями їх ієрархії, що дозволяє визначити напрямки забезпечення стійкості підприємства.

Клюс Ю. І. [67] виділяє три етапи комплексної оцінки економічної стійкості:

- 1) збір та аналітична обробка початкової інформації;
- 2) обґрунтування системи показників та їх класифікація на класи;
- 3) оцінка економічної стійкості по чотирьох бальній системі.

Автором даної методики запропоновано ділення показників на два класи. До першого класу відносяться нормовані показники. Також виділено декілька станів показників першого класу, а саме: в межах діапазону рекомендованих значень «коридор», в межах рекомендованого діапазону за умов їх стійкої динаміки, в межах рекомендованого діапазону за умов погіршення динаміки, за межами діапазону за умов тенденції до їх поліпшення, стійко знаходяться за межами рекомендованого «коридору», за межами норми за умов постійного погіршення показників.

До другого класу входять ненормовані показники, які характеризуються станами: поліпшення, стабільність, погіршення. Для показників другого класу розраховується інтегральний показник. Його складовими є фінансова, соціальна, виробничо-технічна, маркетингова та інноваційна стійкість.

Оцінка рівня економічної стійкості визначається шляхом зіставлення показників першого та другого класів.

Для визначення рівня економічної стійкості запропонована 4-х бальна система оцінки: відмінно, добре, задовільно, незадовільно.

Івановим В. Л. [53] запропонований комплекс показників, який базується на принципах структурно-ієрархічного підходу. Ним запропоновано трирівневий комплекс показників діяльності підприємств для оцінки економічної стійкості:

перший рівень – визначення та оцінка показників фінансової, виробничої та організаційної сфери діяльності;

другий рівень – визначення та оцінка інтегральних показників, що визначають стратегічні цілі тих же сфер діяльності;

третій рівень – визначення та оцінка інтегрального показника економічної стійкості, що розраховується за допомогою вагових коефіцієнтів.

Крім того, визначено три рівні економічної стійкості: допустимий, критичний та катастрофічний.

Методичний підхід Шамріна Р. В. [203] передбачає вісім етапів:

- 1) вибір індикаторів економічної стійкості;
- 2) ранжування індикаторів за ступенем важливості;
- 3) ретроспективна оцінка експертами індикаторів стійкості;
- 4) аналіз стану підприємства на основі фінансових показників діяльності підприємства;
- 5) формування бази знань;
- 6) визначення порогових значень індикаторів економічної стійкості;
- 7) оцінка експертами поточних значень індикаторів економічної стійкості;
- 8) аналіз результату оцінки стану економічної стійкості підприємства.

Окреслені зони стійкості: стійка, відносно стійка, кризова, катастрофічна.

Григорська Н. П. [30] для оцінки економічної стійкості підприємства пропонує мультиплікативну функцію економічної стійкості виразити в частині складових: виробнича, управлінська, інноваційна, маркетингова, фінансова, ділова (ринкова). Визначені зони стійкості — низька, середня, висока, та стани економічної стійкості — надзвичайно стійкий, абсолютно стійкий, прийнятний, допустимий та кризовий.

Кроленко М. С. запропоновано визначати узагальнений показник економічної стійкості промислового підприємства, який характеризує «ступінь відповідності фактичного

задоволення економічних інтересів суб'єктів створення і функціонування підприємства плановому (нормативному) рівню [76, с.185]. До складу показника входить фактичний та плановий (нормативний) рівні прибутковості підприємства. Доповнений узагальнюючий показник економічної стійкості системою приватних показників: ринкової стійкості, виробничої стійкості, фінансової стійкості та загальної політичної стійкості.

Згідно методики Хомяченкової Н. А. [193] існує п'ять етапів оцінювання економічної стійкості:

- 1) формування оцінки стійкості розвитку підприємства;
- 2) якісний та кількісний аналіз факторів зовнішньої та внутрішньої стійкості;
- 3) оцінка та аналіз рівня стійкості розвитку підприємства, визначення класу стійкості;
- 4) розробка основ для управлінських рішень, коригування цілей, функцій, принципів і методів управління стійкістю розвитку;
- 5) оформлення аналітичної звітності.

Оцінка економічної стійкості промислового підприємства здійснюється з допомогою інтегрального показника економічної стійкості, який складається з узагальнених інтегральних показників та їх вагових коефіцієнтів, визначених на підставі проведення експертних оцінок. При цьому до переліку узагальнених показників стійкості увійшли: узагальнений показник фінансової стійкості, узагальнений показник організаційної стійкості, узагальнений показник виробничої стійкості, узагальнений показник техніко-технологічної стійкості та узагальнений показник інвестиційної стійкості.

Автором методики окреслено вісім класів економічної стійкості: абсолютний; високий, нормальний, середній, слабостійкий, нестійкий, критичний, кризовий).

Махонько Г. А. [120] у своєму дослідженні визначено шість етапів аналізу для підприємств видавничо-поліграфічної галузі:

1) підготовчий (визначення цілі, задач аналізу, підсистем та критеріїв оцінювання, розробка індикаторів та показників оцінювання);

2) планування та збір інформації (визначення джерел, виконавців та збір інформації);

3) аналітичний етап (оцінювання рівнів підсистем стратегічної стійкості);

4) отримання узагальнюючого показника на базі багаторівневої нечіткої моделі;

5) нейромережеве прогнозування рівня стратегічної стійкості;

6) надання рекомендацій щодо забезпечення стратегічної стійкості підприємства.

У межах методики наведена класифікація показників стійкості на стимулятори та де стимулятори. Для кожного рівня підсистем стійкості автор пропонує визначати порогові значення показників оцінювання. Порівняння фактичних значень показників, що характеризують підсистеми стратегічної стійкості, з пороговими значеннями дасть змогу оцінити сильні та слабкі сторони підприємства. Оцінка стратегічної стійкості підприємств здійснюється на основі теорії нечітких множин і нечіткої логіки.

Сергеєва О. В. [162] пропонує сім етапів для аналізу економічної стійкості торговельного підприємства:

1) формування системи часткових показників за видами бізнес-процесів;

2) обґрунтування нормативної бази порівняння та стандартизація часткових показників оцінки економічної стійкості;

3) розрахунок значимості (ваги) кожного бізнес-процесу у загальній оцінці економічної стійкості та окремих часткових показників у кожному блоці, яка визначалася експертним шляхом за допомогою метода аналізу ієрархій;

4) розрахунок узагальнюючих показників економічної стійкості підприємства по видах бізнес-процесів;

5) обчислення інтегрального показника економічної стійкості; визначення зони економічної стійкості;

6) визначення динаміки рівня економічної стійкості і характеру економічного розвитку;

7) визначення інтервалу адаптації процесу управління економічною стійкістю.

Оцінка економічної стійкості торговельного підприємства здійснюється з допомогою інтегральних показників економічної стійкості. Узагальнюючі показники економічної стійкості відповідно маркетингових, фінансових, торгово-технологічних та організаційно-управлінських бізнес-процесів базуються на нормованих (стандартизоване) фактичних значеннях показників відповідно бізнес-процесів та вазі і-го часткового показника відповідно маркетингових, фінансових, торгово-технологічних та організаційно-управлінських бізнес-процесів.

Зони економічної стійкості торговельного підприємства: абсолютно стійка, достатня, припустима, гранично припустима та кризова.

У науковій роботі Коцюби О. С. [74] запропоновано дев'ятикомпонентний агрегатний показник фінансової стійкості. Використовується інтервальний та нечітко-множинний аналіз. Визначено градації фінансової стійкості — переабсолютний, абсолютний, нормальний, передкризовий, кризовий, та роди економічної стійкості — стійкість першого та другого роду.

Ванієва Е. А. [11] застосовує метод інтегрування десяти показників виробничої стійкості, восьми показників соціально-трудої стійкості, дев'яти показників фінансової стійкості, десяти показників ділової активності та ринкової стійкості, одинадцяти показників організаційно-економічної стійкості,

одного показника інноваційного розвитку і трьох показників, що відображають ефективність зростання.

Розрахунок показника економічної стійкості згідно першого способу включає показники: валової доданої вартості, виробничого потенціалу галузі (сукупність основних засобів, оборотних коштів та людського капіталу). Даний спосіб використовується за умов збитковості будівельних підприємств.

Розрахунок показника економічної стійкості згідно другого способу включає показники: приріст чистого прибутку та приріст виробничого капіталу. Даний спосіб використовується за умов прибутковості підприємств будівельної галузі.

Методичний підхід до оцінювання економічної стійкості Хорєва А. І., Полозової А. Н., Фролової Н. В. [194] передбачає наступні етапи.

На першому етапі аналізу складається матриця, в якій за графами та рядками наводяться показники: прибуток, обсяг продажів, витрати, оборотні кошти, основні засоби, чисельність працівників.

На другому етапі розраховують індекси динаміки параметрів матриці де зрівнюються фактичні дані та дані за попередній період.

На третьому етапі розраховується узагальнений показник стійкості розвитку. Розрахунок узагальненого показника економічної стійкості методом середньоарифметичної з урахуванням індексу динаміки розвитку параметра та кількості показників.

Авторами методики визначені зони стійкості та розвитку: стійкий, нестійкий, стабільний.

Узагальнена інформація про сутність методів, їх переваги та недоліки визначені у табл. 1.6.

За результатами дослідження можливо констатувати наступне. По-перше, існує декілька підходів до оцінки типу фінансової стійкості підприємства: коефіцієнтний, інтегральний та агрегатний.

Таблиця 1.6 Порівняння методичних підходів до оцінки економічної стійкості промислового підприємства

Метод	Прихильники (автори) методу	Сутність метода (характеристика)	Переваги	Недоліки
Інтегральний	Григорська Н.П., Зайцев О.Н., Іванов В.Л., Хомяченкова Н.А., Проценко Н.Б., Кроленко М.С., Клюс Ю.І.	Для визначення інтегрального показника значення групових показників додається або перемножується. Оцінка відбувається шляхом зажакування базових коефіцієнтів на відповідні вагові коефіцієнти.	<ul style="list-style-type: none"> - не потребує інформації конфіденційного характеру; - незначна кількість обчислень; - не передбачає високого рівня деталізації 	<ul style="list-style-type: none"> - дозволяє отримати тільки кількісну характеристику економічної стійкості
Евристичний (логічний)	Ячменьова В.М., Шамрін Р.В.	розраховується комплексний показник економічної стійкості на основі опитувань експертів по характеристикам функціональних підсистем. Застосовується метод нечіткої логіки.	<ul style="list-style-type: none"> - враховуються внутрішні та зовнішні індикатори; - наявність єдиного підходу до подання входних показників; - універсальність та можливість використання для будь-якої галузі; - метод нечіткої логіки близький до людських міркувань 	<ul style="list-style-type: none"> - вхідний набір правил визначається експертом-людиною та може виявитися неточним та суперечливим, а також виражати нереальну дійсність
Матричний	Хорев А.І., Полозова А.Н., Фролова Н.В.	Відбирається група показників оцінки рівня економічної стійкості та виводиться нормативне співвідношення, яке характеризує стійкість підприємства; складається матриця.	<ul style="list-style-type: none"> - використовується динамічний аналіз взаємозв'язків; - усувається статичний аспект 	<ul style="list-style-type: none"> - не визначається точний рівень економічної стійкості

Примітка. Джерело : систематизовано авторами

Досить цікавим і змістовним є інтегральний метод визначення фінансової стійкості підприємства, який базується на визначенні стійкості шляхом зважування базових фінансових коефіцієнтів на відповідні вагові коефіцієнти та наступного визначення узагальнюючої оцінки шляхом додавання або перемноження отриманих результатів. Але незважаючи на простоту обчислення дана методика тяжіє до системи індикаторів фінансової стійкості, методичний інструментарій яких є проблемним.

Агрегатний підхід визначення типу фінансової стійкості базується на визначенні абсолютних показників, якими є вид джерел фінансування запасів та витрат підприємства. За допомогою трьох компонентного показника підприємство може бути охарактеризоване одним із типів фінансової стійкості: абсолютно стійкий, нормально стійкий, нестійкий та кризовий стан. Цей підхід для нас є найближчим, але він потребує удосконалення і має враховувати специфіку підприємств суднобудування та судноремонту.

По-друге, між методиками, які зазначені у табл. 1.6 є спільні риси, наприклад, підходи до визначення інтегрального показника економічної стійкості. Також єдиним схожим коефіцієнтом, який присутній у всіх методиках – це коефіцієнт автономії (він також має назву: коефіцієнт незалежності, фінансової стійкості, концентрації власного капіталу).

По-третє, деякі автори, як Ячменьова В. М. та Махонько Г. А. пропонують проводити аналіз економічної стійкості з допомогою неформалізованих методів, а саме методу нечіткої логіки. Інші автори пропонують використовувати агрегатний підхід для оцінки економічної стійкості підприємства. Метод нечіткої логіки в економічному аналізі використовується досить недавно. Він є альтернативою існуючим методам прогнозування та

планування в економіці. Але у методі нечіткої логіки є досить суттєвий недолік – людський фактор, а саме вхідний набір правил визначається експертом-людиною та може виявитися неточним та суперечливим, а також виражати нереальну дійсність.

Також необхідно зазначити, що в економічній літературі досить часто зустрічається поєднання методик економічно-фінансової стійкості з методикою ймовірності настання банкрутства. Самими найпоширенішими методиками ймовірності настання банкрутства є методики: Е. Альтмана, У. Бівера, Р. Ліса, Дж. Таффлера, Г. Спрінгейта, Ж. Конана і М. Гольдера, Чессера та ін. Всі вищезазначені методики включають визначення ймовірності банкрутства за допомогою дискримінантних моделей, тобто розрахунку інтегрального показника. Методики розрахунку інтегрального показника ймовірності банкрутства досить схожі на методики розрахунку інтегрального показника економічної стійкості.

Оцінка економічної стійкості передбачає визначення ключових індикаторів. Для підприємств суднобудівної галузі характерна висока частка виробничих основних засобів та надвисока вартість їх утримання. Незалежно від кількості контрактів, завантаженості виробничих основних засобів підприємств галузі потребують постійного обслуговування. Суднобудівні та судноремонтні підприємства змушені значну частку своїх доходів направляти саме на такі заходи. Вважаємо доцільним до складу показників оцінки економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості додати показник покриття витрат на утримання основних засобів вартістю контрактів, що визначається за формулою (1.1) та перспективної ефективності виробничих основних засобів, що визначається за формулою (1.2).

$$ПВ_{\text{вф}} = \frac{K}{A + ВУР}, \quad (1.1)$$

де $ПВ_{\text{вф}}$ – покриття витрат на утримання виробничих основних засобів; A – амортизація; $ВУР$ – витрати на утримання та ремонт виробничих основних засобів; K – вартість наявних контрактів.

Примітка. Джерело : розроблено авторами

$$ПЕВП = \frac{РПЗ}{\overline{ОЗ}_a}, \quad (1.2)$$

де $ПЕВП$ – перспективна ефективність виробничих основних засобів, %; $\overline{ОЗ}_a$ – середньорічна вартість виробничих основних засобів; $РПЗ$ – річний портфель заказів на наступний період.

Примітка. Джерело : розроблено авторами

Показник перспективної ефективності виробничих основних засобів означає їх економічну ефективність, або скільки гривень вартості річного портфелю майбутніх заказів припадає на кожен гривню середньорічної вартості виробничих основних засобів.

Не менш важливою для підприємств суднобудування є ринкова складова. Для визначення ринкової стійкості пропонується до складу показників-індикаторів включити наступні: рентабельність контрактів, рентабельність замовника, частка прибутку від нових клієнтів, частка прибутку від постійних клієнтів.

Для підприємств суднобудування важливою є кадрова складова. До складу кадрової стійкості пропонуються наступні показники-індикатори: частка робітників високої кваліфікації, частка витрат на навчання промислово-виробничого персоналу, індекс якості робочих, індекс якості адміністративно-управлінського персоналу та ін.

Екологічна стійкість також досить важлива для підприємств суднобудування, адже їх діяльність пов'язана з забрудненням навколишнього середовища. Показники-індикатори рівня екологічної стійкості пропонуються наступні: індекс задоволеності населення, частка витрат на природоохоронні заходи в вартості замовлення, частка витрат на природоохоронні заходи в витратах підприємства, частка витрат по страховим випадкам, пов'язаним з забрудненням навколишнього середовища, відсоток викидів до гранично допустимого викиду та ін.

Узагальнена і доповнена авторами система показників для розрахунку економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості наведена на рис. 1.4.

Основним постулатом представників школи «статистичного фінансового аналізу» є ідея, що аналітичні коефіцієнти, корисні лише у тому випадку, якщо існують критерії, з граничними значеннями яких ці коефіцієнти можливо порівнювати [219]. Ми цілком погоджуємося з даною ідеєю, та вважаємо, що для об'єктивної оцінки економічної стійкості необхідно порівнювати показники з нормативними значеннями. Традиційно вважається, що нормативними значеннями можуть бути: середньогалузеві значення; значення показників підприємств-лідерів галузі; значення показників підприємств-конкурентів, які досягнули найкращих результатів діяльності, теоретично-обґрунтовані значення показників, які публікуються в офіційних матеріалах. Важливо зазначити, що встановлення нормативних значень як в цілому для підприємств України, так і зокрема для підприємств промисловості є певною методичною проблемою, адже різні джерела вказують на зовсім різні нормативні значення одних і тих же показників. Так, наприклад, для коефіцієнта автономії в більшості наукових джерел визначений на рівні 0,5, але згідно міжнародної методики оцінки фінансової стійкості підприємств нормативне значення для коефіцієнта є 0,27.

Рис. 1.4 Система показників-індикаторів економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості [розроблено авторами]

Разом з тим, необхідно підкреслити, що для вітчизняних підприємств промисловості в умовах кризи норматив коефіцієнта автономії має бути значно вищим, оскільки запозичені кошти в такі умови є досить дорогими. Також проблемою є те, що одна кількість показників має відкриті або закриті інтервали, а друга кількість показників мають нормативи збільшення або зменшення, тобто такі показники необхідно розглядати тільки в динаміці.

Для того, щоб об'єктивно оцінити рівень економічної стійкості, вважаємо за необхідне нормативами показників-індикаторів вважати показники провідних підприємств галузі, або середньогалузеві показники. Окрім того, дані показники-нормативи регулярно мають бути переглянуті, в залежності від змін у вітчизняній економіці. Оскільки у сучасних умовах господарювання, умовах невизначеності, економічної кризи, підприємства промисловості знаходяться в досить важкому економічному стані, при визначенні середньогалузевих значень показників-індикаторів економічної стійкості також виникають методичні проблеми, а саме, деякі показники при обчисленні мають від'ємні значення, які не можуть бути критеріальними по суті. В таких умовах доцільно за критеріальні значення вважати показники провідних підприємств галузі (використання «бенчмаркінгу»).

1.3. Удосконалення методичного підходу до інтегральної оцінки та аналізу рівня забезпечення економічної стійкості суднобудівних підприємств

Виконаний аналіз робіт, присвячений проблемі визначення рівня економічної стійкості, показав, що методик розрахунку загального показника економічної стійкості досить велика кількість. В більшості методик для визначення загального показника економічної стійкості застосовують інтегральний підхід. При застосуванні інтегрального підходу при визначенні загального показника економічної стійкості, часткові показники,

які входять у склад узагальнюючого показника, помножують на вагові коефіцієнти, що визначають з допомогою експертних оцінок або інших логічних методів. Інші автори використовують мультиплікативну або адитивну згортку (функції).

У роботі вважаємо за необхідне скористатись процедурою послідовної згортки, яка передбачає групування часткових показників за певними характеристиками і подальшим визначенням часткових узагальнюючих показників, оскільки економічну стійкість, на наш погляд, не можливо визначити не враховуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Таким чином, після визначення системи часткових показників за характеристиками (фінансова, кадрова, виробничо-технічна, ринкова та екологічна стійкість), за кожною групою визначається узагальнюючий частковий показник, а потім інтегральний показник рівня економічної стійкості.

Виходячи з теоретичного обґрунтування факторів та індикаторів економічної стійкості та скориставшись зазначеними методиками розрахунку, в роботі сформований алгоритм визначення загального показника економічної стійкості для підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості. Спочатку, маючи норматив для кожного показника, необхідно визначити його вид (*min* або *max*), бажану динаміку (збільшення або зменшення) та характер впливу на економічну стійкість (позитивний чи негативний). Логіка у визначенні виду показник наступна: якщо показник по суті повинен збільшуватись та має позитивне значення, – він є *min* та характер впливу його на економічну стійкість являється позитивним; якщо показник по суті повинен збільшуватись, але його норматив згідно з середньогалузевим розрахунком є від'ємним, він вважається за *max*, при цьому характер його впливу на економічної стійкості є також позитивним; якщо по своїй суті показник має зменшуватись та характер впливу його на економічну стійкість є негативним, вид нормативу такого – *max*.

Після визначення фактичного значення показника для кожного конкретного підприємства за вищевказаними

критеріями здійснюється розподіл показників та їх віднесення до групи які фактично знижують або підвищують рівень економічної стійкості. Так, якщо фактичне значення показника вище від нормативного при бажаній динаміці збільшення, то такий показник має бути віднесений до групи які підвищують економічну стійкість (C^+). Якщо фактичне значення показника є нижчим від нормативного при бажаній динаміці збільшення, його необхідно віднести до групи (C^-). Якщо показник має негативний характер впливу на економічну стійкість, та його фактичне значення є нижчим за нормативне, то його слід відносити до групи (C^+).

Наприклад, середньогалузеве значення коефіцієнта автономії є величина 0,32. В нормі, цей показник має збільшуватись (чим більше незалежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування, тим краще). Це означає, що підвищення даного коефіцієнту від нормативу є позитивним впливом і його слід віднести до групи показників, які підвищують економічну стійкість. Фактичне значення показника автономії підприємства значно нижче і становить 0,20. Це означатиме, що коефіцієнт відноситься до групи, що знижує економічну стійкість. Далі, використовуючи методику розмаху варіації, необхідно визначити різницю між максимальним значенням (нормативом) та фактичним значенням показника аналізованого підприємства. У даному випадку різниця дорівнює 0,12. На наступному етапі показник нормується.

Часткові узагальнюючі показника рівнів стійкості розраховуються за формулами (1.3), (1.4):

$$C^+ = \frac{\sum_{i=1}^m \left(\frac{X_i^{\text{факт}^{(+)}} - X_{\min_норм}}{X_{\min_норм}} + \frac{X_{\max_норм} - X_i^{\text{факт}^{(-+)}}}{X_{\max_норм}} \right)}{m}, \quad (1.3)$$

де C^+ – узагальнюючий показник за групою часткових показників, що підвищують рівень економічної стійкості

підприємства; $X_i^{факт+}$ – фактичні значення часткових показників, які мають позитивне значення; $X_{min_норм}$ – мінімальний норматив для позитивного показника; $X_{max_норм}$ – максимальний норматив для негативного показника; m – кількість часткових показників в групі $i=1,2,3,\dots,m$ [208].

$$C^- = \frac{\sum_{j=1}^m \left(\frac{X_{min_норм} - X_{j\ факт}^+}{X_{min_норм}} + \frac{X_{j\ факт}^{(-)} - X_{max}}{X_{max_норм}} \right)}{n}, \quad (1.4)$$

де C^- – узагальнюючий показник за групою часткових показників, що знижують рівень економічної стійкості підприємства; $X_j^{факт+}$ – фактичні значення часткових показників, які мають позитивне значення; n – кількість часткових показників в групі $j=1,2,3,\dots,n$ [208].

Примітка : якщо норматив має позитивне значення і по суті має знижувати економічну стійкість, але його фактичне значення нижче за нормативне, то слід вважати такий показник таким, що підвищує економічну стійкість

На основі методики Шатунової Т. О. [208], пропонуємо спочатку здійснити розподіл економічної стійкості на складові (фінансова (ФС), кадрова (КС), виробничо-технічна (ВТС), ринкова (РС), екологічна стійкість (ЕкС)), потім визначити інтегральний частковий показник (для кожної зі складових економічної стійкості), і на останньому етапі, визначити загальний інтегральний показник рівня економічної стійкості.

Інтегральний частковий показник стійкості окремо фінансової, кадрової, виробничо-технічної, ринкової та екологічної матиме вигляд формули (1.5):

$$C_{(\Phi C; KC; BTC; PC; EkC)} = \frac{C^+}{C^-}, \quad (1.5)$$

де $C_{(\Phi C; KC; BTC; PC; EkC)}$ – інтегральний показник відповідного рівня (фінансової, кадрової, виробничо-технічної, ринкової стійкості).

Таким чином, згідно запропонованим процедурам інтегральний показник рівня економічної стійкості матиме вигляд формули (1.6):

$$C_{EC} = \sqrt{\left(\frac{C_{\Phi C}^+}{C_{\Phi C}^-}\right)^2 + \left(\frac{C_{KC}^+}{C_{KC}^-}\right)^2 + \left(\frac{C_{BTC}^+}{C_{BTC}^-}\right)^2 + \left(\frac{C_{PC}^+}{C_{PC}^-}\right)^2 + \left(\frac{C_{EkC}^+}{C_{EkC}^-}\right)^2} = \sqrt{C_{\Phi C}^2 + C_{KC}^2 + C_{BTC}^2 + C_{PC}^2 + C_{EkC}^2}, \quad (1.6)$$

Дана формула відповідає визначенню інтегрального показника шляхом адитивної згортки. Принциповою відмінністю від існуючої методики, запропонованої Шатуною Т. О., є те, що інтегральний показник роз'єднується на складові, і це дає змогу використати його в якості адитивної моделі для здійснення детермінованого факторного аналізу. Тобто за таких умов, можливо вчасно виявити, які саме складові економічної стійкості спричинили її зміну та здійснити відповідні управлінські рішення.

В умовах обмеженості інформації для здійснення аналізу рівня економічної стійкості інтегральний показник можливо трансформувати до трьох складових (фінансова, кадрова та виробнича технічна стійкість). За таких умов інтегральний показник економічної стійкості матиме вигляд формули (1.7):

$$C_{EC} = \sqrt{\left(\frac{C_{\Phi C}^+}{C_{\Phi C}^-}\right)^2 + \left(\frac{C_{KC}^+}{C_{KC}^-}\right)^2 + \left(\frac{C_{BTC}^+}{C_{BTC}^-}\right)^2} = \sqrt{C_{\Phi C}^2 + C_{KC}^2 + C_{BTC}^2} \quad (1.7)$$

Для статистично правильного визначення групування показників пропонується використати стандартизований підхід Стерджесса. В нашому випадку, використовується групування показників за одною ознакою – величиною інтегрального показника економічної стійкості підприємств. Число груп визначається за формулою (1.8):

$$n = 1 + 3,322LgN, \quad (1.8)$$

де n – число груп; N – кількість одиниць всієї купності.

За формулою Стерджесса число n в даному випадку дорівнює 5. Разом з тим, оскільки в Україні зовсім невелика кількість підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості, вважаємо доречним додати шосту групу з межею 10 та більше, що вказуватиме на надвисокий рівень економічної стійкості. Якісна градація кількісних значень інтегрального показника економічної стійкості представлена у табл. 1.7.

Таблиця 1.7 Якісна інтерпретація кількісних значень інтегрального показника

Межа значень показника, частки. од	Якісна оцінка (рівень стійкості)
1	2
10 та більше	Надвисокий (наявність більш ніж достатнього запасу економічної стійкості)
8,0 – 10,0	Високий (є достатній запас стійкості)
6,0 – 8,0	Допустимий
4,0 – 6,0	Задовільний (запасу стійкості немає)
2,00 – 4,0	Низький
2,0 – 0,0	Кризовий

Примітка. Джерело : розроблено авторами

Отже, пропонуємо якісний рівень економічної стійкості оцінити в п'яти діапазонах: надвисокий, високий, допустимий, задовільний, низький та кризовий.

Таким чином, розроблений інтегральний показник економічної стійкості, на відміну від існуючих, враховує вплив найважливіших складових економічної стійкості та дає змогу використовувати його для здійснення факторного аналізу, що сприятиме оперативному прийняттю управлінських рішень.

Розрахунок інтегрального показника економічної стійкості ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод» наведений у табл. 1.8.

Інтегральний показник рівня економічної стійкості підприємства – (1,49), що відповідає кризовому стану економічної стійкості. Разом з тим, на підприємстві спостерігається низький рівень фінансової стійкості, на що вказує інтегральний показник рівня фінансової стійкості (0,01). Для підприємства це є критичним рівнем та вказує на ризикованість бізнесу. Дана ситуація пов'язана з тим, що показники автономії, забезпеченості запасів власними обіговими коштами та оборотності поточних активів попали в розряд, які знизили економічну стійкість ПАТ «ЧСЗ». Але, при негативній тенденції фінансової стійкості, підприємство зберегло свої трудові ресурси, на що вказує коефіцієнт вибуття кадрів (при середньогалузевій нормі 0,25).

Разом з тим, відмічається низька продуктивності праці в порівнянні з галузевими показниками. Кадрова стійкість із-за низького рівня продуктивності праці на ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод» також має низький рівень, на що вказує інтегральний показник рівня кадрової стійкості (1,45).

Рівень виробничо-технічної стійкості ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод» є також низьким, незважаючи на прискорення оборотності виробничих запасів, нижчому рівні зношеності основних засобів та наявності оновлення основних запасів в порівнянні зі середньогалузевими значеннями.

Таблиця 1.8 Приклад визначення інтегрального показника економічної стійкості ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод» (за середньозагальними значеннями)

Часткові показники-індикатори економічної стійкості	Норматив	Вид нормативу	Бажана динаміка (збільшення/зменшення)	Характер впливу на економічну стійкість (позитивний/негативний)	Фактичне значення показника	Віднесення до групи С+/С-	Відхилення для групи С+	Відхилення для групи С-
коефіцієнт автономії	0,32	min	збільшення	позитивний	0,06	С-	×	0,81
коефіцієнт забезпеченості запасів ВОК	0,02	max	збільшення	позитивний	-4,36	С-	×	218,87
коефіцієнт поточної ліквідності	1,27	min	збільшення	позитивний	1,93	С+	0,52	×
коефіцієнт оборотності поточних активів	1,76	min	збільшення	позитивний	0,68	С-	×	0,61
Сума часткових показників								
Узагальнюючий показник ФС								
Інтегральний частковий показник фінансової стійкості (С_{фс})								
коефіцієнт вибуття кадрів	0,25	max	зменшення	негативний	0,00	С+	1,00	×
продуктивність праці	438,63	min	збільшення	позитивний	135,31	С-		0,69
Сума часткових показників								
Узагальнюючий показник КС								
Інтегральний частковий показник кадрової стійкості (С_{кс})								
1,45								

Продовж. табл. 1.8

рентабельність (збитковість) основних засобів	0,78	min	збільшення (зменшення)	позитивний (негативний)	0,04	C-	×	0,95
коефіцієнт оборотності виробничих запасів	4,84	min	збільшення	позитивний	6,52	C+	0,35	×
рівень зносу основних засобів	0,64	max	зменшення	негативний	0,62	C+	0,04	×
матеріаловіддача	1,59	min	збільшення	позитивний	1,63	C+	0,03	×
коефіцієнт оновлення основних засобів	0	max	збільшення	позитивний	0,062	C+	1,00	×
Сума часткових показників							1,41	0,95
Узагальнюючий показник ВІС							0,35	0,95
Інтегральний частковий показник виробничо-технічної стійкості (С_{ВТС})							0,37	×
Інтегральний показник економічної стійкості (С_{ЕС})							1,49	×

З метою одержання однозначних кількісних результатів, які вкажуть на причини низького рівня економічної стійкості, здійснений детермінований факторний аналіз. Для зручності та оперативності здійснення аналізу використаний табличний спосіб факторного аналізу методом ланцюгових підстановок. Одержані результати факторного аналізу надані у табл. 1.9, табл. 1.10.

Таблиця 1.9 Приклад визначення впливу факторів на зміну економічної стійкості ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод»

Номер підстановки	Фінансова стійкість (C _{ФС})	Кадрова стійкість (C _{КС})	Виробничо-технічна стійкість (C _{ВТС})	Економічна стійкість (C _{ЕС})	Вплив факторів
0	0,002	1,95	1,77	1,77	×
1	0,01	1,95	1,77	1,93	0,16
2	0,01	1,45	1,77	1,80	-0,14
3	0,01	1,45	0,37	1,35	-0,44
Загальне відхилення					-0,42

Таблиця 1.10 Приклад узагальнення впливу факторів на зміну економічної стійкості ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод»

Показник	У поточному році порівняно з попереднім			Рівень впливу, %
	зміна показника	вплинули на показник економічної стійкості в бік		
		збільшення	зменшення	
Економічна стійкість (C _{ЕС})	-0,42	×	×	×
Фінансова стійкість (C _{ФС})	0,005	0,16	×	22
Кадрова стійкість (C _{КС})	-0,50	×	0,14	19
Виробничо-технічна стійкість (C _{ВТС})	-1,40	×	0,44	59

З розрахунків, наведених у табл. 1.9 і табл. 1.10 видно, що зниження рівня економічної стійкості на ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод» відбулось внаслідок зниження кадрової та фінансової стійкості, зокрема: внаслідок підвищення рівня

фінансової стійкості на 0,005 п. економічна стійкість підвищилась на 0,16 п.; внаслідок зниження рівня кадрової стійкості на 0,5 п., економічна стійкість знизилась на 0,14 п.; внаслідок зниження виробничо-технічної стійкості економічна стійкість знизилась на 0,44 п.

Також, на основі детермінованого факторного аналізу можливо виявити як на зміну кожної зі складових економічної стійкості вплинули показники другого порядку.

Важливо зазначити, методика передбачає два способи визначення нормативу: середньогалузевий та за методом «бенчмаркінг». З результатів дослідження та аналізу діяльності підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості виникла проблема з негативними значеннями нормативів за середньогалузевими показниками, тому пропонується використовувати метод «бенчмаркінг» за умов, коли критеріальні показники (середньогалузеві нормативи) мають від'ємні значення. У даному контексті ми можемо застосувати «конкурентний бенчмаркінг» як метод порівняння результатів аналізу з еталоном судноремонтним підприємством, яке тривалий період було лідером в галузі не тільки за своїми фінансово-економічними показниками, а й в цілому має реальні та потенційні успіхи в бізнесі. Слідуючи логіці виявлення підприємства-лідера, та використовуючи розрахунки результатів його фінансово-господарської діяльності, а також оцінці фінансової стійкості такого підприємства на рівні абсолютної, вважаємо таким підприємством ПАТ «Київський суднобудівний-судноремонтний завод».

Результати аналітичних розрахунків визначення інтегрального показника рівня економічної стійкості з використанням методики «бенчмаркінг» наведені у табл. 1.11.

Отже, комплексна оцінка економічної стійкості суб'єкта господарювання дає змогу чітко ідентифікувати його стан, виявити проблемні зони та перспективи розвитку.

Раціональне управління підприємством передбачає попередній аналіз економічної стійкості за індикаторами.

Таблиця 1.11 **Визначення інтегрального показника економічної стійкості ПАТ «Чорноморський суднобудівний завод» (за методом бенчмаркінг)**

Частинові показники-індикатори економічної стійкості	Норматив	Вид нормативу	Бажана динаміка (збільшення/зменшення)	Характер впливу на економічну стійкість (позитивний/негативний)	Фактичне значення показника	Віднесення до групи С+/С-	Відхилення для групи С+	Відхилення для групи С-
коефіцієнт автономії	0,27	min	збільшення	позитивний	0,06	С-		0,78
коефіцієнт забезпеченості запасів ВОК	1,78	max	збільшення	позитивний	-4,36	С-		3,45
коефіцієнт поточної ліквідності	2,75	min	збільшення	позитивний	1,93	С-		0,30
коефіцієнт оборотності поточних активів (ресурсовіддача)	0,09	min	збільшення	позитивний	0,68	С+	6,43	
Сума часткових показників							6,43	4,53
Узагальнюючий показник фінансової стійкості							6,43	1,51
Інтегральний частковий показник фінансової стійкості (С_{фс})							4,26	
коефіцієнт вибуття кадрів	0,00	max	зменшення	негативний	0,00	С-		0,00
продуктивність праці	108,51	min	збільшення	позитивний	135,31	С+	0,25	
Сума часткових показників							0,25	1,00

Продовж. табл. 1.11

Узагальнюючий показник кадрової стійкості						0,25	1,00
Інтегральний частковий показник кадрової стійкості (С_{КС})						0,25	
рентабельність (збитковість) основних засобів	0,07	min	збільшення (зменшення)	позитивний (негативний)	0,04		0,45
коефіцієнт оборотності виробничих запасів	3,15	min	збільшення	позитивний	6,52	1,07	
рівень зносу основних засобів	0,48	max	зменшення	негативний	0,62		0,28
матеріаловіддача	1,26	min	збільшення	позитивний	1,63	0,30	
коефіцієнт оновлення основних засобів	0,05	max	збільшення	позитивний	0,06	0,23	
Сума часткових показників						1,60	0,73
Узагальнюючий показник виробничо-технічної стійкості						0,53	0,37
Інтегральний частковий показник виробничо-технічної стійкості (С_{ВТС})						1,46	
Інтегральний показник економічної стійкості (С_{ЕС})						2,44	

Примітка. Джерело : розраховано авторами

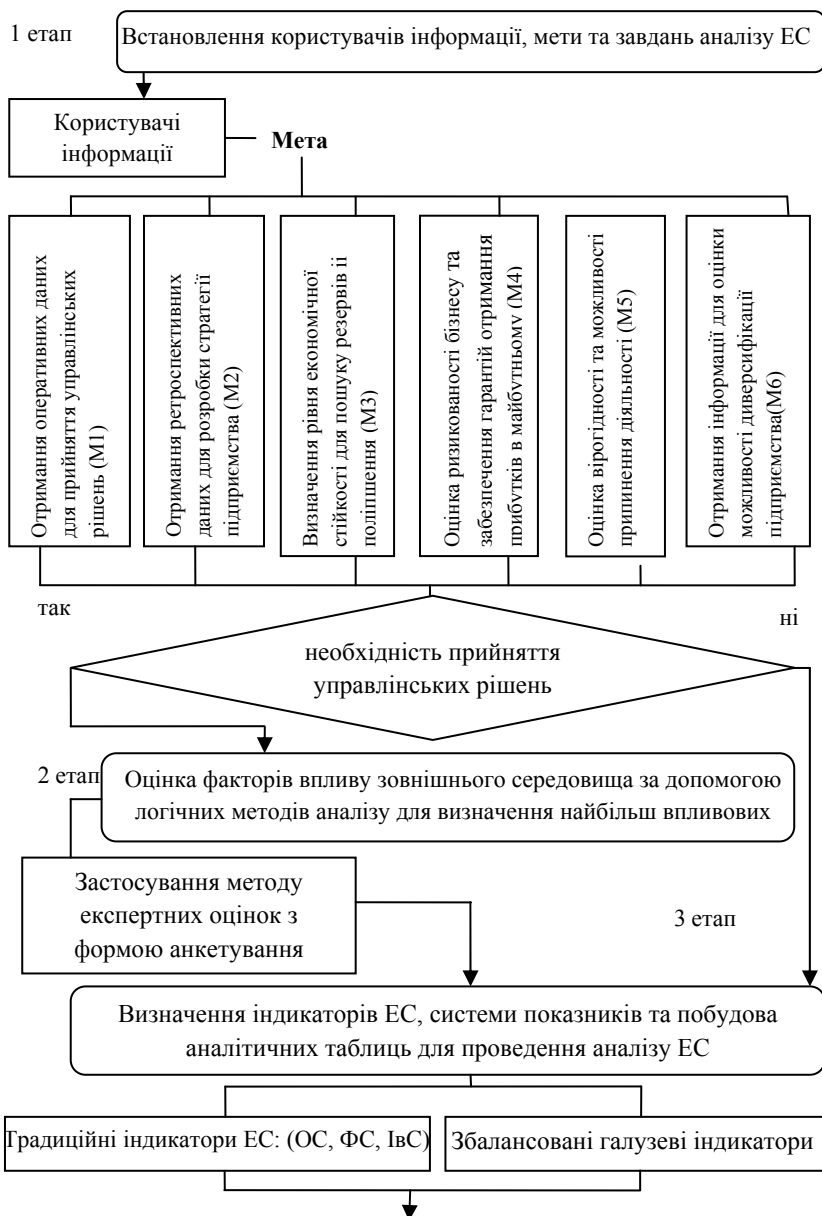
Комплексну оцінку у сучасній практиці доцільно здійснювати на основі алгоритму, який передбачає сукупність послідовних та взаємопов'язаних кроків, що описує порядок аналітичних операцій для досягнення бажаних результатів. Алгоритм має бути зрозумілим для виконавця, бути універсальним (можливість бути застосованим до різних наборів вихідних даних), стандартизованим (мати зрозумілу для всіх форму) та призводити до бажаного результату. Його застосування дозволяє швидко вирішувати означені завдання і скоротити час на пошук рішення.

Структурно-логічна схема аналізу економічної стійкості (ЕС), яка запропонована авторами, проілюстрована на рис. 1.5.

Рис. 1.5 Структурно-логічна схема аналізу економічної стійкості промислового підприємства [розроблено авторами]

Алгоритм аналізу економічної стійкості, запропонований авторами, представлений на рис. 1.6.

Продовження рисунку 1.6

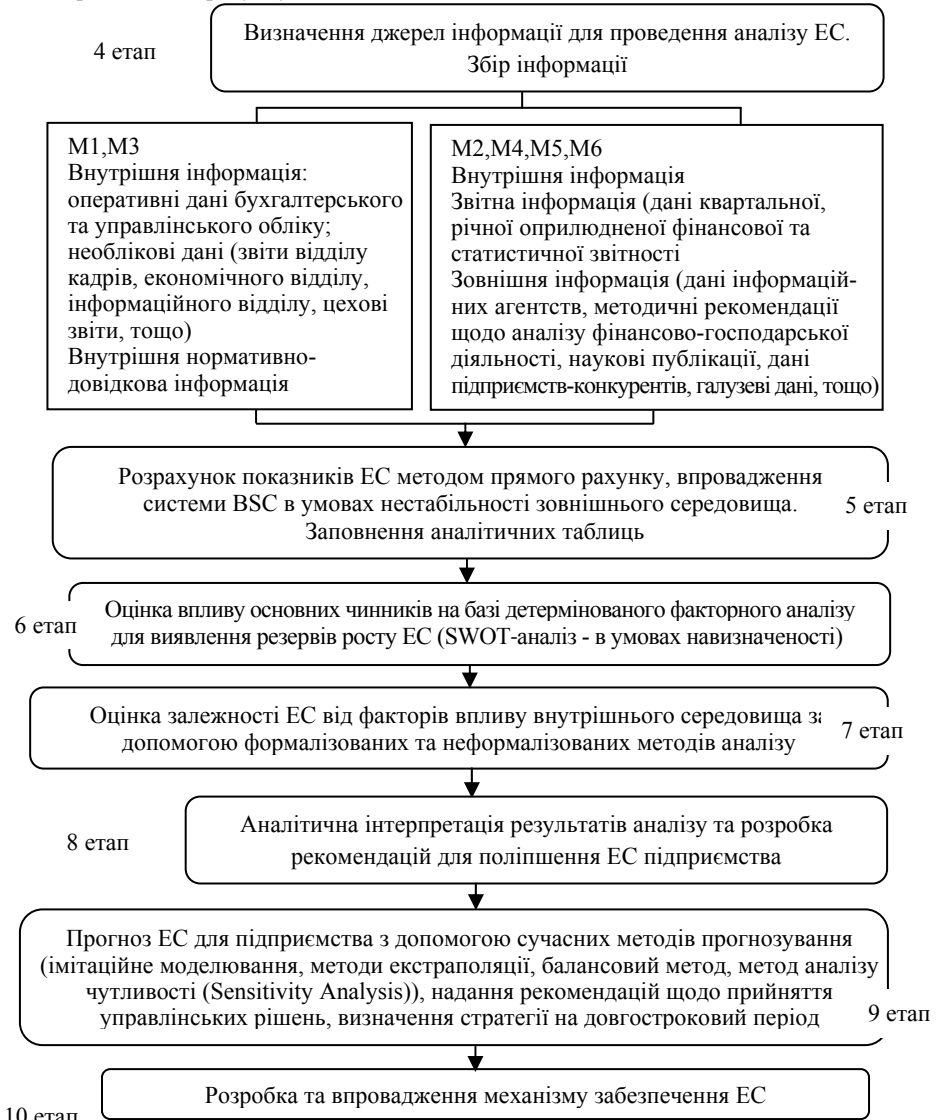

Рис. 1.6 Алгоритм аналізу економічної стійкості підприємств [розроблено авторами]

Для управління економічною стійкістю та реалізації механізму її забезпечення основними користувачами інформації є керівники різних рівнів управління, центрів відповідальності, спеціалісти підприємства, які уповноважені приймати управлінські рішення та власники. Кожна група користувачів має свою мету щодо аналізу економічної стійкості.

Так, наприклад, керівників структурних підрозділів має цікавити кадрова та виробничо-технічна стійкість, яка відповідає за внутрішню стійкість підприємства, задля своєчасного виявлення проблем та їх усунення.

Щодо виробничо-технічної стійкості керівники структурних підрозділів формують інформацію та управлінські рішення, які спрямовані на зменшення періоду виробничого та операційного циклу, забезпечення в перспективі ефективного використання виробничих основних фондів, збільшення завантаженості обладнання, покращення його якості, зниження витрат на ремонт основних засобів. Окрім того, завдання керівників структурних підрозділів щодо кадрової стійкості спрямовані на зростання професіоналізму робітників та підвищення кадрового потенціалу, підвищення задоволеності співробітників, збереження ключових фахівців, впровадження мотивації за виробничі результати та трудові досягнення. Для економічного підрозділу інформація потрібна щодо рівня фінансової стійкості. Діяльність економічних підрозділів підприємств промисловості має бути спрямована на підвищення прибутковості підприємства, забезпечення його конкурентоспроможності, зниження залежності підприємства від зовнішніх джерел фінансування, забезпечення придбання матеріальних запасів власними обіговими коштами, забезпечення ліквідності та платоспроможності підприємства, зниження періоду оборотності поточних активів.

Власників та менеджерів вищих рівнів, перш за все, цікавитиме ринкова та екологічна стійкість. Щодо ринкової стійкості власники підприємств суднобудування насамперед

мають за мету збільшити портфель замовлень, завоювати нові ринки, зберегти постійних та залучити нових вигідних клієнтів а також скоротити час очікування замовлень. Екологічна стійкість в нестабільності та мінливості середовища господарювання набуває також високого значення, адже підприємствам важливо дотримуватись принципів сталого розвитку, що дасть йому можливість мати стійкі позиції на міжнародному ринку та у перспективі забезпечить на довгі роки ефективність свого існування.

Проходження другого етапу методичного підходу до аналізу економічної стійкості залежить від необхідності прийняття саме управлінських рішень. Якщо у результаті одержання релевантної інформації необхідно, наприклад, приймати рішення щодо знаходження резервів підвищення рівня економічної стійкості або розробки подальшої стратегії підприємства у напрямі механізму її забезпечення, то неминучий другий етап, на якому здійснюється оцінка факторів впливу зовнішнього середовища. Оцінку можливо здійснити за допомогою логічних методів аналізу.

Найбільш простіший, доступний та найменш затратний метод – це метод експертних оцінок з формою анкетування. Метод, оснований на опитуванні експертів, дає змогу визначити фактори зовнішнього середовища, які найбільш впливають на економічну стійкість підприємства. Важливо зазначити, що альтернативними логічними методами аналізу визначення впливу факторів зовнішнього середовища є PEST-аналіз та SWOT-аналіз. PEST-аналіз базується на експертних оцінках та в більшій мірі необхідний для стратегічного прогнозування. SWOT-аналіз у міжнародній практиці є інструментом стратегічного контролінгу та направлений виявити сильні та слабкі сторони діяльності підприємства.

Оцінка середовища господарювання та факторів її впливу на економічну стійкість підприємств суднобудування на основі SWOT-аналізу дозволить ґрунтовно визначити сильні та слабкі сторони, а також оцінити ризики та знайти додаткові шанси для

підприємства. Наприклад, для підприємств суднобудування сильною стороною є наявність висококваліфікованих спеціалістів, наявність власних виробничих споруд. Слабкими сторонами підприємств суднобудування зазвичай є застарілі технології, зношеність обладнання, що безумовно призводить до зниження економічної стійкості. Щодо додаткових шансів для підприємств суднобудування це є інтерес іноземних інвесторів. Найбільші в умовах мінливості та нестабільності зовнішнього середовища для підприємств суднобудування є ризики, які пов'язані з інфляційними процесами, зміною податкового законодавства, відсутністю замовлень з боку держави, погіршення інвестиційного клімату, корупційною складовою та ін.

На основі PEST-аналізу фактори досліджуються послідовно, на основі чого створюється цілісна характеристика зовнішнього середовища. Окрім того, PEST-аналіз дає змогу зробити висновки про позитивний чи негативний вплив на бізнес-процеси промислового підприємства факторів у суспільній, технічній та політичній сферах суспільства.

На третьому етапі авторського методичного підходу передбачається визначення індикаторів економічної стійкості, системи показників та побудова аналітичних таблиць для проведення аналізу. Індикаторами забезпечення економічної стійкості підприємств промисловості мають бути показники економічної стійкості, зокрема показники фінансової, кадрової, виробничо-технічної, ринкової та екологічної стійкості.

У залежності від визначення індикаторів економічної стійкості на третьому етапі передбачається побудова системи часткових показників для оцінки різних видів стійкості та розрахунок інтегрального показника. Вибір коефіцієнтів для побудови інтегрального показника обумовлений наступними критеріями (умовами):

- показники мають бути відносними або вимірюватись у грошовому еквіваленті;
- показники мають давати повну характеристику економічної стійкості, при цьому не допускається їх дублювання.

На завершальній стадії третього етапу здійснюється побудова аналітичних таблиць, які наочно дають уявлення про стан економічної стійкості підприємства.

Четвертим етапом авторського підходу до аналізу економічної стійкості є визначення джерел та збір інформації. Необхідними джерелами інформації для оцінки рівня економічної стійкості є фінансова, управлінська звітність та оперативні дані за центрами відповідальності, дані конкурентної розвідки, інсайдерська інформація, дані ринкових досліджень.

На п'ятому етапі передбачається розрахунок визначених показників економічної стійкості та заповнення аналітичних таблиць, що є суто технічним етапом. Заключним моментом п'ятого етапу є якісна інтерпретація кількісних значень інтегрального показника, у вигляді його градації в межах допустимих значень. До основних функцій інтерпретації результатів інтегрального показника економічної стійкості відносяться діагностична, прогностична та моніторингова функції. Діагностична функція полягає у оцінюванні ситуації, зіставленні фактичних та очікуваних результатів. Прогностична функція спрямована на визначення можливих траєкторій розвитку та майбутні очікуваних результатів. Стосовно моніторингової функції вона дозволяє виявляти потенційні загрози, проблеми підприємства. Як правило, градація показників здійснюється з допомогою логічних методів (експертного оцінювання, нечіткої логіки, бальної та рейтингової оцінки) або стандартизованого підходу (підхід Стерджесса).

Шостий етап передбачає оцінку впливу основних чинників за допомогою детермінованого факторного аналізу для виявлення резервів росту економічної стійкості. Важливо зазначити, що у випадку функціонування підприємства в умовах невизначеності та нестабільного зовнішнього середовища стає необхідність застосування стратегічного SWOT-аналізу. У випадку необхідності застосування такого аналізу можливо скористатись розробками американської асоціації управління, яка запропонувала контрольний лист SWOT-аналізу. Контрольний лист заповнюється в вигляді

анкети, яка передбачає дві графи: перша – напрямки і показники оцінки; друга – оцінка по 5 бальній шкалі. Разом з тим, контрольний лист передбачає шість напрямків діяльності підприємства: фінанси, виробництво, організація і управління, маркетинг, кадровий склад, технологія.

На сьомому етапі аналізу відбувається оцінка залежності економічної стійкості від факторів впливу внутрішнього середовища за допомогою формалізованих та неформалізованих методів економічного аналізу, наприклад, кореляційно-регресійного аналізу, описової статистики та ін. При використанні кореляційно-регресійного аналізу можливо визначити ступінь впливу наступних факторів на економічну стійкість промислового підприємства: рентабельність контрактів, фондоемність, показник задоволеності клієнтів, індекс якості робочих та ін.

Восьмий та дев'ятий етап аналізу економічної стійкості промислового підприємства передбачає узагальнення результатів аналізу, їх аналітична інтерпретація та надання рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень. Узагальнені результати важливо своєчасно відображати в аналітичних звітах та спеціально розроблених реєстрах.

Робота з визначення рівня економічної стійкості та використання механізму його забезпечення повинна бути цілеспрямованою і чітко організованою, носити активний характер. Від цього залежить якість прийняття рішень на всіх рівнях управління підприємством. Важливо зазначити, що аналітичною роботою на підприємствах суднобудування повинні займатись всі служби та відділи, від головного механіка до планово-економічного та технологічного відділів.

Таким чином, запропонований алгоритм аналізу деталізує аналітичні процеси, які об'єднані у блоки аналітичних операцій, кожний етап яких передбачає можливість прийняття управлінських рішень, що дозволяє підвищити точність оцінки рівня економічної стійкості в умовах обмеженості інформації, нестабільності та мінливості середи господарювання. Даний алгоритм відображає взаємозв'язок між різними інструментами, які окремо застосовуються в практиці багатьох промислових підприємств.

РОЗДІЛ 2

ОЦІНЮВАННЯ ЧИННИКІВ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВ СУДНОБУДІВНОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ УКРАЇНИ

2.1. Визначення та класифікація факторів економічної стійкості суднобудівних підприємств

Визначення факторів економічної стійкості є одним із головних етапів створення механізму її забезпечення. На економічну стійкість підприємства, без сумнівів, впливають фактори як внутрішнього, так і зовнішнього середовища. Важко не погодитися з тим, що перевірити стійкість можливо тільки змінюючи умови господарювання, чи впливаючи на об'єкт.

Внутрішнє середовище підприємств завжди знаходиться під пильною увагою зацікавлених користувачів, зокрема управлінців. Стосовно факторів зовнішнього середовища, можна стверджувати, що підприємство не в змозі вплинути на такі фактори, але адаптуватися до змін зовнішнього середовища підприємство, особливо стійке, може.

Для того, щоб ідентифікувати фактори впливу внутрішнього та зовнішнього середовища необхідно оглянути складові середовищ. Насамперед, розглянемо зовнішнє середовище підприємства, яке поділимо на рівні: мікро- та макросередовище (рис. 2.1).

Мікросередовище – середовище непрямого впливу на підприємство, при цьому підприємство у змозі за допомогою різних зусиль впливати на зовнішнє мікросередовище. А от на зовнішнє макросередовище, понад неабиякі зусилля, підприємству впливати досить складно. На нашу думку, зовнішнє середовище – це сукупність факторів, які є об'єктом регулювання держави та суспільства. В сучасних умовах господарювання підприємство перебуває під постійним впливом зовнішнього середовища, яке є нестабільним, мінливим. Зовнішнє середовище безпосередньо впливає на цілі, стратегію

та тактику підприємства. В той же час, рисами зовнішнього середовища в умовах ринкових перетворень, мінливості та невизначеності являються: динамічність, інтегрованість та різноманіття суб'єктів.

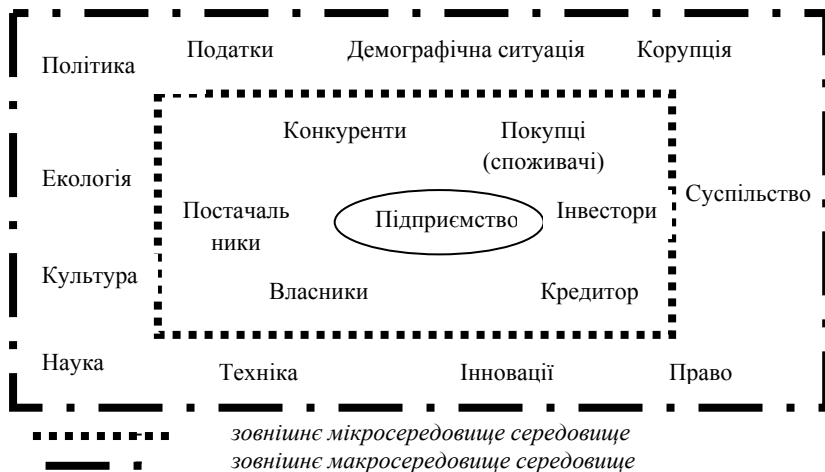

Рис. 2.1 Зовнішнє середовище сучасного підприємства
[розроблено авторами]

На відміну від зовнішнього середовища у внутрішнього середовища та внутрішніх чинників висока ступінь керованості. Розглянемо внутрішнє середовище підприємства та вплив керівництва на його компоненти (рис. 2.2).

Керівництво підприємств розробляє цілі та стратегії. Для досягнення поставленої мети розробляються завдання для підприємства. Далі у залежності від поставлених завдань створюється структура підприємства (виробнича, управлінська), яка значною мірою залежить від техніки та технології. Від використання новітніх технологій та техніки залежить конкурентоспроможність продукції чи послуг господарюючого суб'єкта. Найбільш значущим компонентом внутрішнього

середовища будь-якого підприємства безумовно являються людські ресурси, тобто персонал.

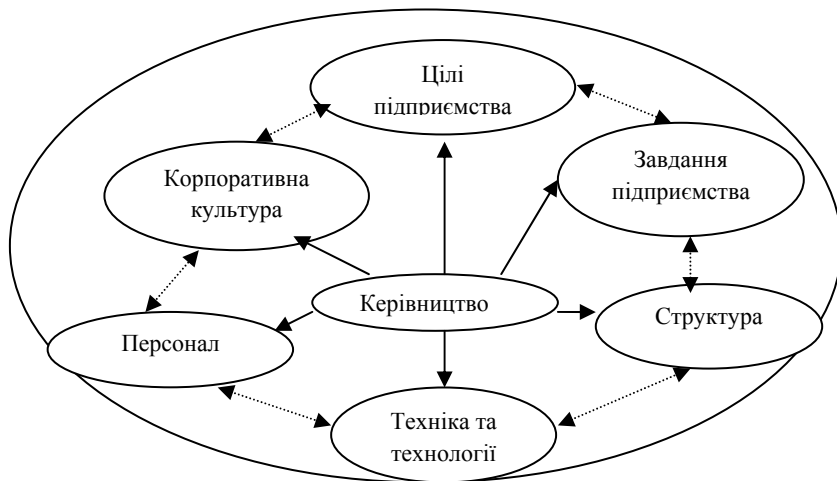

Рис. 2.2 Внутрішнє середовище підприємства та взаємодія його компонентів [розроблено авторами]

Внутрішні фактори знаходяться під контролем підприємства, а зовнішні – поза зоною контрольованості. Разом з тим, доцільно розділити внутрішні фактори на фактори, які формують економічну стійкість підприємства, та фактори, які безпосередньо впливають на неї (табл. 2.1).

Насамперед, факторами, які формують економічну стійкість, є екстенсивні фактори, тобто фактори, які характеризують в основному кількісні параметри підприємства. До факторів, які впливають на економічну стійкість, відносяться інтенсивні фактори, тобто якісні фактори економічного зростання підприємства. Фактори непрямого впливу зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємства торкаються макроекономічних проблем країни, а фактори прямого впливу зовнішнього середовища, звичайно, впливають на прийняття рішень господарюючого суб'єкта.

Таблиця 2.1 Фактори впливу на економічну стійкість підприємств

Фактори	Зовнішні		Внутрішні	
	прямої дії	непрямої дії		які формують економічну стійкість
1	2	3	4	
Політичні	високий рівень оподаткування	нестабільність законодавства	політика управління	5
		корупція		
	×	політична стабільність		
		інвестиційна політика, зовнішня економічна стратегія		
		глобалізація економічних відносин		
		державне управління економікою		×
		воєнні дії в державі		
євроінтеграція				
Економічні	неплатоспроможність контрагентів	складність отримання кредитів	×	×
	зростання цін на сировину	інфляція	залежність від позикових коштів	велика дебіторська заборгованість
	недостатня забезпеченість сировиною	стан фінансової системи країни	форма власності	ефективність діяльності підприємства
	зростання цін на енергоносії та паливо	фінансовий стан конкурентів	×	×
		кон'юнктура ринку	×	×
		корупція	×	×

Продовж. табл. 2.1

Фактори	Зовнішні		Внутрішні	
	прямої дії	непрямої дії	які формують економічну стійкість	які впливають на економічну стійкість
Ринкові	наявність ринків збуту	велика кількість закордонних конкурентів	застарілі виробничі потужності	конкурентоспроможність продукції
Ресурсні	енергетична (не) залежність	велика кількість закордонних конкурентів	недостатність кваліфікованих кадрів	неритмічність поставок сировини
		×	дефіцит власних обігових коштів	недостатня завантаженість виробничих потужностей
Соціальні	низька платоспроможність населення	соціальна незахищеність населення	віковий кадровий потенціал	оптиміальне використання ресурсів
		життєві стандарти		низький рівень заробітної плати
		чисельність народонаселення		низька продуктивність праці
				рівень кваліфікації персоналу
				соціальні інновації
				низький рівень заробітної плати
				низька продуктивність праці
				рівень кваліфікації персоналу

Продовж. табл. 2.1

Фактори	Зовнішні			Внутрішні	
	прямої дії	непрямої дії	забудованість навколишнього середовища	які формують економічну стійкість	які впливають на економічну стійкість
Екологічні	якість сировини	забудованість навколишнього середовища	санітарні норми	×	екологічні інновації та власні розробки підприємства
		екологічне становище			
Наукові	новітні технології	розвиток науки	новітні технології	×	
	новітня техніка	темпи впровадження новітніх розробок	науково-технічні розробки		
Техніко-технологічні	техніко-технологічний рівень	новітнє обладнання	новітнє обладнання		технологічні інновації
Організаційно-управлінські	×	×	гнучкість виробництва		організаційні та управлінські інновації
					рівень використання робочого часу

Примітка. Джерело : розроблено авторами

Таким чином, ми вважаємо, що слід фактори розділити на загальні та специфічні, які безпосередньо впливають на економічну стійкість будь-якого підприємства (рис. 2.3).

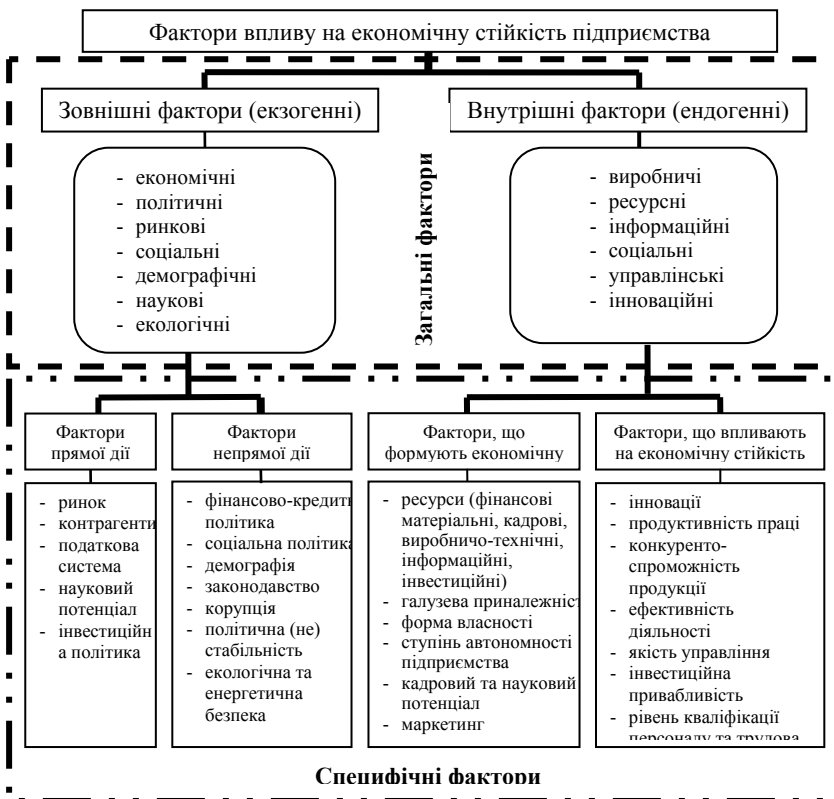

Рис. 2.3 Класифікація факторів впливу на економічну стійкість підприємства [розроблено авторами]

Стосовно екзогенних факторів, то вони розподіляються на фактори прямої та непрямої дії, а внутрішні фактори спроможні або формувати економічну стійкість, або впливати на неї. При

цьому, вищевказані фактори можуть бути як передбачуваними, так і непередбачуваними.

Вважаємо, що така класифікація факторів дозволить за сучасних умов господарювання чітко зорієнтуватись, своєчасно визначити ступінь ризику та адаптуватись до впливу зовнішнього та внутрішнього середовища. Використовуючи дану класифікацію можливо визначити ряд показників щодо оцінки економічної стійкості підприємства як в довгостроковому так і у короткостроковому періоді.

2.2 Оцінювання впливу факторів економічної стійкості суднобудівних підприємств

Щоб віднайти дієвий механізм забезпечення економічної стійкості для підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості необхідно визначити саме ті чинники, які безпосередньо впливають на галузь. Для механізму забезпечення економічної стійкості недостатньо буде окреслити коло чинників, а й важливо визначити ступінь їх впливу. З метою визначення саме таких чинників, їх значимості та ступеню впливу, був проведений аналіз експертних оцінок на основі багатовимірного ранжування, (форма задіяного методу – анкетування), яке можливо застосувати в умовах неможливості математичної формалізації процесу рішення проблеми, недостатності інформації (форма анкети представлена у табл. 2.2).

Експертам було запропоновано визначити фактори середовища, які впливають на рівень економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості, вибрати із запропонованого переліку по 10 найбільш впливових чинників зовнішнього і внутрішнього середовища та оцінити кожний чинник за десятибальною шкалою (10 – найбільш впливовий фактор, 1 – найменш впливовий фактор, 0 – впливає менш ніж інші).

Таблиця 2.2 Анкета визначення факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які впливають на економічну стійкість підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості

№	Чинники	Оцінка (бали від 1 до 10)
1	2	3
Чинники зовнішнього середовища		
1	Неплатоспроможність контрагентів (контрагенти)	
2	Високий рівень податкового навантаження, неефективність стимулюючої функції податкової системи (податкова система)	
3	Інвестиційна політика	
4	Нестабільність законодавчої бази України (нерозвинена нормативно-правова підтримка галузі)	
5	Нестабільна політична ситуація, військовий конфлікт	
6	Корупція	
7	Скорочення банківського кредитування промисловості, висока вартість кредитів, завищений обмінний курс валюти (фінансово-кредитна політика)	
8	Темпи впровадження новітніх розробок (науковий потенціал галузі)	
9	Нестабільний стан економіки (економічна криза)	
10	Наявність ринків збуту	
11	Криза галузі	
12	Втрата замовника в особі держави	
13	Відсутність кваліфікованих кадрів	
14	Відсутність ефективної процедури банкрутства, списання, реструктуризації боргів	
15	Екологічне управління	
16	Енергетична(не) залежність	
17	Якість сировини	
18	Глобалізація економічних відносин	
19	Державне управління економікою	
20	Воєнні дії в державі	
Чинники внутрішнього середовища		
1	Ритмічність надходження замовлень	
2	Технічний стан виробничих потужностей	
3	Гнучкість виробництва та можливість його диверсифікації	
4	Виробничі, організаційні та управлінські інновації	
5	Залежність від позичкових коштів	

Продовж. табл. 2.2

№	Чинники	Оцінка (бали від 1 до 10)
6	Кількість постійних та нових клієнтів	
7	Завантаженість виробничих потужностей та ефективність їх використання	
8	Наявність внутрішніх структур контролю якості	
9	Наявність внутрішніх структур контролю викидів та забруднення навколишнього середовища	
10	Рентабельність процесів виробництва	
11	Ефективність маркетингових робіт	
12	Рівень впровадження новітніх технологій та автоматизації процесу виробництва	
13	Тривалість операційного циклу	
14	Кількість отриманих адекватних замовлень	
15	Спеціалізація суднобудівних верфів	
16	Рівень кваліфікації кадрів та ефективність їх використання	
17	Зарплатоємність контрактів	
18	Забезпеченість матеріальними ресурсами, ефективність використання	
19	Ефективність контрактів	
20	Період очікування заказів	

Результати анкетування узагальнені у табл. 2.3. При узагальненні результатів анкетування було виявлено, що думки експертів повністю не збігаються, а саме із десяти факторів, які повинні вибрати експерти, кожний з них вибрав тільки вісім, при цьому ранги поставлені експертами були різні. Оскільки думки експертів повністю не співпадають, бали переранжовані і складена нова матриця.

З метою оцінки узгодженості та невивадковості думок експертів розрахований скоригований коефіцієнт конкордації за формулою (2.1):

$$W = \frac{12 \sum_{i=1}^m (S_i - S_{cc})^2}{N^2(m^n - m) - N \sum_{j=1}^N T_j} , \quad (2.1)$$

Таблиця 2.3 Результати розрахунку пов'язаних рангів (матриця переранжування рангів)

Чинники	Експерти										Середня величина	Ранг по групі	Вага, %
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10			
Корупція	1,5	3	2	1	1,5	2,5	1	1	1,5	1,5	1,65	1	4,58
Енергетична (не) залежність	1,5	1,5	1	3,5	1,5	2,5	2,5	2	1,5	1,5	2,05	2	5,69
Відсутність кваліфікованих кадрів	3	6	3	3,5	5	1	4,5	4	3	3	3,7	3	10,28
Криза галузі	4	4	5	5	3,5	4,5	2,5	5	5	4	4,45	5	12,36
Втрата замовника з боку держави	5	1,5	4	2	3,5	4,5	6	6	7	5	4,1	4	11,39
Неплатоспроможність контрагентів	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	22,22
Високий рівень податкового навантаження, неефективність стимулюючої функції податкової системи	6	7	7	7	7	7	4,5	7	6	6	6,35	7	17,64
Скорочення банківського кредитування промисловості, висока вартість кредитів, завищений обмінний курс валюти	7	5	6	6	6	6	7	3	4	7	5,7	6	15,83

де N – кількість експертів; m – кількість оцінюючих варіантів; S_i – сума рангів, присвоєних рішенню P_i усіма експертами; S_{cc} – сума середньоарифметичної суми рангів; T_j показник, зв'язаних (рівних) рангів, призначених j експертом.

За результатами розрахунків у вихідних ранжируваних рядах спостерігаються зв'язані ранги, тому скориставшись методикою Ромашкіної Г. Т. та Татарової Г. Г. визначені поправочні коефіцієнти [157, с. 132].

Розрахований коефіцієнт конкордації на рівні 0,7734 визначає високу ступінь узгодженості між експертами.

Оскільки коефіцієнт конкордації має випадкову величину, перевірена його значимість за критерієм Пірсона. На підставі проведених розрахунків можливо зробити висновок, що коефіцієнт конкордації статистично значимий, а експертні висновки узгоджені між собою.

Результати розрахунків дали можливість оцінити рівень значимості кожного фактора, який впливає на рівень економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості України (табл. 2.4).

Таблиця 2.4 Результати оцінки ступеня впливу факторів зовнішнього середовища на економічну стійкість підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості

Фактори	Вага фактора
Неплатоспроможність контрагентів	22,2 %
Високий рівень податкового навантаження, неефективність стимулюючої функції податкової системи	17,6 %
Скорочення банківського кредитування промисловості, висока вартість кредитів, завищений обмінний курс валюти	15,8 %
Криза галузі	12,4 %
Втрата замовника з боку держави	11,4%
Відсутність кваліфікованих кадрів	10,3 %
Енергетична (не) залежність	5,7 %
Корупція	4,6 %

Примітка. Джерело : розраховано авторами

Найбільш значимими екзогенними чинниками визначені наступні: неплатоспроможність контрагентів (22,2 %), високий рівень податкового навантаження, неефективність стимулюючої функції податкової системи (17,6 %), скорочення банківського кредитування промисловості, висока вартість кредитів, завищений обмінний курс валюти (15,8 %).

З огляду на класифікацію на фактори прямої та непрямой дії неплатоспроможність контрагентів, високий рівень податкового навантаження, неефективність стимулюючої функції податкової системи, скорочення банківського кредитування промисловості, висока вартість кредитів, завищений обмінний курс валюти, відсутність кваліфікованих кадрів та енергетична (не) залежність нами визначені як фактори прямої дії на економічну стійкість. Корупція, криза галузі та втрата замовника з боку держави, нами визначені факторами непрямой дії.

Після визначення значущих факторів оцінений їх вплив за наступними категоріями: прояв, наслідки, шляхи вирішення (табл. 2.5).

Найвпливовішим зовнішнім фактором, який визначає економічну стійкість підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості, нами ідентифіковано неплатоспроможність контрагентів. В умовах економічної кризи, коливання валютного курсу, нестабільності національної валюти, настає ймовірність сумнівної дебіторської заборгованості, або взагалі втрати клієнтів. Платоспроможність та зацікавленість контрагентів впливає на життєздатність економічної одиниці, зокрема на його економічну стійкість. Адже за відсутності попиту на суднобудівні та судноремонтні роботи підприємство не в змозі задовольняти свої потреби та отримувати задовільні фінансові результати. Це, безумовно, призведе до погіршення фінансового становища самого підприємства, втрати бажаного прибутку, зазнання збитків і як слідство, погіршення економічної стійкості.

Фактором прямого впливу зовнішнього середовища також визначено податкову систему.

Таблиця 2.5 Матриця впливу зовнішніх факторів на економічну стійкість промислових підприємств

Фактори	Прояв	Наслідки	Шляхи вирішення проблем
Неплато-спроможність контрагентів	- скорочення попиту на суднобудівні та судноремонтні роботи	- збільшення цінової залежності	- освоєння нових ринків збуту
	- зменшення портфелю замовлень	- зменшення прибутків	- стабільна підтримка промислових підприємств на державному рівні
Податкова система	- збільшення податкового тягара	- велика частка високоліквідних оборотних активів вилучається на сплату податків	- виплата дотацій та компенсацій державою
	- постійна зміна податкової політики	- штрафи	- визначення галузі як пріоритетну та надання їй податкових пільг та преференцій
Фінансово-кредитна політика	- наявність ПДВ на операції по придбанню імпортних комплектуючих	- підвищення ціни на послуги неконкурентоспроможність з іноземними суднобудівними компаніями	- забезпечення тісного зв'язку податкової політики з бюджетною та грошово-кредитною політикою
	- подорожчання кредитних коштів	- знецінення активів підприємства в наслідок інфляції	- звільнення підприємств від ПДВ на операції по придбанню імпортних комплектуючих для експортних контрактів
Фінансово-кредитна політика	- розміри кредитних ресурсів не відповідають сучасним потребам суднобудівних підприємств	- неможливість використання кредитних коштів як джерел формування запасів та витрат	- відновлення банківського кредитування реального сектору з пільговими умовами для суднобудівних підприємств
	- завищений обмінний курс валюти	- банкрутство і ліквідація підприємства	- держава має виступати гарантом при наданні кредитів
	- нестабільність курсу національної гривні	- зростання цін на продукцію	- субсидування процентних ставок за кредитами вітчизняних банків

Продовж. табл. 2.5

Фактори	Прояв	Наслідки	Шляхи вирішення проблем
Криза галузі	<ul style="list-style-type: none"> - спад попиту на продукцію - суднобудівної промисловості - висока конкуренція - необрунтовано високі (низькі) ціни на роботи 	<ul style="list-style-type: none"> - зниження прибутку - збитковість виробництва - відсутність замовлень - скорочення портфелю замовлень - втрата постійних клієнтів 	<ul style="list-style-type: none"> - забезпечення за допомогою непопулярних законодавчих актів «здорової» конкуренції - підтримка галузі на рівні держави
Втрата замовника з боку держави	<ul style="list-style-type: none"> - відсутність державних замовлень - зменшення державного фінансування 	<ul style="list-style-type: none"> - не повне використання виробничих потужностей - втрата робочих місць - втрата прибутку 	<ul style="list-style-type: none"> - створення програми розвитку суднобудівної промисловості - законодавча підтримка суднобудівної промисловості
Відсутність кваліфікованих кадрів	<ul style="list-style-type: none"> - неефективне використання науково-технологічного потенціалу промисловості 	<ul style="list-style-type: none"> - зниження ефективності виробництва - неналежна якість робіт - суднобудування та судноремонту 	<ul style="list-style-type: none"> - відновлення підготовки кваліфікованих кадрів для суднобудівної промисловості - створення технопарків
Енергетична (не) залежність	<ul style="list-style-type: none"> - нестача енергетичних ресурсів - дорожчання енергетичних ресурсів 	<ul style="list-style-type: none"> - збільшення витрат - зниження якості робіт та послуг - суднобудування та судноремонту - втрата клієнтів - втрата прибутків 	<ul style="list-style-type: none"> - запровадження новітніх світових технологій по ресурсо- та енергозбереженню
Корупція	<ul style="list-style-type: none"> - прояв «нездорового» монополізму - послуги корумпованої влади для представників великого бізнесу - при владі - формування вигідного законодавчого поля для отримання вигідних умов 	<ul style="list-style-type: none"> - загрози економічній безпеці підприємства - погіршення бізнесового та інвестиційного клімату - великі витрати 	<ul style="list-style-type: none"> - реальна боротьба з корупцією на державному рівні

Примітка. Джерело : *отрацьовано та доповнено авторами на основі [2, 89, 93, 135-138, 145, 153, 165, 183, 184]*

В умовах нестабільності та мінливості податкового законодавства, постійно збільшується податковий тягар на підприємства галузі, які в останні роки потерпають збитки та знаходяться в «депресивному стані» Це впливає відповідно на збитковість промислових підприємств. Отже, для зменшення впливу фактора «податкова система» на економічну стійкість промислового підприємства необхідно: визначення пріоритетних галузей та надання їм податкових пільг та стимулів, визнання підгалузі суднобудування пріоритетною, забезпечення тісного зв'язку податкової політики з бюджетною та грошово-кредитною політикою, звільнення підприємств від ПДВ на операції по придбанню імпортованих комплектуючих для експортних контрактів. Всі ці заходи зменшать податковий тягар підприємств суднобудування та як слідство, поліпшать їх економічну стійкість.

Фактор «фінансово-кредитна політика» також значно впливає на економічну стійкість суднобудівних підприємств. Проявами такого впливу є подорожчання кредитних коштів, зменшення державного фінансування внаслідок обмеженості бюджетних фінансів, невідповідність розмірів кредитних ресурсів сучасним потребам українських підприємств, інфляційні процеси, нестабільність валютного курсу та національної гривні. Наслідками такого становища є: зростання цін на продукцію суднобудівної промисловості; знецінення активів підприємств; збитковість, банкрутство та їх ліквідація; зростання цін на продукцію промисловості. Наприклад, для поліпшення якості продукції укладено договір з Великобританією на постачання відповідного обладнання. Нестабільність валютного курсу стрімко здорожує обладнання і комплектуючі, які вітчизняні підприємства закупають закордоном: як слідство, здорожується вартість контрактів та настає неспроможність конкурувати з підприємствами інших країн.

Аналізуючи статистичні дані та взявши до уваги інфляційні процеси в економіці України, індекси промислової продукції та їх зв'язок зі збитковістю промислових підприємств

можливо стверджувати, що їх динаміка має схожість і вони корелюють між собою. Інфляційна динаміка за період 2014-2015 рр. була не однорідною, її суттєве зниження у 2015 р. змінилось різким ростом більш ніж на 13 відсоткових пунктів у 2014 р. Отже від інфляційних процесів (підвищення загального рівня цін) залежить цінова політика підприємств промисловості, так як при збільшенні ціни на сировину для промисловості збільшується ціна самої продукції промисловості.

Отже, для зменшення впливу фінансово-кредитної політики на економічну стійкість необхідно: відновити банківське кредитування реального сектору з пільговими умовами для суднобудівної промисловості, держава має виступати гарантом при наданні кредитів та субсидувати процентні ставки за кредитами вітчизняних банків.

Не менш важливим фактором зовнішнього середовища, який впливає на економічну стійкість підприємств суднобудування та судноремонту є «криза галузі». Найтяжкішу за останні 10 років кризу переживають не тільки українські корабели, а й їх колеги в усьому світі. Криза галузі обумовлена як загальносвітовими причинами, так і регіональними. Загальносвітовими причинами можливо визначити надлишок флоту, яким володіють судновласники. Серед регіональних причин важливо зазначити конкуренцію.

Основними проблемами вітчизняного суднобудування і судноремонту є штучно створені неконкурентні позиції на світовому ринку суднобудування. Внаслідок реалізації неадекватного податкового та митного механізмів регулювання діяльності вітчизняного суднобудування, українські підприємства не можуть конкурувати в ціновому сегменті не тільки з найбільш дешевими суднобудівними базами Китаю і Південної Кореї, але навіть і з найдорожчими – європейськими суднобудівними компаніями. Більш того, в умовах глобальної кризи, судновласників не лякає більш низька якість продукції китайських виробників, оскільки їх задовольняє відношення

ціно до якості. Тому продукція вітчизняного суднобудування мало цікава ринку.

Вітчизняні суднобудівні підприємства мають одиничний характер виробництва, та не є конкурентоздатними з підприємствами Китаю, Кореї які налаштовані на серійне виробництво. Разом з тим, відкриваються малі підприємства та підприємства «одноденки», які пропонують не зовсім якісні послуги судноремонту. Також, більшість суднобудівних підприємств, в силу зниження попиту на свою продукцію та збільшення конкуренції, перекваліфікувались в судноремонтні підприємства.

Таке становище призводить до впливу на цінову політику провідних вітчизняних підприємств, втрати ринків збуту, втрати економічних зв'язків з контрагентами. Крім того, основними контрагентами для суднобудівної промисловості є постачальники, які забезпечують бізнес матеріальними ресурсами. У свою чергу від постачальників залежить якість ресурсів, ціна та техніко-технологічний рівень продукції. Велика конкуренція серед постачальників ресурсів також породжує цінову залежність. У ринкових умовах конкуренція є невід'ємним атрибутом, але на державному рівні потрібне забезпечення з допомогою непопулістичних законодавчих актів «здорової» конкуренції.

Втрата замовника з боку держави є фактором непрямой дії зовнішнього середовища. Незважаючи на наявність Закону України «Про проведення економічного експерименту щодо державної підтримки суднобудівної промисловості» [148] та прийняте Кабінетом Міністрів Розпорядження «Про схвалення Стратегії розвитку суднобудування на період до 2020 року» [154], вітчизняні суднобудівні підприємства втратили замовника з боку держави, адже дані Закони виявились популістичними та неспроможними до реалізації. Наразі спостерігається відсутність державних замовлень, зменшення державного фінансування внаслідок обмеженості бюджетних фінансів.

Як слідство, скорочується кількість робочих місць, не повне використання виробничих потужностей підприємствами суднобудування та втрата доходів та прибутку. Відсутність замовлень породжує неповне завантаження верфі та виробничих потужностей, які є надбанням багатьох років вітчизняних підприємств. Чим менше завантаження верфі, тим більші витрати підприємств на утримання виробничих потужностей. У зв'язку з цим відразу стає рости собівартість, падати конкурентоспроможність, підприємство втрачає персонал, і як наслідок, ринок. Для вирішення даної проблеми потрібне відновлення вітчизняного військового кораблебудування, суднобудування, створення програми розвитку суднобудівної промисловості та її законодавча підтримка.

Ще одним фактором прямої дії, який є одночасно проблемою для суднобудівної та судноремонтної промисловості – це відсутність кваліфікованих кадрів. На підприємствах не вистачає робочих унікальних професій, яких неможливо запозичити у інших галузях. Галузі не вистачає судових слюсарів-монтажників, електромонтажників, наладчиків. Цей факт призводить до зниження ефективності виробництва, неналежної якості суднобудівних та судноремонтних робіт. В умовах структурних та ринкових перетворень перервався цикл відтворення кваліфікованих кадрів. Для суднобудування потрібні не тільки зварювальники та монтажники, але й конструктори. Тому важливо відроджувати та забезпечувати належним фінансуванням профтехучилищ та вишів, які спеціалізуються на підготовці кадрів для суднобудування, створювати державні замовлення на підготовку висококваліфікованих конструкторів, створювати технопарки на базі великих суднобудівних підприємств.

В Україні за нинішніх умов господарювання статистичні дані свідчать про низьку соціальну захищеність працівників

галузі промисловості, незважаючи на те, що законодавство прямо або опосередковано регламентує певні положення соціальної політики. Так, наприклад, працівникам, працюючим в несприятливих умовах надають пільги у вигляді додаткових відпусток, збільшення тарифів оплати праці, скорочення робочого часу та інше. Разом з тим, в силу впливу низки негативних факторів, існує вимушена неповна зайнятість працівників промислової галузі, заборгованість з виплати заробітної плати, низький рівень безпеки праці та інше.

Фактором прямої дії, та не менш важливим, в сучасних умовах господарювання експерти зазначили енергетичну (не) залежність підприємств суднобудівної галузі. Проявом такого фактору є нестача та значне дорожчання енергетичних ресурсів. Даний фактор впливає на збільшення витрат, зниження якості робіт та послуг суднобудування та судноремонту, втрата клієнтів і як слідство, втрата прибутків. За таких умов є нагальна потреба запровадження новітніх світових технологій по ресурсо- та енергозбереженню.

Стосовно такого фактору впливу на економічну стійкість господарюючих суб'єктів як корупція, надзвичайно слушну думку та вагомі докази висловлюють експерти фонду «Ефективне управління» у звітах про конкурентоспроможність регіонів України 2013, 2014, 2015 рр. У розділі «Найбільш проблемні фактори для ведення бізнесу», при опитуванні більшості керівників підприємств України фактор корупції займає третє місце. В даній роботі зазначено, що корупція, як проблематичний фактор впливає в розмірі 15% на ведення бізнесу. При цьому частка респондентів, які зазначили цей фактор як проблематичний складає 57% в цілому по Україні та в середньому 55% респондентів галузі промисловості [51, ст. 26].

Звичайно, якщо всі вищезазвані фактори розглядати як складові макрооточення, то безумовно, між ними можливо

прослідити взаємозв'язок, взаємообумовленість та вплив один на одного. Так зміна одного фактора приводить до зміни іншого. Також ступінь впливу залежатиме від розміру підприємства, його територіального розташування. У загальному вигляді залежність економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості від зовнішніх факторів можна представити наступною схемою (рис. 2.4), найбільш впливові фактори економічної стійкості виділені шрифтом).

Отже, можливо зробити висновок, що зовнішні фактори є потенційними носіями загроз. Для цього потрібно на державному чи галузевому рівні проводити моніторинг факторів зовнішнього середовища, з метою своєчасного усунення негативних тенденцій. За даних умов підприємство матиме можливість своєчасно реагувати, адаптуватись, відроджувати свій бажаний стан та приймати правильні управлінські рішення.

Внутрішнє середовище для підприємств промисловості також може бути джерелом проблем. За результатами розрахунків у вихідних ранжируваних рядах, як і у випадку із зовнішніми факторами, спостерігались зв'язані ранги. На підставі проведених розрахунків визначено коефіцієнт конкордації, який є статистично значимий (0,8235), експертні висновки узгоджені між собою.

Результати розрахунків дали можливість оцінити рівень значимості кожного фактора, який впливає на рівень економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості України (табл. 2.6). Найбільш значимими експерти виділили наступні: технічний стан виробничих потужностей (17,8 %), завантаженість виробничих потужностей та ефективність їх використання (17,68 %), ефективність контрактів (12,92 %), тривалість операційного циклу (11 %), рентабельність процесу судноремонтних робіт та збирально-зварювального виробництва (10,2 %).

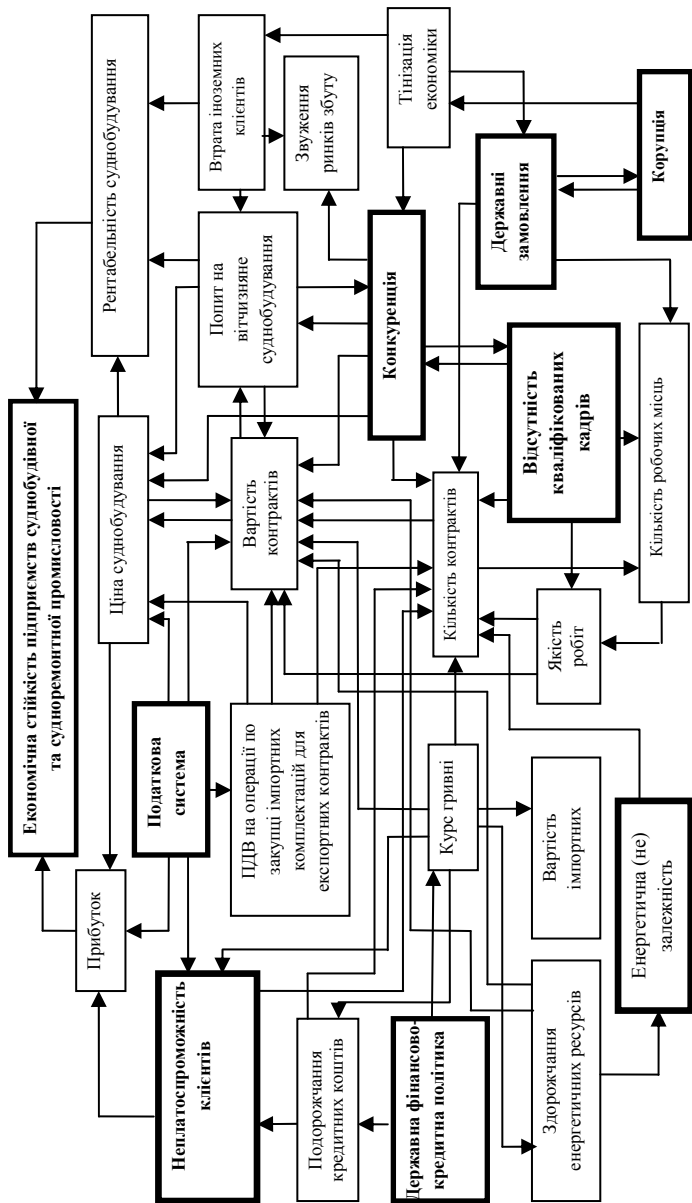

Рис. 2.4 Карта взаємозв'язків зовнішніх факторів економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості [розроблено авторами]

Таблиця 2.6 Результати оцінки ступеню впливу чинників внутрішнього середовища на економічну стійкість підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості

Чинники	Вага чинника
Технічний стан виробничих основних засобів	17,8 %
Завантаженість виробничих основних засобів та ефективність використання	17,68 %
Ефективність контрактів	12,92 %
Тривалість операційного циклу	11,0 %
Рентабельність процесів виробництва	10,2 %
Кількість отриманих адекватних замовлень	8,9 %
Кількість постійних та нових клієнтів	6,9 %
Рівень кваліфікації кадрів та ефективність їх використання	5,9 %
Ритмічність надходження замовлень	4,8 %
Період очікування заказів	3,9 %

Примітка. Джерело : розраховано авторами

Так, для нормальної роботи підприємства та конкурентоспроможності на ринку суднобудівних та судноремонтних послуг, необхідно мати сучасне виробниче обладнання, яке має високий ресурс використання, не є морально застарілим та фізично зношеним. Для підприємств галузі це є надважливою проблемою, адже із-за важкого фінансового стану підприємства не в змозі відновлювати, модернізувати наявний парк обладнання.

У той же час, на технічний стан виробничих потужностей впливають: рівень зношеності, вік, структура, темпи відновлення, рівень впровадження новітніх технологій та автоматизації процесу виробництва. Дуже важливо відмітити, що на підприємствах суднобудування виробничі потужності займають високу частку в активах (як показав аналіз галузі – від 16 % до 71 %), які потребують витрат на їх утримання і обслуговування (навіть коли підприємство простоює), у зв'язку з чим рівень економічної стійкості буде залежати від ступеню покриття витрат на основні засоби вартістю контрактів.

Завантаженість виробничих основних засобів (ВОЗ) та ефективність їх використання безпосередньо впливає на економічну стійкість підприємств суднобудування, ступень покриття витрат на основні засоби вартістю контрактів. Нажаль, в сучасних умовах господарювання, підприємства галузі завантажують свої виробничі основні засоби менш ніж на 50%, «портфель заказів» їх також невеликий. Виходячи з цього, можливо стверджувати, що підприємства суднобудівної галузі не можуть покрити витрати на утримання та обслуговування основних засобів вартістю отриманих контрактів. Як слідство, отримують збитки, втрачають доходи та економічну стійкість.

У сучасних умовах господарювання ефективність контрактів підприємств суднобудування є доволі низькою. За умов високої конкуренції з закордонними підприємствами найчастіше задля «виживання» підприємства галузі виконують будь-які замовлення, навіть не зовсім вигідні. Як слідство, підприємство втрачає прибутки і економічну стійкість.

Особливість підприємств суднобудівної галузі в одиничності виробництва та тривалості виробничого та операційного циклу. Операційний цикл для суднобудівних підприємств – це період часу між придбанням виробничих запасів для здійснення діяльності при отриманні контракту й одержанням коштів від його реалізації. Виробничий цикл для підприємств суднобудування буде рівним тривалості обороту запасів підприємства, який за розрахунками на підприємствах галузі коливається від 15 до 1738 днів. За наведеними розрахунками по аналізу галузі, виявлено що операційний цикл на підприємствах суднобудування коливається від 56 до 1738 днів. Зрозуміло, що для підприємств, які виконують судноремонтні роботи, тривалість операційного циклу є меншою (від 56 до 406 днів). На тривалість операційного циклу впливає строк інкасації дебіторської заборгованості та оборотність запасів підприємства.

Уповільнення оборотності матеріальних запасів та збільшення строку інкасації дебіторської заборгованості тягне за собою збільшення періоду операційного циклу і як слідство погіршення економічної стійкості.

Підприємствам суднобудівної галузі притаманні складність технологічного та виробничого процесів. Як правило, виробнича структура суднобудівного підприємства складається з основного виробництва, допоміжних цехів та інженерно-технічних служб, що забезпечують будівництво сучасних суден. Основне виробництво суднобудівного підприємства має наступну структуру: корпуснообробне, збірно-зварювальне, корпуснобудівниче, трубно-мідницьке та металомонтажне, добувочно-малярне, заготовче та механічне виробництво. Цехи основного виробництва забезпечують випуск основної суднобудівної продукції. Допоміжне виробництво обслуговує складний виробничо-технологічний комплекс підприємства. Інженерно-технічні служби вирішують всі види завдань супроводу у виробництві об'єктів суднобудування і мають бути укомплектовані висококваліфікованими фахівцями.

Структура судноремонтного виробництва складається з механічного, корпусного, електромонтажного, дерево-малярного цехів, заготівельного і допоміжного виробництва.

Важливо зазначити, що найчастіше рентабельність (збитковість) процесів виробництва є різною. Це залежатиме від кооперації суднобудівної галузі і інших галузей, які її забезпечують, наприклад, металургійна промисловість. Так, в сучасних умовах господарювання підприємства вітчизняної металургії, які забезпечують суднобудівні підприємства сталлю, в основному концентрувались у Донецькій та Луганській областях. На території даних областей відбуваються воєнні дії, і, саме тому, підприємства суднобудування змушені простоювати, або купувати сталь в інших країнах по завищеним

цінам, що призводить до збитковості процесів виробництва. Отримання збитковості або зниження рентабельності призводить до погіршення стану економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості.

Кількість отриманих адекватних замовлень та постійних, нових клієнтів взаємопов'язані між собою і мають майже однаковий вплив на економічну стійкість. Адекватні замовлення мають бути для підприємства високорентабельними та забезпечувати роботою на довгостроковий період. Від кількості постійних клієнтів залежить стабільність виробництва, разом з тим, бажана кількість нових замовлень забезпечить завантаженість виробничих основних засобів підприємства. Також, кількість отриманих адекватних замовлень та постійних і нових клієнтів залежить від якості менеджменту та маркетингової політики підприємства. За наявності даних характеристик, збільшуються доходи підприємства, прибуток та, відповідно, рівень економічної стійкості.

Важливу роль у забезпеченні економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості відіграє рівень кваліфікації кадрів та ефективність їх використання. Робітники на суднобудівних підприємствах повинні мати досить високу кваліфікацію, необхідну за умовами виробництва. Для підготовки таких кваліфікованих робітників потрібні значні витрати часу і коштів, їх навички й досвід мають істотне значення для продуктивності праці. Ефективність використання праці працівників, що обслуговують управлінські і виробничі процеси, повинна базуватися на принципах раціональної організації робочого часу; одержання високої стабільної заробітної плати, що забезпечує належний рівень життя; раціональному підборі та укомплектованості професійно-кваліфікаційного складу працівників, плинності професійних кадрів, удосконаленні трудових процесів шляхом впровадження найбільш раціональних прийомів праці й ін.

Ритмічність надходження замовлень та період очікування заказів для судноремонтної промисловості є взаємозалежними

факторами та мають близькі долі впливу. Ритмічність важливий якісний показник виробничої діяльності підприємства, який вказує на рівномірний випуск продукції. Період очікування заказів в сучасних умовах господарювання суднобудівних підприємств має досить важливе значення. Скорочення періоду очікування залежить в свою чергу від рівня якості менеджменту та маркетингової політики підприємства.

У загальному вигляді залежність економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості від внутрішніх факторів можна представити наступною схемою (рис. 2.5), основні фактори економічної стійкості виділені шрифтом).

Отже, у будь якому процесі, зокрема і суднобудівній діяльності, існує велика кількість факторів зовнішнього і внутрішнього середовища, які чинять вплив на економічну стійкість господарюючого суб'єкта, але тільки декілька роблять визначальний вплив.

Для ідентифікації чинників що роблять визначальний вплив на економічну стійкість, використано Закон Парето, основний постулат якого трактує: 20 % прикладених зусиль дають 80 % результату, а решта 80 % зусиль додають лише 20 % результату [166, 167, с. 214]. У зазначених рамках застосування Закону Парето розроблено принципи взаємодії факторів і бажаних результатів. Фактори внутрішнього та зовнішнього середовища скомпільовані в загальну матрицю: їх комплексний вплив визначений відповідно 100 % та здійснене ранжування за критерієм частки впливу на економічну стійкість. Матриця зведених факторів представлена у табл. 2.7.

Кумулятивний розподіл факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на економічну стійкість підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості, за законом Парето представлено на рис. 2.6 (скорочення назви факторів див. у табл. 2.7).

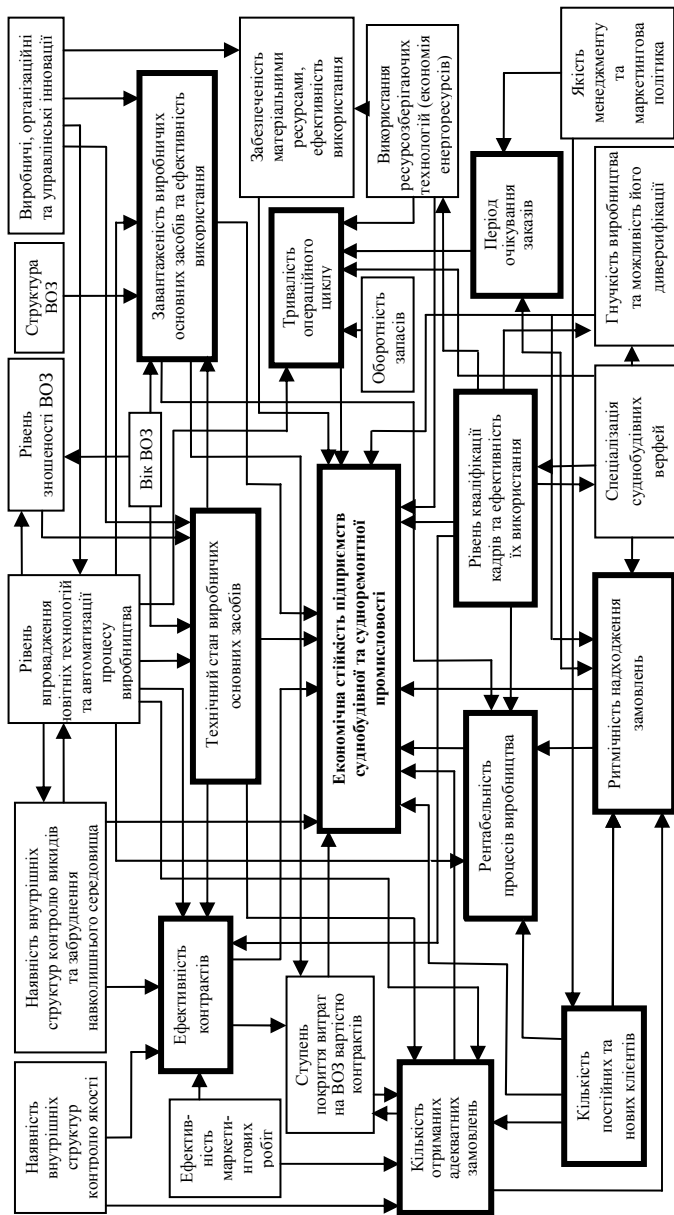

Рис. 2.5. Карта взаємозв'язків внутрішніх факторів економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості [розроблено авторами]

Таблиця 2.7 Ранжування факторів за часткою впливу на економічну стійкість підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості

Чинники	Скоро-чення	Група	Частка фактора по групам (зовнішній/внутрішній)		Ранжова частка, %	Кумулятивна частка, %
			4	5		
I	2	3			5	6
Неплатоспроможність контрагентів	НК	3	22,20	11,10	11,10	11,10
Технічний стан виробничих основних засобів	ТС	В	17,80	8,90	8,90	20,00
Завантаженість виробничих основних засобів та ефективність використання	ЗВП	В	17,68		8,84	28,84
Високий рівень податкового навантаження, неефективність стимулюючої функції податкової системи	ВПН	3	17,60		8,80	37,64
Скорочення банківського кредитування промисловості, висока вартість кредитів, завищений обмінний курс валюти	СК	3	15,80		7,90	45,54
Ефективність контрактів	ЕК	В	12,92		6,46	52,00
Криза галузі	ВК	3	12,40		6,20	58,20
Втрата замовника з боку держави	ВЗД	3	11,40		5,70	63,90
Тривалість операційного циклу	ТОК	В	11,00		5,50	69,40
Відсутність кваліфікованих кадрів	ВКК	3	10,50		5,25	74,65
Рентабельність процесів виробництва	РП	В	10,20		5,00	79,65
Кількість отриманих адекватних замовлень	КЗ	В	8,90		4,45	84,10
Кількість постійних та нових клієнтів	КК	В	6,90		3,45	87,55
Рівень кваліфікації кадрів та ефективність їх використання	РВК	В	5,90		2,95	90,50
Енергетична (не) залежність	ЕЗ	3	5,70		2,85	93,35
Ритмічність надходження замовлень	РЗ	В	4,80		2,40	95,75
Корупція	К	3	4,60		2,30	98,05
Період очікування заказів	ПОЗ	В	3,90		1,95	100,00

З – зовнішній фактор; В – внутрішній фактор

Примітка. Джерело : розраховано авторами

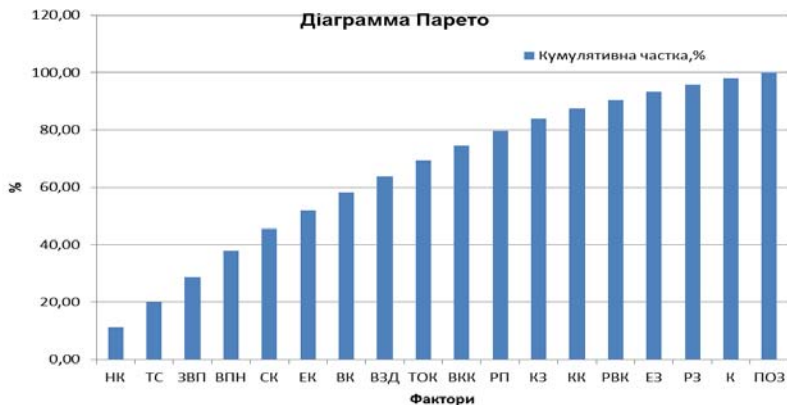

Рис. 2.6. Кумулятивний розподіл факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на економічну стійкість підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості, за законом Парето

Всі фактори в сумі дають 100 % впливу. З розподілу видно, що два потужних фактори (неплатоспроможність контрагентів та технічний стан виробничих потужностей) в сумі впливають на 20 % і це означає, що 20 % зазначених факторів на 80 % впливають на економічну стійкість, а решту 80 % додають лише 20 % результату.

Найсуттєвіший вплив на економічну стійкість підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості матимуть наступні фактори: неплатоспроможність контрагентів, технічний стан виробничих основних засобів, завантаженість виробничих основних засобів та ефективність їх використання.

Слід зазначити, що сумісна дія всіх факторів призводить до появи синергетичного ефекту, тобто підвищення результативності спільної дії чинників порівняно з тими ж, які діють окремо. Таким чином, спільна дія найважливіших факторів має суттєвий вплив на економічну стійкість підприємств промисловості.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ СУДНОБУДІВНИХ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Науково-методичні аспекти формування механізму забезпечення економічної стійкості

У грецькій мові слово «механізм» («Μαχαν») застосовувалось як пристрій, який призводить у дію будь-що. У тлумачному словнику поняття «механізм» означає систему, пристрій які визначають порядок якого-небудь виду діяльності [178, 179]. В іноземних мовах слово «механізм» неодмінно вживається з конкретизуючим словом, наприклад, «Financial Mechanism». Отже, можливо стверджувати, що термін «механізм» може вживатись як сукупність дій або явищ.

У сучасних наукових джерелах термін «механізм забезпечення» застосовується досить часто, але сутність його достеменно не визначена. Поняття «механізм забезпечення» досить часто використовують поряд із поняттями «механізм управління», «економічний механізм» та «господарський механізм». Огляд наукової літератури свідчить, що, незважаючи на наявність певних наукових доробок, дослідження проблематики забезпечення економічної стійкості є розрізненими, вченими поки що мало приділяється уваги визначенню змісту механізму, методів та інструментів його формування. Крім того, методичні та прикладні аспекти забезпечення економічної стійкості промислових підприємств ще не набули належного висвітлення.

Механізм забезпечення економічної стійкості є одним із елементів механізму управління підприємством. Семантичний аналіз опублікованих робіт, присвячених управлінню економічною стійкістю підприємств, показав, що механізм управління залишається також недостатньо вивченим об'єктом дослідження. Майже відсутні дослідження механізму забезпечення економічної стійкості підприємств в умовах ринкового середовища, невизначеності як у теоретичному аспекті, так і на рівні панельних досліджень.

Різні аспекти управління економічною стійкістю розкриваються у працях таких науковців, як Ареф'єва О. В. [4], Верхоглядова Н. І. [15], Городинська Д. М. [26], Григорська В. М. [28, 29, 30, 31], Гросул М. [34], Іванов В. Л. [53, 54], Костирко Л. А. [73], Лизанець А. Г. [80], Проценко Н. Б. [149], Сергєєва О. В. [162], Сокол О. Г. [170], Удовіченко М. О. [182] та ін. Питання забезпечення економічної стійкості досліджували такі науковці, як Григорська В. М. [28–31], Дядечко Л. П. [41], Коцюба О. С. [74], Мохонько Г. А. [120–124], Ячменьова В. М. [214, 216] та ін. Проблемами створення механізму забезпечення економічної стійкості підприємства займалися такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Васюк Н. В. [13], Галушко В. Б. [21], Євстюхін І. М. [42], Колесніков А. П. [69], Коцюба О. С. [74], Любченко Н. Л. [87], Проценко Н. Б. [149], Сітак І. Л. [166], Смачило І. І. [169], Шандова Н. В. [205], Ячменьова В. М. [217] та ін.

Виконані дослідження дають можливість стверджувати, що не існує єдиного підходу до визначення суті поняття «механізм забезпечення економічної стійкості», тому виникає потреба теоретично обґрунтувати це поняття та визначити його складові, принципи формування.

Одним із науковців, хто спробував сформулювати структуру бізнес-процесів функціонування підприємств машинобудування за компонентами та рівнями економічної стійкості є Григорська Н. М., яка створила концептуальну схему системно-процесного управління економічною стійкістю підприємств та структурно-логічну схему трансформації виробничо-економічної системи на вищій рівні економічної стійкості на засадах системно-процесного управління в межах побудови інвестиційно-орієнтованої бізнес-моделі [32, с. 10]. Концептуальна схема системно-процесного управління економічною стійкістю підприємств, яку запропонувала Григорська Н. М., базується на методологічному підґрунті, детермінантах, методичному інструментарію, процедурах реалізації та результатах управління. Разом з тим, автор акцентує увагу на методичному інструментарії управління

економічною стійкістю, до якого відноситься метод оцінювання економічної стійкості на базі визначення інтегрального показника, управлінські технології та забезпечуючі модулі, до яких відносяться бізнес-модель та модель зміни рівнів економічної стійкості підприємств.

Щодо трансформації виробничо-економічної системи до більш високого рівня економічної стійкості автор пропонує використовувати комплекс управлінських технологій, а саме застосування фінансового контролінгу, бюджетування, бенчмаркінгу, CALS- технологій, електронного банкінгу, стратегічних карт, MRP II. Також Григорська Н. М. підкреслює що підходи до управління економічною стійкістю мають базуватись на розгалужених системах основних процесів, а саме бізнес-процесах (фінансових, виробничих, інноваційних, організаційно-управлінських, маркетингових), процесу моніторингу (аналіз показників, їх кількісна та якісна оцінка) та процесу організації, власне до якого входить механізм забезпечення економічної стійкості та політика його реалізації. Сукупність названих основних процесів, на думку автора, і має утворювати «дерево рішень» [31, с. 244].

Якісне управління, як в цілому будь-якої системи так, і зокрема, підприємством, можливе з дотриманням наступних принципів:

- правильно визначена мета, завдання та їх єдність;
- узгодженість мети та завдання з елементами системи управління;
- здатність оперативно реагувати на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища, гнучкість та адаптивність системи управління;
- відкритість та керованість системи управління;
- відповідальність та висока кваліфікація керуючої системи.

Щодо поняття «економічний механізм», Ільницька Г. Я. пропонує розуміти термін, як «основну частину господарського механізму підприємства, що включає економічні методи, способи, форми та інструменти впливу на економічні відносини

і процеси» [55, с. 292]. Циглик І. І. дає визначення поняттю «внутрішній економічний механізм підприємства» як «сукупності економічних методів і важелів, які діють на всіх рівнях управління й дають змогу у відповідності з об'єктивними законами розвитку суспільства активно впливати на виробничу діяльність колективу з метою досягнення економічних і соціальних завдань» [195, с. 5].

Аналіз думок науковців свідчить про те, що окремі автори під «господарським механізмом» розуміють складну багаторівневу систему, у складі якої функціонують такі під механізми, як правовий, економічний, соціальний, мотиваційний та інші» [5, 25, 194]. Гавриляк О. розглядає організаційний механізм з позиції дій організаційного та управлінського характеру які направлені на досягнення основної мети [17].

Поняття «механізм забезпечення економічної стійкості підприємства» синтезує в собі поняття «економічний механізм», «організаційний механізм», «господарський механізм» та «механізм формування». Підходи до визначення зазначених вище понять наведено у табл. 3.1.

Таблиця 3.1 Семантика категорії «механізм забезпечення економічної стійкості»

Автор	Трактування поняття
1	2
Балацкий О. Ф. [5] Гончарук А. Г. [25]	Господарський механізм – складна багаторівнева система, у складі якої функціонують такі підмеханізми, як правовий, економічний, соціальний, мотиваційний та інші
Гавриляк О. [17]	Організаційний механізм – це перелік деяких складових елементів, які в сукупності створюють організаційну основу певних явищ і процесів; сукупність усіх правил і норм, що циркулюють всередині організації, а також усі господарські процеси, здійснювані організацією для досягнення основної мети діяльності; всі організаційні та розпорядчі взаємозалежні дії, які в сукупності забезпечують виконання досягнення поставлених цілей

Продовж. табл. 3.1

Льницька Г. Я. [55]	Економічний механізм – це основна частина господарського механізму підприємства, що включає економічні методи, способи, форми та інструменти впливу на економічні відносини і процеси
Циглик І. І. [195]	Внутрішній економічний механізм підприємства – це сукупність економічних методів і важелів, які діють на всіх рівнях управління й дають змогу у відповідності з об'єктивними законами розвитку суспільства активно впливати на виробничу діяльність колективу з метою досягнення економічних і соціальних завдань
Авторське трактування	Механізм забезпечення економічної стійкості – система принципів, методів, процедур і інструментів в їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, яка є частиною системи управління та спрямована на забезпечення бажаного рівня економічної стійкості.

Аналіз зарубіжної та вітчизняної літератури дає підстави зробити загальний висновок, що механізм забезпечення економічної стійкості – це процес реалізації певних заходів задля досягнення оптимального рівня економічної стійкості та реалізації інтересів в короткостроковому та довгостроковому періодах.

Гайдай П. І. виділяє у складі механізму управління економічною стійкістю промислового підприємства наступні елементи: суб'єкти управління, мета, фактори та методи управління, інструменти та ресурсне забезпечення управління. Разом з тим, автор вважає, що ядром при формуванні механізму мають бути три основні складові, а саме стратегія, організаційна та корпоративна структура [19, с. 39]. Слід зауважити, що Гайдай П. І. виділяє найважливішим принципом забезпечення економічної стійкості досягнення гармонії або узгодженості внутрішнього середовища, параметри якого характеризують внутрішню стійкість, а також визначають режим функціонування підприємства і зовнішнього середовища, параметри якого визначають зовнішню стійкість і визначають режим впливу зовнішнього оточення на суб'єкт господарської діяльності [19, с. 42].

При дослідженні питань формування механізму стійкого розвитку підприємства Васюк Н. В. [13, с. 126] та Колесніков А. П. [69, с. 100] основними виділяють наступні складові: ресурси, методи, принципи, функції та потоки. Сітак І. Л. включає в механізм забезпечення економічної стійкості: стратегію та службу забезпечення, функціональний механізм управління економічною стійкістю, тимчасові організаційні структури та регламентні системи [166, с. 297].

Таким чином, механізм забезпечення економічної стійкості підприємств має представляти собою систему принципів, методів, процедур, інструментів в їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, яка є частиною системи управління та спрямована на досягнення конкретних цілей та завдань.

Оскільки нами визначено, що економічна стійкість – це «якісна характеристика господарюючого суб'єкта, яка визначає здатність системи через механізми адаптації, опору, уникнення та відновлення у відповідь на зміни внутрішнього та зовнішнього середовища встановлювати нову рівновагу з метою збереження збалансованого процесу функціонування як всередині себе так і у межах середовища свого існування», то процес її забезпечення має бути безперервний, цілеспрямований і спрямований на стратегічні рішення.

Разом з тим, на думку автора, окрім зазначених вище елементів формування механізму забезпечення економічної стійкості слід виділити і індикатори визначення рівня економічної стійкості. Для розробки механізму забезпечення економічної стійкості підприємств пропонується поєднання методів та процедур, індикаторів та відповідних інструментів а також нормативного, інформаційного та законодавчого забезпечення (рис. 3.1).

Сергєєва О. В. визначила наступні принципи управління економічною стійкістю: системність, комплексність, варіативність, гнучкість, інтегрованість, динамічність, адаптивність, наукова обґрунтованість, ціле орієнтованість, оптимальність [162, с. 7].

Механізм забезпечення економічної стійкості як і економічної стабільності є елементом системи управління підприємством. Стосовно принципів механізму економічної стабільності, Любченко Н. Л. визначає наступні: оптимальність, збалансованість, внутрішня узгодженість та гнучкість, взаємоузгодження із витратами. Окрім того, автор визначає, що згідно принципу оптимальності результат діяльності підприємства повинен бути найкращим серед можливих; принцип узгодженості, збалансованості та гнучкості передбачає своєчасне адекватне реагування на зміни зовнішнього середовища; принцип взаємоузгодження з витратами передбачає оцінювання заходів на забезпечення економічної стійкості з витратами на їх реалізацію [87, с. 12].

Рис. 3.1. Основні компоненти механізму забезпечення економічної стійкості підприємства [запропоновано авторами]

Романишин М. І. та Шпак Н. О., аналізуючи принципи забезпечення економічної стабільності підприємства, виділяють наступні: адаптивності та мобільності, стратегічності та цілеспрямованості, ієрархічності, системності, раціональності та економічного ефекту, комплексності та взаємоузгодженості

управління, економічного зростання та рівноваги, фінансової стійкості, конкуренто-стійкості, партисипативності та соціальної орієнтованості, каузальності, збалансованості, інноваційності та розвитку [155].

Вважаємо, що механізм забезпечення економічної стійкості для підприємств промисловості має ґрунтуватись на таких методологічних принципах (рис. 3.2), які спрямовані на отримання прибутку підприємством, а також стійких і конкурентних переваг на ринку.

Методи механізму забезпечення економічної стійкості доцільно розглядати як динамічну систему з двох основних складових: економічних та організаційних методів. Організаційні методи механізму забезпечення економічної стійкості ґрунтуються на організації роботи, аналітичній складовій (в частині збирання та обробки інформації), вони забезпечують розподіл обов'язків виконавців, передбачають систему організаційних та розпорядчих впливів, спрямованих на досягнення поставленої мети. Економічні методи механізму ґрунтуються на формалізованих та неформалізованих методах.

Зокрема, в основу формалізованих методів покладені науково обґрунтовані аналітичні залежності, які на основі статистичної, фінансової та іншої інформації передбачають використання різних математичних методів. Неформалізовані методи механізму ґрунтуються на описуванні процедур механізму забезпечення економічної стійкості на логічному рівні.

При вживанні категорії «процедура» розуміється взаємопов'язана послідовність всіх операцій та дій. Григорська В. М. визначає наступні процедури реалізації механізму управління економічної стійкості підприємств машинобудування:

– розрахунок інтегрального показника рівня економічної стійкості як результату від управлінської дії забезпечення економічної стійкості виробничо-економічної системи;

Рис. 3.2. Принципи побудови механізму забезпечення економічної стійкості підприємств промисловості [розроблено авторами з урахуванням [87, 155, 162]

- ідентифікація управлінських технологій забезпечення рівня економічної стійкості підприємств машинобудування;
- формування структури бізнес-процесів функціонування підприємств машинобудування за компонентами та рівнями економічної стійкості;

– добір релевантних управлінських технологій подолання розриву між рівнями економічної стійкості підприємств машинобудування;

– здійснення трансформації виробничо-економічної системи на вищій рівні економічної стійкості, що реалізується в межах інвестиційно орієнтованої бізнес-моделі;

– моделювання зміни рівнів економічної стійкості під впливом управлінських технологій [30, с. 7].

Відносно процедур, як складових механізму забезпечення економічної стійкості підприємств, то вони мають складати загальну систему дій і способів організації забезпечення економічної стійкості, наприклад: визначення та оцінка впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, що впливають на економічну стійкість, визначення та оцінка показників – індикаторів рівня економічної стійкості, якісна оцінка рівня економічної стійкості та ін. (рис. 3.3).

При формуванні механізму забезпечення економічної стійкості важливо зважати на індикатори її визначення. Щодо індикаторів економічної стійкості Максимова Л. В. розробила метрику цільових індикаторів в аналітичному забезпеченні оцінки стійкості підприємства. На думку автора, індикаторами економічної стійкості є показники руху, поточного стану та ефективності використання виробничої, матеріальної та кадрової складової підприємства [92, с. 11].

Кроленко М. С. визначений ряд узагальнюючих показників як індикаторів рівня економічної стійкості, а саме показники: ринкової, виробничої та фінансової стійкості [76, с. 186]. Кузнецова І. О. та Балабаш О. С. визначили систему індикаторів моніторингу операційної стійкості підприємства, яка складається з двох підсистем: «індикаторів стійкості перебігу процесів та індикаторів стабільності якості». В кожній підсистемі авторами встановлено перелік показників [77, с. 85].

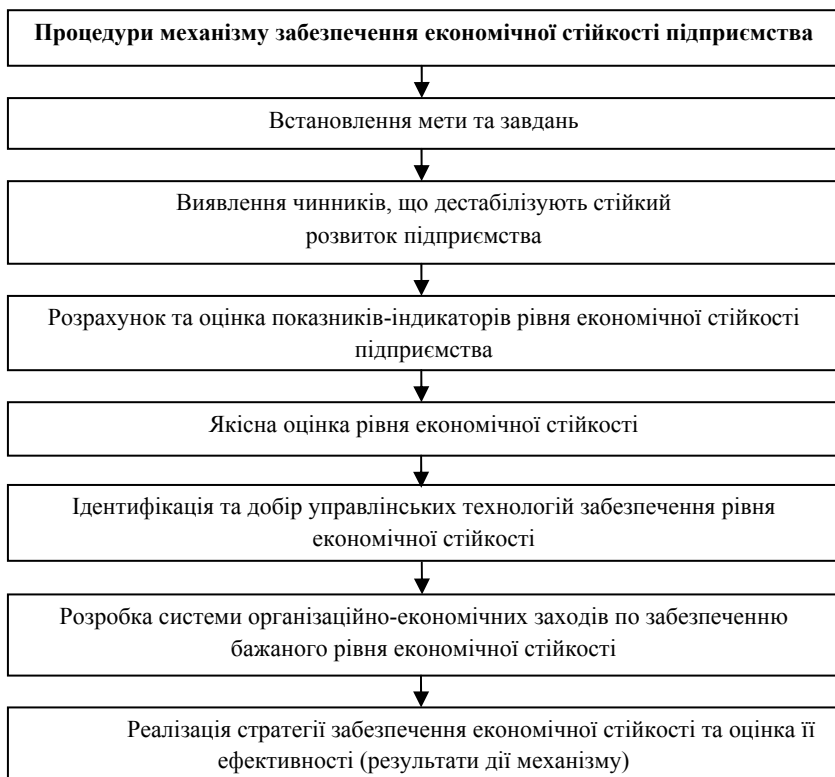

Рис. 3.3. Базові процедури механізму забезпечення економічної стійкості підприємства [запропоновано авторами]

Вважаємо, що індикаторами забезпечення економічної стійкості підприємств промисловості мають бути показники економічної стійкості, зокрема показники фінансової, кадрової, виробничо-технічної, ринкової та екологічної стійкості.

У залежності від спрямованості перспектив господарюючого суб'єкта, можливо виділити інструменти довгострокового та короткострокового характеру. У сучасних умовах господарювання найчастіше підприємства нехтують стратегіями довгострокового періоду і «живуть» сьогоденням.

Наприклад, інструментами фінансової стратегії підприємства Ткачук І. Г. вважає: програми і проекти, фінансову політику, фінансову реструктуризацію, фінансове забезпечення конкурентних переваг, інформаційне забезпечення, диверсифікацію та глобалізацію [177, с. 303]. Радько В. М. інструментами забезпечення конкурентоспроможності підприємств називає: планування, контроль, організацію та мотивацію [150, с. 13].

На основі огляду економічної літератури, присвяченої питанню забезпечення підприємствами економічної стійкості, вважаємо доцільним розподіл системи на інструменти довгострокової та короткострокової орієнтації. Оскільки механізм забезпечення економічною стійкістю є структурним елементом механізму управління підприємством вважаємо інструментами короткострокового характеру: планування, аналіз, організація, мотивація, контроль та оперативне управління; довгострокового спрямування – місія, стратегія, координування (рис. 3.4).

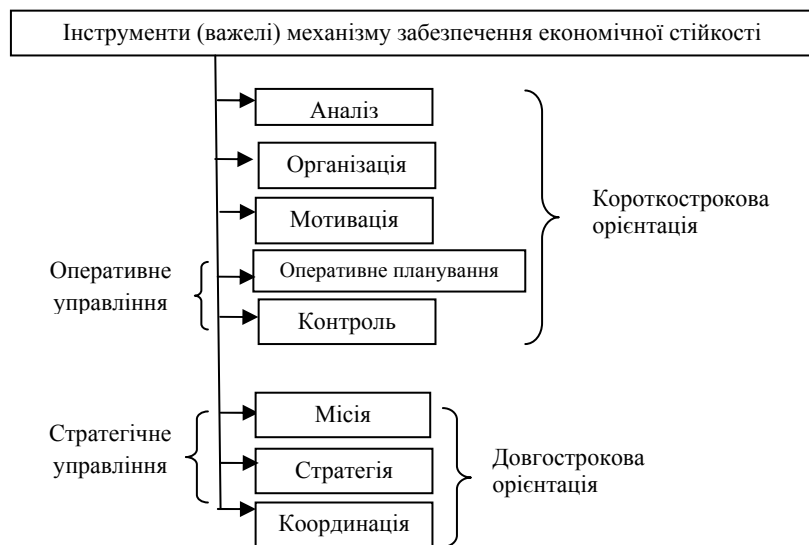

Рис. 3.4. Інструменти механізму забезпечення економічної стійкості підприємств промисловості [розроблено авторами з урахуванням [150, 177]

Можливо стверджувати, що організація, у контексті забезпечення економічної стійкості, – це сукупність процесів або дій, які будуть спрямовані на підвищення економічної стійкості. Довгострокова орієнтація підприємства щодо забезпечення економічної стійкості має бути спрямована на місію, стратегію та координування. Стосовно механізму забезпечення, місія підприємства повинна бути спрямована на підвищення рівня економічної стійкості.

Відносно забезпечення механізму економічної стійкості вважаємо доцільним виділити нормативне, інформаційне та законодавче забезпечення. Нормативне забезпечення має базуватись на нормативах показників, які використовують для оцінки рівня економічної стійкості. Щодо інформаційного забезпечення виділімо наступні складові: планово-технічна документація, управлінська, фінансова, статистична звітність підприємства.

Законодавча складова механізму забезпечення економічної стійкості підприємств промисловості забезпечується Законами, Указами президента, Розпорядженнями та інших нормативно-правових актах. Зокрема, розвиток підприємств суднобудівної галузі регламентується Законом України від 06.09.2012 N 5209-VI «Про проведення економічного експерименту щодо державної підтримки суднобудівної промисловості» [148], Розпорядженням «Про схвалення Стратегії розвитку суднобудування на період до 2020 року» [154] та ін.

Протікання процесів у механізмі забезпечення економічної стійкості має бути спрямованим на досягнення бажаного рівня економічної стійкості для конкретного підприємства (рис. 3.5).

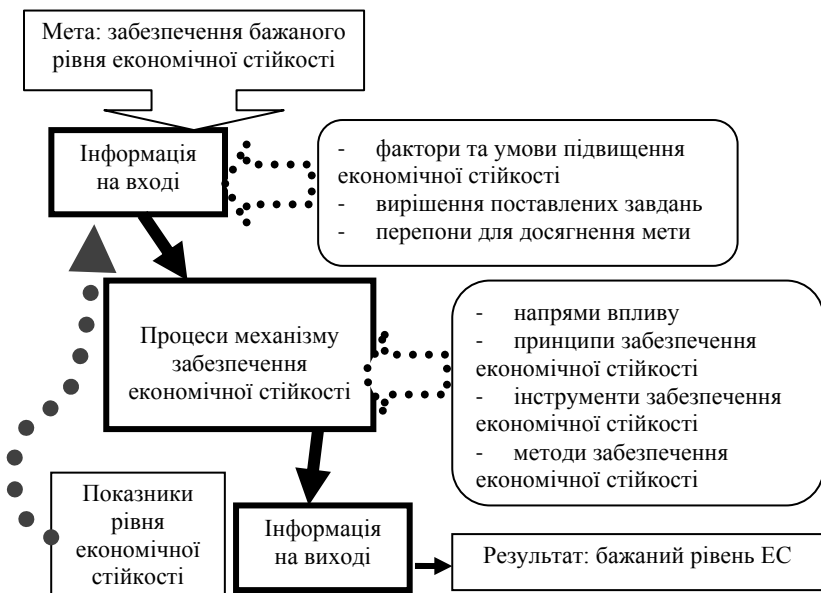

Рис. 3.5. Схема протікання процесів у механізмі забезпечення економічної стійкості підприємства [розроблено авторами]

Реалізація процесу забезпечення економічної стійкості базується на інформації. На початку визначається мета та завдання по відношенню до бажаного рівня економічної стійкості, потім з різних джерел надходить інформація стосовно факторів впливу, перспектив подолання негативного впливу факторів, пріоритетів та напрямів, принципів та методів управління. У процесі отримання інформації здійснюється аналіз економічної стійкості та визначаються необхідні показники її рівня. Після реалізації всіх процесів на виході підприємство отримує бажаний результат.

Для реалізації механізму забезпечення економічної стійкості підприємств промисловості необхідно визначити організаційний супровід, як комплекс відповідних заходів,

спрямованих на адаптацію реалізації механізму, вдосконалення його складових для досягнення поставленої мети.

Запропонований наступний організаційний супровід механізму забезпечення економічної стійкості підприємств промисловості (рис. 3.6).

Рис. 3.6. Організаційний супровід процесу реалізації механізму забезпечення економічної стійкості підприємства [розроблено авторами з урахуванням [47, с. 107]

Таким чином, використовуючи карту організаційного супровіду процесу реалізації механізму забезпечення економічної стійкості підприємства можливо чітко визначити план дій та уникнути непередбачуваних обставин.

3.2. Удосконалення організаційно-методичного механізму забезпечення економічної стійкості підприємств суднобудування

Особливості господарювання підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості (одиничне виробництво, висока тривалість виробничого процесу, очікування замовлень, залежність якості виробництва та послуг від стану матеріально-технічної бази, низьке використання новітніх технологій виробництва, недостатність кваліфікованих кадрів), та кризовий стан галузі визначають необхідність винайти дієвий механізм економічної стійкості, який дозволить підприємствам галузі відновити свої конкурентні переваги. У сучасних умовах господарювання вітчизняні верфі не в змозі конкурувати з закордонними і більшість потенційних замовлень здійснюються в інших країнах. Саме з цього приводу є нагальна потреба до пошуку стратегічно нових підходів щодо управління такими підприємствами в цілому та економічною стійкістю зокрема. Нові стратегічні ідеї мають забезпечити не тільки виживання підприємств, але й «безболісну» адаптацію до різких змін зовнішнього та внутрішнього середовища, поліпшення результатів фінансово-господарської діяльності, конкурентоспроможність продукції та послуг суднобудування та судноремонту.

У межах удосконалення організаційно-методичного підходу підприємствам суднобудування пропонується застосовувати структурно-логічну схему механізму забезпечення економічної стійкості (рис.3.7), яка ґрунтується на визначенні його складових, формуванні та впровадженні відповідних організаційних та економічних заходів, що дає можливість прискорити процеси проходження інформації у комунікаційних потоках, розширює можливості прийняття оптимальних управлінських рішень.

Організаційні принципи
 ефективності; довгострокової перспективи; системності; збалансованості; флексильності; синергізму; динамічності; ієрархічності; оперативності;

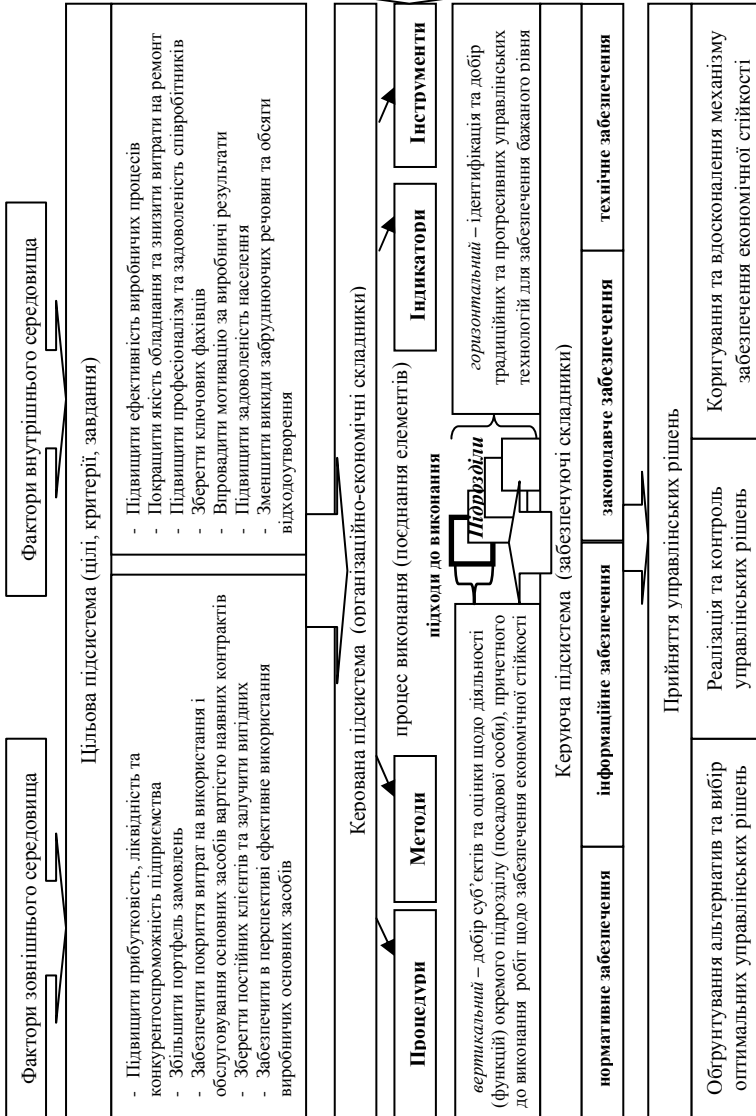

Рис. 3.7 Структурно-логічна схема механізму забезпечення економічної стійкості промислового підприємства [розроблено авторами]

Розроблена функціональна модель механізму забезпечення економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості передбачає блочну структуру, функціонування в реальному масштабі часу і носить динамічний характер.

Для створення механізму забезпечення економічної стійкості підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості та забезпечення його дієвості на довгостроковий період господарюючим суб'єктам важливо зважати на всі складові його бізнесу, а саме – ринкову, фінансову, виробничу та кадрову. Пропонується використати широко вживану в практиці та найбільш дискутовану в науковому світі методіку Balanced Scorecard (BSC).

Автори системи (BSC) професора Гарвардської школи економіки Р. Каплан і Д. Нортон, які визначають її як баланс не фінансових та фінансових показників діяльності, баланс зовнішніх та внутрішніх поглядів на підприємство. Цінність даної системи полягає в тому, що в її основі застосовуються не стільки показники, скільки цілі підприємства, що на наш погляд, досить важливо для побудови механізму забезпечення економічної стійкості підприємств. Система BSC дозволить керівництву підприємства зв'язати стратегію підприємства з набором взаємозалежних індикаторів, індивідуально розроблених для різних рівнів управління й зв'язаних між собою. Система BSC пропонує стратегічні цілі та індикатори підприємств розглядати по перспективам «Фінанси/Економіка», «Ринок/Покупці», «Інфраструктура/ Співробітники, «Бізнес-процеси».

Вважаємо, що для результату бажаного рівня економічної стійкості слід керуватися принципом системи збалансованих показників, беручи до уваги не тільки ринкову, виробничо-технічну, кадрову та маркетингову складові, а й екологічну.

Згідно з міжнародно прийнятою концепцією стійкого розвитку одним із пріоритетних питань для підприємств суднобудівних та судноремонтних промисловості мають бути екологічні питання, адже специфіка їх діяльності тісно пов'язана з проблемами забруднення навколишнього середовища та викидами шкідливих речовин в атмосферу і акваторіальні води. Тому індикаторами екологічної складової мають бути викиди забруднюючих речовин в навколишнє середовище, сума екологічних витрат, обсяги відходоутворення, податки на викиди шкідливих речовин, впровадження технічних та технологічних заходів для зниження викидів, штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства та інші.

У рамках моделі Balanced Scorecard розроблена стратегія забезпечення економічної стійкості для судноремонтних підприємств. Дослідження можливостей використання BSC на підприємствах суднобудівної та судноремонтної промисловості здійснено на прикладі судноремонтного підприємства ПП «СІАТА». З цією метою нами розроблена дослідна модель збалансованої системи показників для ПП «СІАТА». Матриця стратегічних цілей та індикаторів по перспективі «Фінанси/ Економіка» для ПП «СІАТА» наведена у табл. 3.1.

Таблиця 3.1 Стратегічні цілі та індикатори по перспективі «Фінанси / Економіка» системи BSC ПП «СІАТА»

Стратегічні цілі	Індикатор	Цільова ознака	Цільові значення індикаторів
1	2	3	4
Підвищити прибутковість підприємства	Рентабельність контракту	↑	25%
	Рентабельність замовника	↑	25 %
	Частка прибутку від постійних клієнтів	↑	70%
	Частка прибутку від нових клієнтів	↑	30%

Продовж. табл. 3.1

Забезпечити конкурентоспроможність	Приріст об'єму продажів	↑	110%
Знизити залежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування	Коефіцієнт автономії	↑	0,75
Забезпечити придбання матеріальних запасів власними обіговими коштами	Коефіцієнт забезпеченості запасів власними обіговими коштами	↑	2,0
Забезпечити ліквідність та платоспроможність підприємства	Коефіцієнт поточної ліквідності (покриття)	↑	2,0
Знизити період оборотності поточних активів	Коефіцієнт оборотності поточних активів (ресурсовіддача)	↑	1,5

Примітка. Джерело : розроблено авторами

Забезпечення прибутковості та рентабельності бізнесу є основою стратегії будь-якого підприємства. Одержання загального прибутку підприємств суднобудівної промисловості залежить від одержаних замовлень та стабільності бізнесу. Основна стратегія фінансово-економічної перспективи має бути спрямована на підвищення прибутковості компанії, забезпечення конкурентоспроможності, ліквідності та платоспроможності. Таким чином, збільшити прибуток ПП «СІАТА» планує за рахунок збільшення рентабельності кожного контракту, кожного замовника, забезпечення приросту об'ємів продажів, підвищення долі власного капіталу в активах, підвищення ліквідності, платоспроможності.

Причинно-наслідкові зв'язки по перспективі «Фінанси/Економіка» наведені на рис. 3.8.

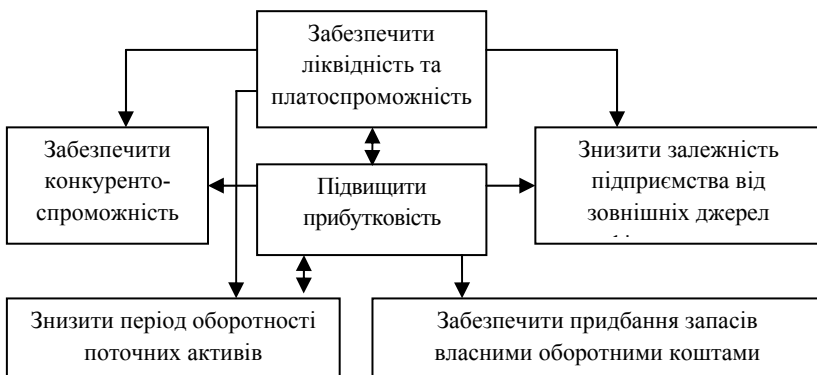

Рис. 3.8. Зміст фінансової складової збалансованої системи показників ПП «СІАТА» [розроблено авторами]

Оскільки суднобудівна галузь знаходиться в кризовому стані підприємствам досить важко мати як стабільний прибуток, так і стабільних бізнес-партнерів та замовників. Основу стратегії «Бізнес/Клієнти», в сучасних умовах господарювання, становлять цілі стосовно збільшення портфелю замовлень, завоювання нових ринків, збереження постійних та заохочення нових клієнтів.

Суднобудівна галузь є фондоемною. В активах підприємств високу частку займають основні фонди, які, не залежно від завантаженості виробничих потужностей, потребують постійного обслуговування. Саме тому, нами визначений в якості індикатора стратегії «Бізнес/Клієнти» показник покриття витрат на утримання виробничих основних засобів.

Визначені стратегічні цілі та індикатори по перспективі «Бізнес/Клієнти» для підприємства ПП «СІАТА» наведені у табл. 3.2. Причинно-наслідкові зв'язки по перспективі «Бізнес/Клієнти» наведені на рис. 3.9.

Таблиця 3.2 Стратегічні цілі та індикатори по перспективі «Бізнес / Клієнти» системи BSC ПП «СІАТА»

Стратегічні цілі	Індикатор	Цільова ознака	Цільові значення індикаторів
1	2	3	4
Збільшити портфель замовлень	Аналогічні замовлення підприємств-конкурентів	>	20/рік
	Обсяг укладених нових контрактів	↑	10/рік
Забезпечити покриття витрат на використання і обслуговування основних засобів вартістю наявних контрактів	Фондоємність	↓	0,30
	Покриття витрат на утримання виробничих основних засобів	↑	0,50
Завоювання нових ринків	Розширення клієнтської бази	↑	↑
	Збільшення об'єму заказів клієнтів	↑	20%/рік
Зниження ризику неотримання подальших замовлень	Темп росту договорів	↑	110%
	Середня тривалість взаємовідносин з клієнтом	↓	30 дн.
Задоволення вимог замовників	Показник задоволеності клієнтів	↑	0,8
Скорочення часу очікування замовлень	Середній період очікування замовлення	↓	30дн.
Збереження постійних клієнтів	Частка постійних замовників	↑	30%
Залучення вигідних клієнтів	Частка особливо вигідних замовників	↑	10%

Примітка. Джерело : розроблено авторами

Для забезпечення конкурентних переваг в бізнесі ПП «СІАТА» планує: збільшити портфель замовлень за рахунок збільшення їх обсягу, збільшити обсяги нових замовлень, розширити клієнтську базу, збільшити долю постійних, нових, та особливо вигідних клієнтів.

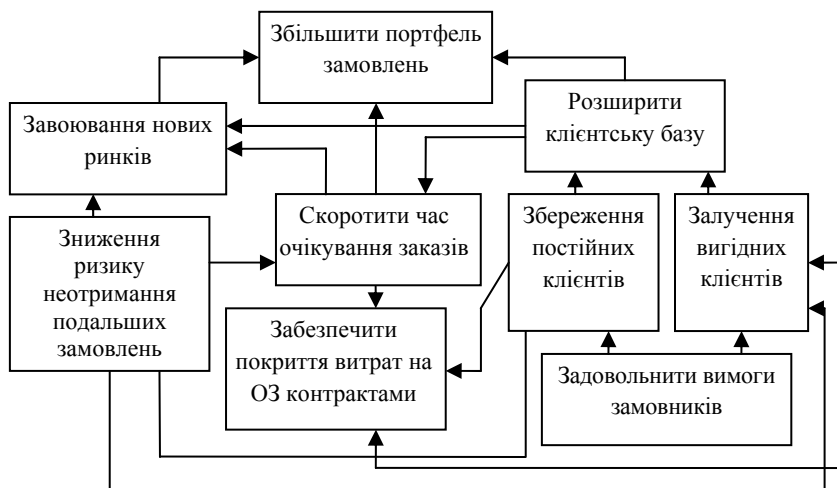

Рис. 3.9. Зміст клієнтської складової збалансованої системи показників ПП «СІАТА» [розроблено авторами]

Також, на підприємстві ПП «СІАТА» планується забезпечувати покриття витрат на використання і обслуговування основних засобів вартістю наявних контрактів. Дані цілі характеризують показники: наявності та рентабельності нових та постійних клієнтів, цінової політики та періоду очікування замовлення. Разом з тим, підприємству необхідно налагодити тісний зв'язок з клієнтами для формування довгострокових відносин. Рушійною силою в такому процесі є доступ ключової інформації про клієнтів. Визначені стратегічні цілі ПП «СІАТА» стосовно бізнес-процесів, наведені у табл. 3.3

Таблиця 3.3 Стратегічні цілі та індикатори по перспективі «Бізнес-процеси» системи BSC ПП «СІАТА»

Стратегічні цілі	Індикатор	Цільова ознака	Цільові значення індикаторів
Зменшити період виробничого та операційного циклу	Коефіцієнт оборотності виробничих запасів	↑	12 разів/рік
	Тривалість операційного циклу	↓	30 дн.
Забезпечити у перспективі ефективне використання виробничих основних засобів	Перспективна ефективність виробничих основних засобів	↑	90%
Підвищити ефективність виробничих процесів	Частка завантаження виробничих основних засобів	↑	100%
	Ефективний фонд часу роботи обладнання в підрозділах основного виробництва	↑	↑
	Частка впроваджень інновацій у виробництво	↑	40%
Збільшити завантаженість обладнання	Коефіцієнт завантаження виробничих основних засобів	↑	1,0
Покращити якість виробничих основних засобів	Кількість і частота поломок виробничих основних засобів	↓	не > 2р./рік
	Вартість ремонтів	↓	↓
	Рівень зносу виробничих основних засобів	↓	30%
Знизити витрати на ремонт виробничих основних засобів	Частка ремонтно-годин в нормативі робочого часу	↓	5%

Примітка. Джерело : розроблено авторами

Так, у довгостроковій перспективі ПП «СІАТА» планує забезпечити ефективність використання виробничих основних засобів за рахунок розширення ринків збуту, залучення нових клієнтів, поліпшення технічного стану основних засобів, зменшення частоти та кількості ремонтів. Також, підприємство

планує поліпшити якість своїх робіт. Індикаторами наведених стратегічних цілей є перспективна ефективність виробничих основних засобів, частка їх завантаження, частка впроваджень інновацій в виробництво, частка якості продукції та ін. Забезпечення максимального завантаження виробничих основних засобів можливо завдяки рівномірному розподілу великих замовлень в часі, виконання разових замовлень окремих клієнтів. Причинно-наслідкові зв'язки по перспективі «Бізнес-процеси» наведені на рис. 3.10.

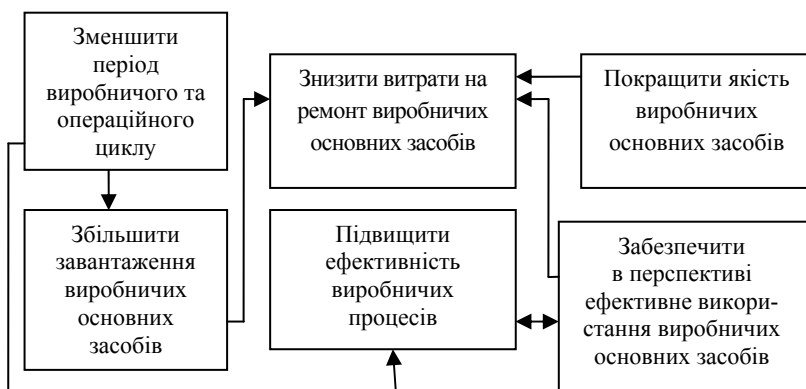

Рис. 3.10 Зміст бізнесової складової збалансованої системи показників ПП «СІАТА» [розроблено авторами]

Підприємства суднобудівної промисловості не зможуть бути успішними та конкурентоспроможними без якісного складу трудових ресурсів. Стратегічні цілі щодо перспективи «Працівники-розвиток» підприємства ПП «СІАТА» наведені у табл. 3.4. Для отримання підприємством конкурентних переваг за забезпечення якості суднобудівних та судноремонтних робіт потрібно приділяти увагу підвищенню кваліфікації як виробничо-технічного, так і управлінського персоналу. На підприємстві потрібно створити умови, які дадуть кожному робітнику розуміння важливості підвищення кваліфікації. Для

підприємства має бути важливим підвищення кваліфікації своїх працівників, адже це запорука успіху в майбутньому.

Таблиця 3.4 Стратегічні цілі та індикатори по перспективі «Працівники / Розвиток» системи BSC ПП «СІАТА»

Стратегічні цілі	Індикатор	Цільова ознака	Цільові значення індикаторів
Зростання професіоналізму робітників та підвищення кадрового потенціалу	Кількість скарг на роботу персоналу	↓	↓
	Частка скарг від клієнтів за період	↓	5%
	Кваліфікація працівників відповідної професії	↑	↑
	Частка робітників високої кваліфікації	↑	80%
	Частка витрат, на навчання промислово-виробничого персоналу	↑	20%
	Індекс якості робочих	↑	бали
	Індекс якості адміністративно-управлінського персоналу	↑	бали
Підвищити задоволеність співробітників	Індекс задоволеності співробітників	↑	0,9
	Частка оплати праці в прибутку від контракту	↑	30%
Зберегти ключових фахівців	Середня заробітна плата ключових фахівців	↑	20000/місяць
	Плинність кадрів	↓	0,05
	Темп прискорення заробітної плати спеціалістів по відношенню до середньогалузевих показників та показників конкурентів	↑	10%
Впровадити мотивацію за виробничі результати та трудові досягнення	Розмір премії, кількість винагород	↑	↑
	Частка витрат на заходи соціального значення в вартості контракту	↑	1%
	Частка витрат на заходи соціального значення в загальній величині витрат	↑	1%

Примітка. Джерело : розроблено авторами

Для одержання значних переваг для клієнтів та власників, а також удосконалення внутрішніх процесів, необхідно

аналізувати рівень кваліфікації персоналу та збільшувати долю витрат на її поліпшення. Окрім того, можливо створити особисті плани розвитку для визначення якості робітників та управлінського персоналу, виконання яких дасть можливість визначити індекси якості трудових ресурсів.

Плани підприємства щодо якості трудових ресурсів неможливе без процесу мотивації. На підприємстві має бути розроблена програма мотивації трудових ресурсів, яка передбачатиме преміальну складову та соціальну складову. Причинно-наслідкові зв'язки по перспективі «Працівники / Розвиток» наведені на рис. 3.11.

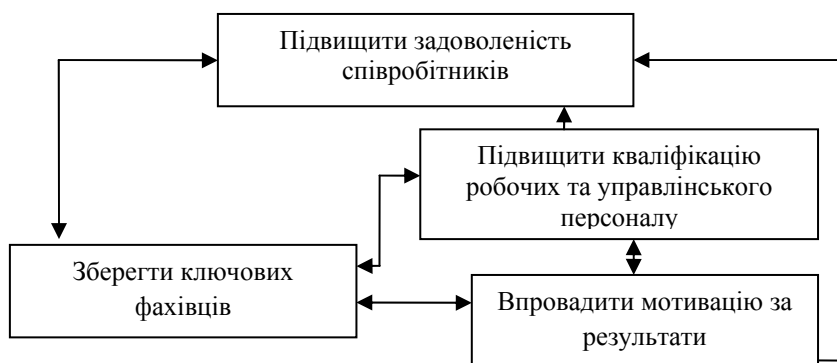

Рис. 3.11. Зміст кадрової складової збалансованої системи показників ПП «СІАТА» [розроблено авторами]

Екологічна стійкість важлива для підприємств суднобудування та судноремонту, адже їх діяльність пов'язана з забрудненням навколишнього середовища. Стратегія по перспективі «Екологія/Суспільство» для підприємства ПП «СІАТА» наведена у табл. 3.5. Так, цілі компанії спрямовані на зменшення обсягів відходоутворення та забруднення навколишнього середовища, підвищення результативності природоохоронної діяльності, задоволеності населенні від «сусідства» з підприємством. Для досягнення зазначених цілей індикаторами будуть заходи, пов'язані з впровадженнями

сучасних технологій для зменшення забруднення навколишнього середовища, обізнаності персоналу у сфері його охорони. Також для підприємства важливо дотримуватись принципів сталого розвитку, що дасть йому можливість мати стійкі позиції на ринку послуг суднобудування та судноремонту. Маючи стійкі позиції на ринку підприємство ПП «СІАТА» в перспективі забезпечить на довгі роки ефективність свого існування. Для підтвердження своїх конкурентних переваг на ринку суднобудування, підприємству рекомендується складати екологічну звітність та звітність сталого розвитку.

Таблиця 3.5 Стратегічні цілі та індикатори по перспективі «Суспільство / Екологія» системи BSC ПП «СІАТА»

Стратегічні цілі	Індикатор	Цільова ознака	Цільові значення індикаторів
1	2	3	4
Забезпечити стійке фінансування природоохоронних заходів	Частка витрат на природоохоронні заходи в вартості замовлення	=	10%
	Частка витрат на природоохоронні заходи в витратах підприємства	=	10%
	Частка витрат по страховим випадкам, зв'язаним із забрудненням навколишнього середовища	=	2%
Підвищити задоволеність населення	Індекс задоволеності населення	↑	0,9
Зменшення викидів забруднюючих речовин в навколишнє середовище	Штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства	↓	не >50000 грн./рік
	Податки на викиди шкідливих речовин	↓	↓
	Частка викидів	↓	не >10%
	Відсоток викидів до гранично допустимого рівня	↓	1%
Зменшення обсягів відходоутворення	Екологічні витрати	=	10%
	Фізичний об'єм відходів	↓	↓
Підвищення результативності природоохоронної діяльності підприємства	Впровадження технічних та технологічних заходів для зниження викидів	↑	↑

Продовж. табл. 3.5

Підвищити рівень обізнаності персоналу у сфері охорони навколишнього природного середовища	Обізнаність персоналу в сфері охорони навколишнього природного середовища	↑	↑
--	---	---	---

Примітка. Джерело : розроблено авторами

Причинно-наслідкові зв'язки по перспективі «Екологія / Суспільство» наведені на рис. 3.12.

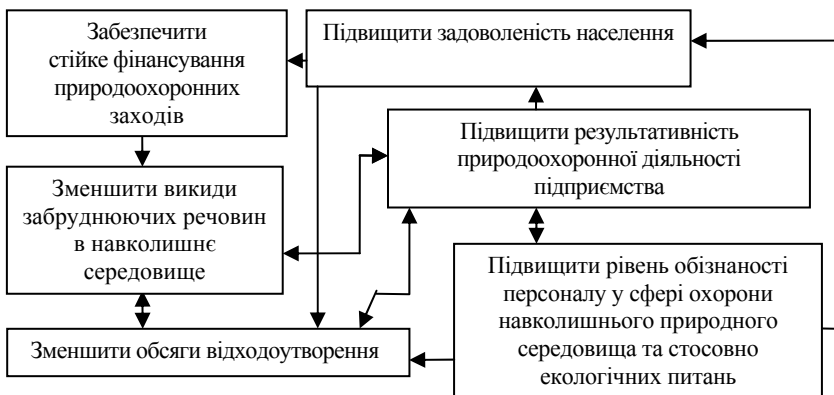

Рис. 3.12. Зміст соціально-екологічної складової збалансованої системи показників ПП «СІАТА» [розроблено авторами]

Таким чином, причинно-наслідкові зв'язки системи збалансованих показників пояснюють стратегію підприємства ПП «СІАТА». Результат виконання всіх намічених цілей дасть господарюючому суб'єкту бажаний результат, а саме підвищить його економічну стійкість.

Для реалізації намічених цілей необхідна стратегічна карта, яка деталізуватиме систему показників, фокусуючи увагу на основні напрямки діяльності. Карта дає можливість керувати показниками системи. Стратегічна карта для ПП «СІАТА» наведена на рис. 3.13.

Рис. 3.13. Збалансований обліковий регістр (стратегічна карта) ПП «СІАТА» [розроблено авторами]

Таким чином, запропонований обліковий реєстр у вигляді стратегічної карти дасть можливість якісно управляти підприємством та забезпечувати економічну стійкість як в короткостроковому періоді так і у перспективі. Отже, збалансована система показників є динамічним та гнучким інструментом в управлінні підприємством. Збалансована система показників-індикаторів рівня економічної стійкості підприємств промисловості має охоплювати всі структурні одиниці підприємства та забезпечувати їх спільне та скоординоване функціонування. Таким чином, формування основних показників збалансованої системи для кожної складової стратегії потрібно поєднувати із відображення позицій, які входять в компетенції керівництва середньої ланки з обов'язковим визначенням відповідальних за виконання.

Для зручності в користуванні пропонується використовувати дорожню карту для показників по кожній перспективі. Дорожні карти по перспективам для ПП «СІАТА» наведені у табл. 3.6, 3.7, 3.8, 3.9, 3.10.

На етапі, коли розроблена дорожня карта, необхідно провести семінар для всіх учасників процесу забезпечення економічної стійкості підприємства, метою якого буде презентація пакету розробленої документації.

Запропонована дорожня карта є універсальним та інтерактивним інструментом реалізації механізму забезпечення економічної стійкості, і передбачає комплекс послідовних дій, спрямованих на реалізацію визначеної стратегії та досягнення бажаних для підприємства результатів.

Оскільки механізм забезпечення економічною стійкістю є складовою системи управління підприємством, збалансована система показників дозволяє зробити стратегію підприємства більш логічно послідовною шляхом тісного її пов'язання з конкретними плановими показниками та ініціативами.

Таблиця 3.6 Дорожня карта по перспективі «Фінанси /

Назва показника	Рентабельність контракту	Рентабельність замовника	Частка прибутку від постійних клієнтів	Частка прибутку від нових клієнтів
1	2	3	4	5
Відповідальний	Фінансовий директор	Фінансовий директор	Фінансовий директор	Фінансовий директор
Стратегічні цілі	Підвищити прибутковість підприємства			
Показник запізнюється / випереджає	запізнюється	запізнюється	запізнюється	запізнюється
Періодичність	раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал
Одиниця виміру	відсотки	відсотки	відсотки	відсотки
Формула розрахунку	відношення прибутку (збитку) від контрактів до вартості контрактів помножене на 100	відношення прибутку (збитку) від одного контракту до вартості одного контракту помножене на 100	відношення прибутку (збитку) від постійних клієнтів до загального прибутку (збитку) помножене на 100	відношення прибутку (збитку) від нових клієнтів до загального прибутку (збитку) помножене на 100
Якість даних	висока	висока	висока	висока
Особа, відповідальна за інформацію	економіст, бухгалтер	економіст, бухгалтер	економіст, бухгалтер	економіст, бухгалтер
Джерело інформації	Контракти, дані бухгалтерського обліку	Дані відділу контрактів та бухгалтерського обліку	Дані економічного відділу	Дані економічного відділу

Примітка. Джерело : розроблено авторами

Економіка» для ПП «СІАТА»

Приріст об'єму продажів	Коефіцієнт автономії	Коефіцієнт забезпеченості запасів власними обіговими коштами	Коефіцієнт поточної ліквідності	Коефіцієнт оборотності поточних активів
6	7	8	9	10
Фінансовий директор	Головний бухгалтер	Головний бухгалтер	Головний бухгалтер	Головний бухгалтер
Забезпечити конкурентоспроможність	Знизити залежність підприємства від зовнішніх джерел фінансування	Забезпечити запаси та витрати власними обіговими коштами	Забезпечити ліквідність та платоспроможність підприємства	Знизити період оборотності поточних активів
запізнюється	запізнюється	запізнюється	запізнюється	запізнюється
раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал
відсотки	коефіцієнт	коефіцієнт	коефіцієнт	обороты
відношення об'єму продажів за поточний період до об'єму продажів за попередній період помножене на 100	відношення власного капіталу до валюти балансу	відношення власних оборотних коштів до вартості запасів	відношення вартості оборотних активів до вартості коротко-строкових зобов'язань	відношення чистого доходу від реалізації до середньої вартості поточних активів за період
висока	висока	висока	висока	висока
економіст, бухгалтер	бухгалтер	бухгалтер	бухгалтер	бухгалтер
квартальні форми фінансової звітності	квартальні форми фінансової звітності	квартальні форми фінансової звітності	квартальні форми фінансової звітності	квартальні форми фінансової звітності

Таблиця 3.7 Дорожня карта по перспективі «Бізнес / Клієнти» для

Назва показника	Обсяг укладених нових контрактів	Фондоємність	Покриття витрат на утримання виробничих основних засобів	Темп росту договорів
1	2	3	4	5
Відповідальний	Інженер відділу маркетингу; начальник відділу ЗЕД	Головний бухгалтер	Головний бухгалтер	Інженер відділу маркетингу
Стратегічні цілі	Збільшити портфель замовлень	Забезпечити покриття витрат на використання і обслуговування основних засобів вартістю наявних контрактів		Зниження ризику неотримання подальших замовлень
Показник, який запізнюється або випереджає	запізнюється	випереджає	запізнюється	запізнюється
Періодичність	раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал
Одиниця виміру	одиниці	грн/грн	відсотки	відсотки
Формула розрахунку	кількість нових контрактів	відношення вартості виробничих фондів до вартості наявних контрактів	відношення вартості наявних контрактів до амортизації та витрат на утримання та ремонт виробничих основних засобів	відношення кількості договорів за поточний період до кількості договорів за попередній період помножене на 100
Якість даних	висока	висока	висока	висока
Особа, відповідальна за інформацію	спеціаліст договірною відділу	бухгалтер, економіст	бухгалтер, економіст	економіст
Джерело інформації	договори, контракти	дані бухгалтерського обліку	дані бухгалтерського обліку	дані економічного відділу

Примітка. Джерело : розроблено авторами

ПП «СІАТА»

Середня тривалість взаємовідносин з клієнтом	Показник задоволеності клієнтів	Середній період очікування замовлення	Частка постійних замовників	Частка особливо вигідних замовників
6	7	8	9	10
Інженер відділу маркетингу	Інженер відділу маркетингу	Інженер відділу маркетингу	Інженер відділу маркетингу	Інженер відділу маркетингу
Зниження ризику неотримання подальших замовлень	Задоволення вимог замовників	Скорочення часу очікування замовлень	Збереження постійних клієнтів	Залучення вигідних клієнтів
випереджає	запізнюється	запізнюється	запізнюється	запізнюється
раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал
дні	індекс	дні	відсотки	відсотки
відношення суми днів взаємовідносин з клієнтом по кожному контакту за період до загальної кількості контрактів	анкетування; кількість скарг та претензій клієнтів; час реакції на скарги клієнтів (дні, часи)	відношення суми днів очікування замовлення з початку року по кожному контракту до кількості контрактів	відношення кількості постійних замовників до загальної кількості замовників помножене на 100	відношення кількості особливо вигідних замовників до загальної кількості замовників помножене на 100
висока	нормальна	висока	висока	висока
економіст	економіст	спеціаліст договірного відділу	спеціаліст договірного відділу	спеціаліст договірного відділу
дані економічного відділу	книга скарг та пропозицій, анкети клієнтів	дані договірного та економічного відділів	дані договірного відділу	дані договірного відділу

Таблиця 3.8 Дорожня карта по перспективі «Бізнес-процеси» для

Назва показника	Коефіцієнт оборотності виробничих запасів	Тривалість операційного циклу	Перспективна ефективність виробничих основних засобів	Частка завантаження виробничих основних засобів	Ефективний фонд часу роботи обладнання в підрозділах основного виробництва
1	2	3	4	5	6
Відповідальний	Головний бухгалтер	Директор	Директор	Головний інженер	Головний інженер
Стратегічні цілі	зменшити період виробничого та операційного циклу		забезпечити в перспективі ефективне використання виробничих основних засобів	підвищити ефективність виробничих процесів	
Показник запізнюється / випереджає	запізнюється	випереджає	запізнюється	запізнюється	запізнюється
Періодичність	раз в квартал	раз в рік	раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал
Одиниця виміру	обороти	дні	відсотки	відсотки	фондо/годин
Формула розрахунку	відношення вартості контрактів до середньої вартості виробничих запасів	сума тривалості обороту запасів і тривалості інкасації поточної дебіторської заборгованості	відношення річного портфелю заказів на наступний період до середньорічної вартості виробничих основних засобів × на 100	відношення кількості використаних виробничих засобів за поточний період до загальної кількості виробничих основних засобів × на 100	максимально можливий фонд часу при заданому режимі, за вирахуванням ремонтних робіт та міжремонтного обслуговування
Якість даних	висока	висока	висока	висока	нормальна
Особа, відповідальна за інформацію	бухгалтер	економіст	економіст, бухгалтер	головний механік	головний механік
Джерело інформації	дані обліку та фінансової звітності	дані обліку та економічного відділу	дані обліку та відділу договорів	дані інженерного відділу	дані інженерного відділу

Примітка. Джерело : розроблено авторами

ПП «СІАТА»

Частка впровадженнь інновацій в виробництво	Коефіцієнт завантаження виробничих засобів	Кількість і частота поломок виробничих основних засобів	Вартість ремонтів виробничих основних засобів	Рівень зносу основних засобів	Частка ремонтно-годин в нормативі робочого часу
7	8	9	10	11	12
Директор	Головний інженер	Начальник виробництва	Головний бухгалтер	Головний інженер	Головний інженер
підвищити ефективність виробничих процесів	збільшити завантаженість виробничих основних засобів	покращити якість виробничих основних засобів			
запізнюється	запізнюється	випереджає	випереджає	випереджає	випереджає
раз в квартал	раз в квартал	щомісяця	щомісяця	раз в квартал	щомісяця
відсотки	коефіцієнт	кількість	грн	відсотки	відсотки
відношення кількості впроваджених інновацій за поточний період до кількості контрактів помножене на 100	відношення фактичного робіт до максимально можливого обсягу робіт	кількість всього поломок період; кількість поломок за період відповідної виробничої одиниці	сума витрат на ремонт виробничих основних засобів	відношенні суми зносу основних засобів до первинної вартості основних засобів помножене на 100	відношення ремонтно-годин до норми робочого часу виробничих основних засобів помножене на 100
висока	нормальна	нормальна	висока	нормальна	нормальна
головний інженер	головний механік	головний інженер	начальник виробництва	головний механік	головний механік
дані інженерного відділу та відділу контрактів	дані інженерного відділу	дані інженерного відділу	дані виробничого відділу	дані інженерного відділу та бухгалтерського обліку	дані інженерного відділу

Таблиця 3.9 Дорожня карта по перспективі «Робітники / Розвиток»

Назва показника	Кількість скарг на роботу персоналу	Частка скарг від клієнтів за період	Кваліфікація працівників відповідної професії	Частка робітників високої кваліфікації	Частка витрат, на навчання промислово-виробничого персоналу	Індекс якості робочих	Індекс якості адміністративно-управлінського персоналу
1	2	3	4	5	6	7	8
Відповідальний	Начальник відділу кадрів	Інженер відділу маркетингу	Начальник відділу кадрів	Начальник відділу кадрів	Начальник відділу кадрів	Начальник відділу кадрів	Начальник відділу кадрів
Стратегічні цілі	зростання професіоналізму робітників та підвищення кадрового потенціалу						
Показник запізнюється / випереджає	випереджає	випереджає	запізнюється	запізнюється	запізнюється	запізнюється	запізнюється
Періодичність	раз в квартал	раз в квартал	раз в рік	раз в рік	раз в квартал	раз в рік	раз в рік
Одиниця виміру	одиниці	відсотки	бали	відсотки	відсотки	бали	бали
Формула розрахунку	кількість скарг	відношення кількості скарг за період до загальної кількості виконаних замовлень, помножене на 100	кількість працівників в високої кваліфікації	відношення кількості які пройшли підвищення кваліфікації до загальної чисельності працівників, × на 100	відношення витрат на навчання промислово-виробничого персоналу до загальної суми витрат підприємства	бали	бали
Якість даних	нормальна	нормальна	висока	висока	нормальна	нормальна	нормальна
Особа, відповідальна за інформацію	спеціаліст відділу кадрів	секретар	спеціаліст відділу кадрів	спеціаліст відділу кадрів	бухгалтер	спеціаліст відділу кадрів	спеціаліст відділу кадрів
Джерело інформації	дані відділу кадрів та секретаріату	скарги, книга скарг та пропозицій	дані відділу кадрів	дані відділу кадрів	дані бухгалтерського обліку та відділу кадрів	анкети, дані відділу кадрів	анкети, дані відділу кадрів

для ПП «СІАТА»

Індекс задоволеності співробітників	Частка оплати праці в прибутку від контракту	Середня заробітна плата ключових фахівців	Плинність кадрів	Темп прискорення зароб. плати спеціалістів по відношенню до середн. галуз. показників	Розмір премії	Частка витрат на заходи соціального значення у вартості контракту
9	10	11	12	13	14	15
Директор	Головний бухгалтер	Головний бухгалтер	Начальник відділу кадрів	Начальник відділу кадрів	Головний бухгалтер	Головний бухгалтер
підвищити задоволеність співробітників		зберегти ключових фахівців			впровадити мотивацію за виробничі результати	
запізнюється	запізнюється	запізнюється	випереджає	запізнюється	запізнюється	запізнюється
раз в квартал	раз в кв	раз в кв.	раз в квартал	раз в рік	раз в квартал	раз в квартал
Індекс	відсотки	грн	відсотки	відсотки	грн	відсотки
відношення кількості задоволених працівників до загальної кількості працівників	відношення суми фонду оплати праці до суми прибутку від контракту	сума середньої заробітної плати ключових фахівців	відношення кількості робітників, звільнених по негативним причинам до середньо-облікової чисельності робітників	відношення середньої заробітної плати ключових фахівців підприємства до середньої заробітної плати аналогічних фахівців в галузі	сума премій за період	відношення суми заходів соціального значення до загальної вартості наявних контрактів
нормальна	висока	висока	висока	нормальна	висока	висока
спеціаліст відділу кадрів	бухгалтер	спеціаліст відділу кадрів	спеціаліст відділу кадрів	спеціаліст відділу кадрів	спеціаліст відділу кадрів	бухгалтер
анкети, дані відділу кадрів	дані бухгалтерського обліку	дані відділу кадрів	дані відділу кадрів	дані відділу кадрів	дані відділу кадрів	дані бухгалтерії

Таблиця 3.10 Дорожня карта по перспективі «Суспільство / Екологія»

Назва показника	Частка витрат на природоохоронні заходи у вартості замовлення	Частка витрат на природоохоронні заходи в витратах підприємства	Частка витрат по страховим випадкам, зв'язаним із забрудненням навколишнього середовища	Індекс задоволеності населення
1	2	3	4	5
Відповідальний	Інженер по екологічній безпеці	Інженер по екологічній безпеці	Інженер по екологічній безпеці	Директор
Стратегічні цілі	Забезпечити стійке фінансування природоохоронних заходів			Підвищити задоволеність населення
Показник запізнюється / випереджає	запізнюється	запізнюється	випереджає	запізнюється
Періодичність	раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал	раз в рік
Одиниця виміру	відсотки	відсотки	відсотки	індекс
Формула розрахунку	відношення витрат на природоохоронні заходи до вартості замовлення помножене на 100	відношення витрат на природоохоронні заходи до загальної суми витрат підприємства помножене на 100	відношення витрат по страховим випадкам, зв'язаним із забрудненням навколишнього середовища до загальної суми витрат підприємства помножене на 100	відношення кількості незадоволеного населення до кількості населення проживаючого поблизу підприємства
Якість даних	висока	висока	висока	низька
Особа, відповідальна за інформацію	економіст	бухгалтер, економіст	економіст	інженер по екологічній безпеці
Джерело інформації	дані економічного відділу та служби СОП	дані обліку та економічного відділу	дані обліку та економічного відділу	дані анкетування населення

Примітка. Джерело : розроблено авторами

для ПП «СІАТА»

Штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства	Податки на викиди шкідливих речовин	Відсоток викидів до гранично допустимого викиду	Екологічні витрати	Фізичний об'єм відходів	Впровадження технічних та технологічних заходів для зниження викидів	Обізнаність персоналу у сфері охорони навколишнього середовища
6	7	8	9	10	11	12
Інженер по екологічній безпеці	Головний бухгалтер	Головний бухгалтер	Головний бухгалтер	Директор	Начальник СОП	Начальник СОП
Зменшення викидів забруднюючих речовин в навколишнє середовище			Зменшення обсягів відходоутворення		Підвищення результативності природоохоронної діяльності підприємства	Підвищення рівню обізнаності персоналу у сфері охорони навколишнього серед.
випереджає	випереджає	випереджає	випереджає	випереджає	запізнюється	запізнюється
раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал	раз в квартал	раз у квартал	раз у рік	раз у рік
грн	грн	відсотки	грн	-	-	-
сума штрафних санкцій	сума податків на викиди шкідливих речовин	відношення частки викидів в навколишнє середовище до гранично допустимого викиду	сума екологічних витрат	фізичний об'єм відходів	наявність технічних та технологічних заходів для зниження викидів	анкетування
нормальна	висока	нормальна	нормальна	низька	низька	низька
бухгалтер	інженер по екологічній безпеці	інженер по екологічній безпеці	інженер по екологічній безпеці	інженер по еколог. безпеці	головний механік	спеціаліст відділу кадрів
дані бухгалтерського обліку	дані податкової інспекції	дані спеціаліста по екологічній безпеці	дані спеціаліста по екологічній безпеці та бухгалтерського обліку	дані спеціаліста по екологічній безпеці	дані інженерного відділу обліку	дані відділу кадрів

В умовах невизначеності, наростання економічної кризи та мінливості зовнішнього середовища встає нагальна потреба створення ризик-орієнтованої моделі управління економічної стійкості підприємств суднобудування. На основі наукових підходів та власних досліджень щодо механізму забезпечення економічної стійкості підприємств промисловості пропонується ризик-орієнтована модель управління економічною стійкістю підприємств суднобудування (рис. 3.13).

Рис. 3.13. Ризик-орієнтована модель управління економічною стійкістю підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості [розроблено авторами]

Методичні засади даної моделі полягають у наступному: відокремлені рівні направленості підприємства щодо поточних та стратегічних цілей; виділені керуюча та керована системи управління.

Система управління в умовах невизначеності повинна бути спрямована не тільки до кількісної, а й до евристичної інформації. У таких умовах мають бути виявлені сильні і слабкі сторони підприємства та їх порівняння з можливостями і загрозами ринку судноремонту, що дасть змогу оцінити реальні передумови пристосування до внутрішнього середовища та визначити потенціал адапційного управління та напрям його реалізації. Зв'язок між стратегічним, поточним та оперативним управлінням повинен базуватись на використанні методичного інструментарію механізму забезпечення економічної стійкості.

Таким чином, зазначені організаційно-методичні підходи до створення механізму забезпечення економічної стійкості підприємств суднобудівної промисловості з використанням збалансованої системи показників дозволять приймати обгрунтовані оперативні та ефективні управлінські рішення, дадуть можливість підприємству забезпечити бажаний рівень економічної стійкості та мати конкурентну перевагу в галузі.

ЗАКЛЮЧЕННЯ

Економічну стійкість країни неможливо представити без стійкості регіону, галузі, окремого господарюючого суб'єкта. Економічна стійкість кожного окремого підприємства дозволяє всій господарській системі країни не тільки зберегти її потенціал, а й забезпечити її якісне піднесення і вихід на міжнародні ринки з новими конкурентоспроможними товарами.

За результатами дослідження та узагальнення теоретичних підходів, сформульоване авторське бачення сутності категорії «економічна стійкість», як якісної характеристики господарюючого суб'єкта, що визначає здатність системи реагувати через механізми адаптації, опору та уникнення щодо негативних факторів впливу внутрішнього та зовнішнього середовища з метою збереження збалансованого процесу функціонування як всередині себе, так і в межах середовища свого існування.

Узагальнивши позиції науковців відносно видів економічної стійкості запропоновано її класифікацію за ознаками відповідно до сучасних умов; обґрунтовано необхідність доповнення існуючих традиційних видів економічної стійкості такими, як: управлінська, збутова інформаційна та операційна. Виділено окрему класифікаційну ознаку виду економічної стійкості по відношенню до зовнішнього середовища господарювання, яка враховує: політичну, ринкову, соціальну і екологічну стійкість, що відповідає принципам сталого розвитку й дозволяє всебічно охарактеризувати економічну стійкість і напрями удосконалення процесу управління нею.

Враховуючи необхідність гармонійного розвитку як економічної, так і соціальної та екологічної компонент розвитку суспільства, а також з урахуванням сучасних уявлень про успішне підприємство, удосконалено інструментарій оцінювання рівня економічної стійкості, у межах якого запропоновано систему показників-індикаторів економічної

стійкості (ринкової, фінансової, кадрової, виробничо-технічної та екологічної складових). Враховуючи специфіку діяльності підприємств суднобудівної та судноремонтної галузі машинобудування запропоновано до складу індикаторів економічної стійкості включити показники: покриття витрат на утримання виробничих основних засобів вартістю контрактів, перспективна ефективність виробничих основних засобів, рентабельність контрактів, рентабельність замовника, індекс якості робочих, індекс якості адміністративно-управлінського персоналу, індекс задоволеності населення, частка витрат на природоохоронні заходи у вартості замовлення, частка витрат на природоохоронні заходи у витратах підприємства, частка витрат за страховими випадками, що пов'язані із забрудненням навколишнього середовища, відсоток викидів до гранично допустимих та ін.

Розроблена авторська методика розрахунку кількісного рівня економічної стійкості (інтегральний показник економічної стійкості), яка враховує вплив найважливіших складових економічної стійкості (фінансової, кадрової, виробничо-технічної, ринкової та екологічної), та дає змогу використовувати її для здійснення факторного аналізу та визначення ступеню впливу показників на рівень економічної стійкості, що сприятиме оперативному прийняттю управлінських рішень.

На основі статистичних даних розраховані середньогалузеві значення показників-індикаторів економічної стійкості, які запропоновано використовувати для визначення інтегрального показника економічної стійкості. Визначені критерії якісної інтерпретації кількісних значень інтегрального показника економічної стійкості: шкала включає шість рівнів економічної стійкості: надвисока, висока, допустима, задовільна, низька та кризова.

З метою удосконалення аналітичного процесу, розроблено структурно-логічну схему та алгоритм аналізу економічної стійкості промислового підприємства. Методичний підхід до аналізу враховує оцінювання та вплив факторів середовища

господарювання на економічну стійкість промислового підприємства. Впровадження системи збалансованих показників деталізує аналітичний процес та передбачає можливість прийняття управлінських рішень на кожному з етапів, що дозволить підвищити точність оцінювання рівня економічної стійкості в умовах обмеженості інформації, нестабільності та мінливості середовища господарювання. Використання алгоритму забезпечить упорядкування та підвищення ефективності аналізу промислового підприємства у процесі забезпечення економічної стійкості.

В умовах нестабільності та мінливості середовища господарювання носіями загроз є фактори зовнішнього та внутрішнього середовища. До основних зовнішніх факторів, які впливають на економічну стійкість, віднесено: економічні, політичні, ринкові, соціальні, демографічні, наукові, екологічні, технічно-технологічні; до внутрішніх факторів віднесено – виробничі, ресурсні, інформаційні, соціальні, управлінські, інноваційні.

Зовнішні фактори запропоновано розділяти на специфічні, тобто фактори прямої та непрямої дії, а фактори внутрішнього середовища класифікувати на фактори, що формують економічну стійкість, та фактори, які впливають на неї. Насамперед, факторами, які формують економічну стійкість є екстенсивні фактори, тобто фактори, які характеризують в основному кількісні параметри підприємства. До факторів, які впливають на економічну стійкість відносяться інтенсивні фактори – якісні фактори економічного зростання підприємства. Така класифікація факторів дозволить за сучасних умов господарювання чітко зорієнтуватись, своєчасно визначити ступінь ризику та адаптуватись до впливу зовнішнього та внутрішнього середовища. За допомогою даної класифікації можливо розробити ряд показників, щодо оцінки економічної стійкості підприємства як у довгостроковому, так і у короткостроковому періоді.

З використанням методу експертних оцінок визначено вплив екзогенних та ендогенних факторів на економічну стійкість підприємств суднобудівної та судноремонтної промисловості. Так, найбільш значимими зовнішніми чинниками виявлені наступні: неплатоспроможність контрагентів (22%), високий рівень податкового навантаження, неефективність стимулюючої функції податкової системи (18%), скорочення банківського кредитування промисловості, висока вартість кредитів, завищений обмінний курс валюти (16%). Найбільш значимими внутрішніми чинниками виділені: технічний стан виробничих основних засобів (17,8%), завантаженість виробничих основних засобів та ефективність їх використання (17,7%), ефективність контрактів (12,9%), тривалість операційного циклу (11%), рентабельність процесів виробництва (10%).

На основі Закону Парето визначені найбільш впливові фактори зовнішнього та внутрішнього середовища та оцінений ступінь їх впливу. Виявлено, що два потужних фактори (неплатоспроможність контрагентів та технічний стан виробничих основних засобів), які у сумі складають 20 % на 80 % впливають на економічну стійкість підприємств суднобудування, а решту 80 % додають лише 20 % результату.

Дослідивши позиції науковців щодо механізму забезпечення економічної стійкості підприємств, сформульовано авторське визначення його як системи принципів, методів, процедур і інструментів в їх взаємозв'язку та взаємообумовленості, яка є частиною системи управління та спрямована на забезпечення бажаного рівня економічної стійкості.

З метою забезпечення безперервного, цілеспрямованого і спрямованого на отримання прибутку, стійких і конкурентних переваг на ринку процесу формування економічної стійкості визначені принципи побудови механізму формування економічної стійкості, зокрема принципи ефективності, довгострокової перспективи, флексибільності, збалансованості,

системності, оперативності та раціональності, узгодженості, синергізму, динамічності та ієрархічності. Запропоновані базові процедури, інструменти механізму забезпечення економічної стійкості підприємства, схема протікання процесів в ньому та карта організаційного супровіду.

З метою практичної реалізації напрямків забезпечення економічної стійкості підприємств галузі суднобудування та судноремонту удосконалено механізм її забезпечення, який передбачає блочну структуру, функціонування у реальному масштабі часу і носить динамічний характер.

Як інструмент побудови механізму забезпечення економічної стійкості підприємств використано збалансовану систему показників, у межах якої розроблені стратегічна та дорожня карти, які дадуть можливість підприємствам забезпечити бажаний рівень економічної стійкості та мати конкурентну перевагу у галузі. Збалансована система показників, яку запропоновано авторами, окрім традиційних перспектив (фінанси, клієнти, внутрішні процеси та персонал) для підприємств суднобудування передбачає п'яту перспективу — «суспільство / екологія», що дозволить підприємству відповідати міжнародним принципам сталого розвитку та мати конкурентні переваги на ринку.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. **Алексеевко Н.В.** Устойчивое развитие предприятия как фактор экономического роста региона управления / Н. В. Алексеевко // Економіка і організація – 2008. – Випуск № 3. – С. 59–65.
2. **Алимова Э.Т.** Выявление факторов, обеспечивающих экономическую устойчивость предприятий / Э. Т. Алимова // Вестник Астраханского государственного технического университета. Сер.: Экономика. – 2010. – № 1. – С. 89–91.
3. **Амоша А.И.** К формированию концепции государственного регулирования ускоренной адаптации предприятий к изменениям экономической среды / А.И. Амоша, В.В.Шевченко // Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая. Выпуск 33-1. – Донецк, ДонНТУ, 2008. – С.5–10.
4. **Ареф'єва О.В.** Економічна стійкість підприємства: сутність, складові та заходи з її забезпечення / О.В. Ареф'єва, Д.М. Городинська // Актуальні проблеми економіки: науковий журнал. – Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2008. – № 8 (86). – С. 34–38.
5. **Балацкий О.Ф.** Состав хозяйственного механизма в новых условиях / О.Ф. Балацкий, В.В. Божкова // Вісник СумДУ. Серія «Економіка»: зб. наук. праць. – Суми, 2012. – № 2. – С. 138–146.
6. **Баліцька В.** Доходи та рентабельність діяльності підприємств України: макроекономічна оцінка/ В. Баліцька // Формування ринкових відносин в Україні. – 2007. – № 9. – С.62–63.
7. **Баранівська Х.С.** Класифікація стійкості підприємства / Х.С. Баранівська // Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Економічні науки. – Луцьк, 2010. – Вип. 7 (26). – С. 120–131.
8. **Борщ В.І.** Стан та проблеми розвитку підприємств суднобудівельної галузі промисловості України / В. І. Борщ// Економіка: реалії часу. – 2014. – № 3(13). – С. 22–29.

9. **Брагінець А.М.** Шляхи формування економічної стійкості галузей рослинництва сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04. «Економіка і управління підприємствами» / А.М. Брагінець. – Луганськ, 2009. – 24 с.

10. **Бююль А.** SPSS: искусство обработки информации: Анализ статистических данных и восстановление скрытых закономерностей/ А. Бююль, П. Цефель; пер. с нем. СПб.: ТОВ Диасофт. – 2002 . – С. 246–247.

11. **Ванієва Е. А.** Механізм оцінки економічної стійкості будівельної галузі: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка і управління підприємствами» / Е.А. Ванієва. – Сімферополь. – 2009. – 21 с.

12. **Васильців Т.Г.** Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення: [монографія] / Т. Г. Васильців. – Львів: Арал, 2008. – 384 с.

13. **Васюк Н.В.** Формування механізму стійкого розвитку машинобудівних підприємств /Н.В. Васюк // Інноваційна економіка: науково-виробничий журнал. – Тернопіль, 2012. – № 10. – С. 125–128.

14. Великий тлумачний словник сучасної української мови/ [уклад. і головн. ред.В.Т. Бусел]. – К.: ВТФ «Перун», 2007. – 1736 с.

15. **Верхоглядова Н.І.** Управління стійкістю функціонування підприємства як економічним процесом / Н. І. Верхоглядова, І. В. Кононова // Економічний простір : зб. наук. праць. – Д., 2010. – Вип. 42. – С. 160–167.

16. **Волкова Л.В.** Формирование механизмов устойчивого развития промышленного предприятия (на основе рециркуляции изделий): автореф. дис. канд. екон. наук:08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Л.В. Волкова. – Новосибирск, 2009. – 23 с.

17. **Гавриляк О.** Організаційний механізм управління діяльністю підприємства [Електронний ресурс] / О. Гавриляк //

Електронний науковий вісник «Керівник.info». – Режим доступу: <http://kerivnyk.info/2012/04/gavryljak.html>.

18. **Гадзевич О.І.** Основи економічного аналізу і діагностики фінансово-господарської діяльності підприємств / О. І. Гадзевич. – К.: Кондор, 2007. – 180 с.

19. **Гайдай П.И.** Формирование структурной модели механизма управления экономической устойчивостью машиностроительного предприятия [Електронний ресурс] / П.И. Гайдай, Э.Р. Мисхожев // Вестник Санкт-Петербургского университета ГПС МЧС России. – СПб., 2012. – № 4. – С. 37–46. – Режим доступа: <http://vestnik.igps.ru/wp-content/uploads/V44/7.pdf>.

20. **Галушка В.В.** Обоснование рекомендуемых значений аналитических финансовых показателей предприятий / В.В. Галушка, В.Н. Антоненко // Наукові праці ДонНТУ. Серія: економічна. – 2009. – Випуск 36-2. – С. 204–210.

21. **Галушко В.Б.** Механізм забезпечення стратегічної стійкості підприємства : автореф. дис. канд. екон. наук : 08.00.04 «Економіка і управління підприємствами» / В. Б. Галушко. – Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана. – К., 2010. – 20 с.

22. **Гарник М.М.** Теоретичні аспекти використання матеріальних ресурсів на промислових підприємствах [Електронний ресурс] / М.М. Гарник. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/nie/2011_1/121-125.pdf.

23. **Головко О.Г.** Удосконалення оцінки та прогнозування фінансової стійкості підприємства в сучасних умовах господарювання / О.Г. Головко, А.С. Тараскіна // Вісник ЖДТУ. – 2012. – № 1(59). – С.254–258.

24. **Гонтовая Н.В.** Совершенствование управления экономической устойчивостью предприятия на основе баланса интересов институций / Н. В. Гонтовая, Н. В. Коваленко // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – Т.1. – № 2. – С. 206–211.

25. **Гончарук А.Г.** Формування механізму управління ефективністю підприємства (на прикладі харчової

промисловості) : автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.00.04 «Економіка і управління підприємствами» / А.Г. Гончарук; Ін-т пробл. ринку та екон.-еколог. дослідж. НАН України. – Одеса, 2010. – 37 с.

26. **Городинська Д.М.** Управління економічною стійкістю підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Д. М. Городинська. – К., 2006. – 21 с.

27. **Грабовецький Б.Є.** Ранжування показників фінансового стану підприємства за відносною важливістю для побудови комплексної стратегічної програми на основі методу експертних оцінок Дельфі / Б. Є. Грабовецький, О. В. Антонюк // Вісник Хмельницького національного університету. – 2010. – № 4. – Т. 4. – С. 25–29.

28. **Григорська Н.М.** Процедура виявлення технологій системно – процесного управління, що забезпечують економічну стійкість підприємства / Н. М. Григорська // Інвестиції: практика та досвід. – К.: ТОВ «ДКС центр», 2012. – № 21. – С. 60–63.

29. **Григорська Н.М.** Управління економічною стійкістю підприємства в розрізі наукових надбань та сучасних підходів/ Н. М. Григорська // Екон. вісн. НТУУ «КПІ». – К., 2012. – № 9. – С. 241–247.

30. **Григорська Н.М.** Системно-процесне управління економічною стійкістю підприємств /Н.М. Григорська, автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка і управління підприємствами» / Н.М. Григорська. – Київ, 2014. – 20 с.

31. **Григорская Н.М.** Механизмы и инструменты управления экономической устойчивостью предприятий машиностроения / Н.М. Григорская // Вісник НТУ «ХПІ». Серія: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Х.: НТУ «ХПІ». – 2013. – № 44(1017) – С. 65–71.

32. **Григорська Н.П.** Мультиплікативний ефект економічної стійкості / Н.П. Григорська // Економічний простір. – 2011. – № 52/1. – С. 229 – 236.

33. **Григорук П.М.** Методи побудови інтегрального показника / П.М. Григорук, І.С. Ткаченко // Бізнес Інформ . – № 4. – 2012. – С. 34–38.

34. **Гросул В.А.** Соціально-економічна стійкість підприємства: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій: [монографія] / В.А. Гросул. – Харків: Харк. держ. ун-т харч. та торгівлі, 2007. – 303 с.

35. **Гуцан А.Н.** Експертно – аналітичний метод виділення ключових факторів мотивації / А.Н. Гуцан//Наука й економіка. – 2031. – № 3(31). – С. 149–157.

36. Декларація Ріо-де-Жанейро щодо навколишнього середовища та розвитку від 14.06.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/riodecl.shtml.

37. **Деречинський Ю.Н.** Проблема соціально-економічної оцінки руху персоналу [Електронний ресурс] / Ю. Н. Деречинський, С.В. Севрюкова. – Режим доступу: http://ea.donntu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/11261/1/knp117_128-131.pdf.

38. Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua/>.

39. **Дженстер П.** Анализ сильных и слабых сторон компании: определение стратегических возможностей / П. Дженстер, Д. Хасси ; [пер. с англ.]. – М.: Изд. дом «Вильямс», 2003. – 368 с.

40. **Друри К.** Производственный и управленческий учет / К. Друри. – М.: ЮНИТИ, – 2005. – 476 с.

41. **Дядечко Л.П.** Економічна стійкість підприємства та заходи її забезпечення [Електронний ресурс] / Л.П. Дядечко, В.П. Кузьма. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/14_ENXXI_2009/Economics/45893.doc.htm.

42. **Евстюхин И.Н.** Совершенствование механизмов обеспечения экономической устойчивости предприятий металлургического комплекса России: автореф. дис. канд. экон.

наук: спец. 08.00.05«Экономика и управление народным хозяйством» / И.Н. Евстюхин . – М., 2007. – 26 с.

43.Економічний енциклопедичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.subject.com.ua/economic/slovník/2776.html>

44.Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / [редкол. – С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін.]. – Т.1. – Л.: Світ, 2005 – 616 с.

45.Економічний словник-довідник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://subject.com.ua/economic/dict/522.html>.

46.Економічний словник [Електронний ресурс]. — Режим доступу: [<http://enc-dic.com/economic/Ustojchivost-Predprijatija-15913.html>].

47.**Єлецьких С.Я.** Сутність і складові механізми управління фінансово стійким розвитком підприємства / С.Я. Єлецьких // Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича: зб. наук. пр. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т., 2012. – Вип.593. Економіка – С. 100–111.

48.**Єлецьких С.Я.** Управління фінансовою стійкістю промислового підприємства : автореф. дис. д-ра екон. наук : 08.00.04 / С. Я. Єлецьких; НАН України, Ін-т економіки пром-ті. – Донецьк, 2014. – 39 с.

49.**Єфімова Г.В.** Удосконалення методики оцінки інвестиційної привабливості підприємств / Г. В. Єфімова // Вісник Хмельницького національного університету. – Хмельницький, 2011. – № 5. – Т. 1. – С.139–142.

50.**Зайцев О.Н.** Оценка экономической устойчивости промышленных предприятий: автореф. дисс. на соискание ученой степени кандидата экономических наук: спец. 08.00.05«Экономика и управление народным хозяйством» / О.Н. Зайцев. – Хабаровск, 2007. – 23 с.

51.Звіт про конкурентоспроможність регіонів України 2011. Назустріч економічному зростанню та процвітанню [Електронний ресурс]. – Режим доступу:

http://www.feg.org.ua/docs/Report_on_the_Competitiveness_of_Regions_of_Ukraine_2011.pdf.

52. Йоханесбурзька декларація зі сталого розвитку, прийнята на Всесвітній зустрічі на вищому рівні зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 26.08.2002 р. – 4.09.2002 р.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/decl_wssd.shtml.

53. **Іванов В.Л.** Управління економічною стійкістю промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка і управління підприємствами» / В.Л. Іванов. – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. – Луганськ, 2010. – 26 с.

54. **Іванов В.Л.** Концепція управління організаційно-економічною стійкістю промислового підприємства / В.Л. Іванов // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля: зб. наук. праць. – 2011. – № 23 (I). – С. 75–81.

55. **Ільницька Г.Я.** Формування фінансово-економічного механізму управління підприємством / Г. Я. Ільницька // Науковий вісник. Український державний лісотехнічний університет: зб. наук.-техн. праць. – 2004. – Вип. 14.7. – С. 291–294.

56. Інвестиції в основний капітал за видами економічної діяльності [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

57. Інформаційний портал «Суднобудівництво. Енергетика. Транспорт». Прес реліз компанії Херсонський суднобудівний завод [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://setcorp.ru/main/pressrelease.phtml?news_id=47730&language=russian.

58. Інформація щодо інвестиційного клімату в Україні станом на 01.07.2014 [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://me.kmu.gov.ua/control/uk/publish/category>.

59. **Казакова Н.А.** Финансовый анализ: учебник и практикум / Н.А. Казакова. – М.: Издательство Юрайт, 2015. – 539 с.

60. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування [Електронний ресурс] / Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

61. **Каплан Р.С.** Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / Р.С Каплан, Д.П. Нортон. – М.: ЗАО «Олимп–Бизнес», 2003. – 320с.

62. **Каткова Н.В.** Використання методології BSC в механізмі підвищення ефективності діяльності олійних підприємств / Н.В. Каткова // Таврійський науковий вісник . – 2007. – Вип.53. – С. 325–331.

63. **Каткова Н.В.** Економетричні методи аналізу ефективності діяльності підприємств / Н.В. Каткова // Вісник Харківського НАУ ім. В.В. Докучаєва. Серія «Економіка АПК і природокористування». – 2009. – № 11. – С.11–19.

64. **Каткова Н.В.** Використання сучасних технологій в управлінні ефективністю діяльності підприємств / Н.В. Каткова // Економічні проблеми розвитку промисловості регіонів: наук. практ. конф., м. Первомайськ. 1-5 квітня, 2009р. – Первомайськ: ППН НУК, 2009. – С.163–166.

65. **Квятковська Л.А.** Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства/ Л. А. Квятковська // Вісник соціально-економічних досліджень: зб. наук. пр. – Одеса: Вид-во ОДЕУ, 2013. – Вип. 1 (48). – С.85– 89.

66. **Климко Г.Н.** Основи економічної теорії: політ економічний аспект: підручник / [Г. Н. Климко, В. П. Нестеренко, Л. О. Канищенко та ін.]ра ред.. Г.Н. Климка, В.П. Нестеренка. – [2-ге вид., перероб. і доп]. — К.: Вища школа: Знання, 2007. – 743 с.

67. **Клюс Ю.І.** Розробка підходу до комплексної оцінки економічної стійкості машинобудівного підприємства [Електронний ресурс] / Ю.І Клюс // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля. – 2010. –

№ 11(153). – Режим доступу: [www.nbuv.gov.ua /portal/Soc_Gum/VSUNU/2010_11_1/ Kljus.pdf](http://www.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/VSUNU/2010_11_1/Kljus.pdf).

68. **Ковальчук В.В.** Механізм управління інформаційними ресурсами промислових підприємств / В.В. Ковальчук, автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / Хмельницький національний університет. – Хмельницький, 2006. – 20с.

69. **Колесніков А.П.** Засади механізму забезпечення стійкого розвитку підприємств / А.П. Колесніков // Інноваційна економіка: науково-виробничий журнал. – Тернопіль, 2013. – № 3(41). – С. 97–100.

70. **Кондрашин И.** Национальная философская энциклопедия. Глоссарий философских терминов [Електронний ресурс] / И. Кондрашин. – Режим доступу: <http://terme.ru/dictionary/184/word/kriterii>.

71. **Корчагина Е.В.** Экономическая устойчивость предприятия: виды и структура [Електронний ресурс] / Е.В. Корчагина // Проблемы современной экономики. – 2005. – № 3/4 (15/16). – Режим доступу : <http://www.m-economy.ru/art.php?nArtId=820>.

72. **Костирко Р.А.** Фінансовий аналіз / Р.А. Костирко: навч. посібник. – Х.: Фактор, 2007. – 784 с.

73. **Костырко Л.А.** Диагностика потенциала финансово-экономической устойчивости предприятия [монография] / Л.А.Костырко; Восточноукр. нац. ун-т им. В.Даля. – [2-е изд., перераб. и доп.] – Х.: Фактор, 2008. – 327 с.

74. **Коцюба О. С.** Механізм та аналітико-інструментальні засоби забезпечення економічної стійкості підприємства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04. «Економіка та управління підприємствами» / О. С.Коцюба. – Київ, 2009. – 22с.

75. **Крамаренко Г.О.** Фінансовий аналіз: підручник / Г.О. Крамаренко, О.Є. Чорна. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 392 с.

76. **Кроленко М.С.** Система показників економічної стійкості промислового підприємства / М. С. Кроленко // Економічний вісник Донбасу. – 2011. – № 3 (25). – С. 180–187.

77. **Кузнецова І.О.** Індикатори моніторингу економічної стійкості підприємства / І. О. Кузнецова, О.С. Балабаш // Економіка: реалії часу. – 2014. – № 2(12). – С. 83–88.

78. **Кучинський В.А.** Підвищення ефективності процесу управління продуктивністю праці на підприємстві / В.А. Кучинський // Вісник Нац. техн. ун-ту «ХП»: зб. наук. пр. Темат. вип.: Технічний прогрес і ефективність виробництва. – Харків: НТУ «ХП». – 2012. – № 15. – С. 162–168.

79. **Кэндэл М. Дж.** Ранговые корреляции / М. Дж. Кэндэл; [пер с англ.]. – М.: Статистика, 1975. – 216 с.

80. **Лизанець А.Г.** Управління економічною стійкістю організації в сучасних умовах / А.Г. Лизанець, М.Ф. Козарь // Науковий вісник Ужгородського університету. – 2011. – Вип. 33, Ч. 2. – С. 158–164.

81. **Литвин Б.М.** Економіко-аналітична діяльність в організації: Підручник. / Б.М. Литвин. – К.: «Хай-Тек Прес», 2009. – 423с.

82. **Литвин Б.М.** Фінансовий аналіз / Б.М. Литвин., М.В. Стельмах: навч. посіб. – К.: «Хай_Тек Прес», 2008. – 336 с.

83. **Лісова Н.О.** Стратегічна карта BSC: теорія та практика / Н.О. Лісова, Г.С. Свірська // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4 (2). – С. 90–94.

84. **Лук'янова В.В.** Діагностика економічної безпеки підприємства: [монографія] / В. В. Лук'янова. – Хмельницький : ХНУ, 2014. – 165 с.

85. **Лук'янова В.В.** Оцінювання ризику і стійкість економічної системи / В. В. Лук'янова // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2014. – № 3(3). – С. 33–38.

86. **Любченко Н.Л.** Комплексне оцінювання економічної стабільності підприємства: [монографія] / Н.Л. Любченко, Т.Ф. Косянчук. – Хмельницький : ХНУ, 2011. – 218 с.

87. **Любченко Н.Л.** Механізм забезпечення економічної стабільності промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04. «Економіка і управління підприємствами» / Н.Л. Любченко. – Хмельницький національний університет. – Хмельницький, 2010. – 21с.

88. **Любченко Н.Л.** Особливості побудови механізму забезпечення економічної стабільності машинобудівного підприємства / Н.Л. Любченко // Вісник Львівського держ. ін-ту новітніх технологій та управління імені В'ячеслава Чорновола «Актуальні проблеми ринкової економіки». – 2009. – № 5. – С. 197–203.

89. **Лясковская Е. А.** Экономическая устойчивость производственного предприятия: понятия, факторы, виды / Е.А. Лясковская // Вестник ЮУрГУ. Серия «Экономика и менеджмент». – 2008. – № 1. – С. 40–45.

90. **Ляковська О.О.** Переваги та недоліки збалансованої системи показників / О.О. Ляковська // Актуальні проблеми економіки. – 2008. – № 7 (85). – С. 119–126.

91. **Магдійчук П.О.** Особливості аналізу показників ефективності використання ресурсів / П.О. Могдійчук // Вісник Хмельницького національного ун-ту. Екон. науки. – 2009. – № 6. – Т. 2. – С. 215–218.

92. **Максимова Л. В.** Аналітичне забезпечення оцінки стійкості машинобудівного підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.04 / Л.В. Максимова. – Східноукр. нац. ун-т ім. В.Даля. – Луганськ, 2009. – 20 с.

93. **Мартиненко В. П.** Фактори економічної стабільності промислових підприємств / В. П. Мартиненко // Вісник Української академії банківської справи. – 2001. – № 10. – С. 55–59.

94. **Матушевская Е.А.** Подходы к определению сущности финансовой устойчивости предприятия / Е.А. Матушевская // Вісник СевНТУ: зб. наук. пр. вип. 116/2011. Серія: Економіка і фінанси. – Севастополь, 2011. – С. 113–116.

95. **Матушевская Е.А.** Формирование механизма обеспечения экономической устойчивости предприятий / Е.А. Матушевская // Вызовы и перспективы развития новой экономики на мировом, государственном и регионально уровнях: IX Междунар. научн.-практ. конф., г. Запорожье, 23 – 24 окт. 2014 г. – [под. ред. А.В.Череп]. – Запорожье: Издательство ЗНУ, 2014. – С.301– 305.

96. **Матушевская Е.А.** Экономическая устойчивость судоремонтных предприятий города Севастополя: анализ и перспективы / Е.А. Матушевская // Современная социально-экономическая модель государства: Междунар. научно- практ. конф., г. Симферополь 15 мая 2014 г. – Симферополь: Общественное объединение «Крымское экономическое научное объединение» КЭНО, 2014. – С. 87–96.

97. **Матушевская Е.А.** Оценка экономической устойчивости судоремонтных предприятий Севастополя в современных условиях хозяйствования / Е.А. Матушевская // Бизнес Информ. – 2014. – № 6. – С. 253–256.

98. **Матушевская Е.А.** Сущность и факторы финансовой устойчивости предприятия / Е.А. Матушевская // Научные исследования и их практическое применение. Современное состояние и пути развития 2011: сборн. научн. трудов SWorld Международ. науч. конф., г. Одесса, 04–15 окт. 2011 р. – Одеса: Черноморье, 2011. – С. 3–5.

99. **Матушевська О.А.** Механізм забезпечення економічної стійкості підприємств суднобудівної промисловості / О.А. Матушевська, Н.В. Каткова // Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Економічні науки. – Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2014. – № 4 (24). – С. 12–22.

100. **Матушевська О.А.** Аналіз економічної стійкості підприємств промисловості: методичні підходи та шляхи вдосконалення / О.А. Матушевська // Віснику ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – № 1(63). – 2013. – С. 144–149.

101. **Матушевська О. А.** Визначення факторів зовнішнього середовища що впливають на економічну стійкість промислового підприємства / О.А. Матушевська // Об'єктивна оцінка конкурентоспроможності економічних систем: моделювання, прогнозування, прийняття рішень: IX Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ 2–3 березня 2012 р. – Київ, у 2-х частинах: Аналітичний центр «Нова економіка», 2012. – Ч.1. – С. 55–58.

102. **Матушевська О.А.** Діагностика фінансової стійкості суднобудівних підприємств / Н.В. Каткова, О.А. Матушевська // Economics and Management: Challenges and Perspectives: Collection of scientific articles. – «East West» Association For Advanced Studies and Higher Education GmbH, Vienna, Austria, 2015. – P. 75– 81.

103. **Матушевська О. А.** Економічна стійкість підприємств в сучасній економіці: класифікаційний аспект / Н.В. Каткова, О.А. Матушевська // Стан, проблеми та перспективи розвитку національної економіки: збірник тез наукових робіт учасників Міжнародної науково-практичної конференції (м. Одеса, 23–24 січня 2015 р.) / ГО «Центр економічних досліджень і розвитку», у 2-х частинах. – О.: ЦЕДР, 2015. – Ч.1. – С.85–88.

104. **Матушевська О.А.** Економічна стійкість підприємства: методики та методи оцінки / О.А. Матушевська // Економічний аналіз: зб. наук. Праць. –Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського економічного університету «Економічна думка», 2012. – Вип. 11. – Частина 2. – С.333–338.

105. **Матушевська О.А.** Зовнішні фактори впливу на економічну стійкість підприємств суднобудівної промисловості України / Н.В. Каткова, О.А. Матушевська // Зовнішні та внутрішні фактори впливу на економічну систему країн: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 30-31 січня 2015 р. – у 2-х частинах. – Київ: ГО «Київський економічний науковий центр», 2015. – Ч.1. – С.59–62.

106. **Матушевская Е.А.** Методические и практические аспекты определения интегрального показателя уровня экономической устойчивости промышленных предприятий / Н.В. Каткова, О.А. Матушевська. – Бизнес Информ. – 2015. – № 1. – С. 252–257.

107. **Матушевська О.А.** Методичні засади оцінки економічної стійкості підприємств промисловості / О.А. Матушевська // Теорія та практика управління економічним розвитком: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Київ, 22–24 листопада 2012 р. – В 3т. – Т.1. – «Друк-Інфо», 2012. – С. 256–257.

108. **Матушевська О.А.** Особливості впливу зовнішнього середовища на економічну стійкість промислових підприємств / О.А. Матушевська Всеукр. наук.-метод. конф., м. Севастополь, 26–28 квітня 2012 р. – Севастополь, СевНТУ, 2012. – С. 191–194.

109. **Матушевська О.А.** Оцінка економічної стійкості підприємств промисловості: методичні підходи [розділ в монографії] / О.А. Матушевська // Теорія та практика управління економічним розвитком підприємства: [монографія: в 2т. / за заг. ред. Кендюхова]. – Донецьк: ДВНЗ «ДонНТУ», 2013. – Т.2 – С.78 – 91.

110. **Матушевська О.А.** Оцінка факторів зовнішнього середовища, що впливають на економічну стійкість промислового підприємства / О.А. Матушевська // Економічний часопис – XXI: науковий журнал. – 2012. – № 3–4. – С.56–59.

111. **Матушевська О.А.** Оцінка фінансової стійкості судноремонтних та суднобудівних підприємств міста Севастополя: агрегатний підхід / О.А. Матушевська // Інноваційна економіка – напрямок сталого розвитку держави: Міжнар. наук.-практ. конф., м. Сімферополь, 7–8 вересня 2012 р. – Сімферополь: Наукове об'єднання «Economics». – С.62–65.

112. **Матушевська О.А.** Проблеми забезпечення економічної стійкості судноремонтних підприємств міста Севастополя / О.А. Матушевська // Фінансовий механізм та

обліково-аналітичне забезпечення стійкого економічного розвитку: Всеукр. наук.-практ. конф., м. Севастополь, 4–7 вересня 2013 р. – Севастополь, СевНТУ, 2013. – С.263–264.

113. **Матушевська О.А.** Система показників-індикаторів економічної стійкості підприємств промисловості / О.А. Матушевська // Методи та моделі фінансового забезпечення сталого економічного розвитку: Всеукр. наук.-практ. конф., м. Севастополь, 5–8 вересня 2012 р. – Севастополь: СевНТУ, 2012. – С. 242–244.

114. **Матушевська О.А.** Сутність та види економічної стійкості промислового підприємства [Електронний ресурс] / О.А. Матушевська // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2011. – Вип. 2 (5). – Режим доступу до журн.: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2011/11/maaspp.pdf>.

115. **Матушевська О.А.** Теоретичні аспекти економічної стійкості: класифікація видів / О.А. Матушевська // Методи фінансового забезпечення сталого економічного розвитку: Всеукр. наук.-практ. конф., м. Севастополь, 6–9 вересня 2011 р. – Севастополь: СевНТУ, 2011. – С.42–45.

116. **Матушевська О.А.** Визначення зовнішніх факторів економічної стійкості підприємств промисловості / О.А. Матушевська // Вісник СевНТУ. Серія: Економіка і фінанси.: зб. наук. пр. – Севастополь, 2012. – Вип. 130/2012. – С. 126–130.

117. **Мисхожев Э.Р.** Экономическая устойчивость предприятия в условиях рыночной экономики / Э.Р. Мисхожев // Экономика и управление: сбор. Научн. трудов. Часть 1-я / под редакцией А.Е. Карлика. – СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2010. – С. 41–47.

118. **Мисхожев Э.Р.** Теоретические аспекты управления экономической устойчивостью промышленного предприятия: [монография] / Э.Р. Мисхожев. – СПб.: Изд-во ГПА, 2012. – 163 с.

119. **Мисхожев Э.Р.** Принципы диагностики устойчивости функционирования промышленного предприятия / Э.Р. Мисхожев // Современные аспекты экономики: журнал. – СПб.: Изд-во УрГЭУ, 2010. – № 9 (157) – С. 53–56.

120. **Мохонько Г.А.** Економічна стійкість підприємств видавничо-поліграфічної галузі: підходи до оцінювання [Електрон. ресурс] / Г. А. Мохонько // Проблеми системного підходу в економіці. – 2009. – Вип.1. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2009_1/Mokhonko_109.htm.

121. **Мохонько Г.А.** Оцінювання економічної стійкості підприємств видавничо-поліграфічної галузі: критерії та показники / Г.А.Мохонько // Економіка та держава: міжнародний науково-практичний журнал. – 2009. – № 2. – С.52–55.

122. **Мохонько Г.А.** Оцінювання стратегічної стійкості підприємств видавничо-поліграфічної галузі в умовах нестабільного ринкового середовища [Електрон. ресурс] / Г. А. Мохонько // Ефективна економіка. – 2009. – № 2.

123. **Мохонько Г.А.** Діагностика стратегічної стійкості підприємств видавничо-поліграфічної галузі в умовах нестабільного ринкового середовища / Довгань Л.Є., Мохонько Г.А. // Наукові записки: науково-технічний збірник. – № 4 (37). – Львів: Українська академія друкарства, 2011. – С. 78–87.

124. **Мохонько Г.А.** Теоретичні підходи до визначення стійкого розвитку підприємства / Мохонько Г.А., Панченко Т.А. // Сучасні підходи до управління підприємством: Збірник наукових праць III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 11 квітня 2013 р. у двох томах. Т.2. – К.: НТУУ «КПІ» ВПІ ВПК «Політехніка», 2013. – С. 285–289.

125. **Мельник О.О.** Обернені функції в економічних дослідженнях / О. О. Мельник, Т.В. Блудова // Вчені записки: зб. наук. праць / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана»; відп. ред. А.Ф. Павленко. – 2012. – Вип. 14. – Ч. 1. – С. 238–244.

126. Методика розрахунку рівня рентабельності сільськогосподарської діяльності сільськогосподарських підприємств, затв. наказом Державного комітету статистики України від 14.02.2011 № 33. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://ukrstat.org/uk/metod_polog/metod_doc/2011/33/metod.htm.

127. Методичні рекомендації щодо встановлення загрози виникнення податкового боргу та проведення аналізу фінансового стану підприємств, які звертаються до органів ДПС для розстрочення (відстрочення) податкових зобов'язань: затв. наказом ДПА України від 11 лютого 2010 року № 72. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ligazakon.ua>.

128. Методичні рекомендації щодо підготовки аудиторського висновку при перевірці відкритих акціонерних товариств та підприємств –емітентів облігацій (крім комерційних банків), схвалені Аудиторською палатою України від 23 лютого 2001р. №99. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/FIN2640.html.

129. **Могилова А.Ю.** Матричні методи, як інструмент для обґрунтування маркетингової стратегії підприємства / А.Ю. Могилова, І.С. Купченко // Вісник Дніпропетровського університету: міжнародний науковий журнал. Серія «Економіка». – 20210. – Вип. 4 (3). – С. 109–115.

130. **Ожегов С.І.** Сучасний тлумачний словник російської мови [Електронний ресурс] / С.І. Ожегов. – Режим доступу: <http://www.slovarik.kiev.ua/ojegov/s/105758.html>.

131. Опис бізнесу ПАТ «Морський індустріальний комплекс» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/showform/83/229454>.

132. Опис бізнесу ПАТ «Суднобудівний завод «Лиман» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/db/emitent/year/xml/showform/2640/2/156/templ>.

133. Офіційний сайт агенства з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smida.gov.ua/about>.

134. Офіційний сайт міністерства економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua>.

135. **Пашко Д.В.** Проблеми і перспективи розвитку суднобудування в Україні / О.Б. Наумов, Д.В. Пашко // Культура народів Причерномор'я. – 2009. – № 152. – С. 18–20.

136. **Пашко Д.В.** Проблеми фінансового забезпечення суднобудівних підприємств / Д.В.Пашко // *Культура народів Причорномор'я*. – 2009. – № 154. – С. 53–55.

137. **Пашко Д.В.** Сучасний стан і перспективи розвитку суднобудування в Україні / Д.В. Пашко // *Культура народів Причорномор'я*. – 2008. – № 147. – С. 137–139.

138. **Пашко Д.В.** Фінансово-економічний механізм модернізації суднобудування в Україні : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.03 «Маркетинг» / Д.В. Пашко, Кримський інженерно-педагогічний інститут. – Сімферополь, 2009. – 18с.

139. **Пивоваров М.Г.** SWOT-анализ производственной деятельности малых предприятий / М.Г. Пивоваров, А.М Шаповалов // *Вісник економічної науки України: науковий журнал*. – 2010. – № 2 (18). – С. 109–113.

140. **Поверляк Т.І.** Визначення понять «економічна стабільність» та «економічна стійкість» / Т.І. Поверляк // *Соціум. Наука. Культура: Міжнар. наук.-практ. інтернет-конференція*, м. Київ, 24-26 січня 2013 р. – Ч. 1. – Київ. – 2013. – С. 27–29.

141. **Покотилів І.Ф.** Принципиальные подходы к повышению конкурентоспособности судостроительной отрасли / И.Ф. Покотилів // *Управление проектами и развитие производства*. – 2010. – №3. – С. 26–31.

142. **Попович Л.Р.** Теоретичні та практичні аспекти за безпечення економічної стійкості підприємства / В.І. Гринчуцький, Л.Р. Попович // *Наука молода: зб. наук. праць молодих вчених Тернопільського державного економічного університету*. – 2006. – Випуск 5. – С. 27–31.

143. Правовий канал України. Методичні рекомендації з аналізу і оцінки фінансового стану підприємств. Затверджено Центральною спілкою споживчих товариств України від 28.07. 2006 р. / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lawua.info/bdata2/ukr2928/pg-2.htm>.

144. Про затвердження Положення про порядок здійснення аналізу фінансового стану підприємств, що підлягають приватизації: Наказ Міністерства фінансів України, Фонду державного майна України № 49/121 від 26.01.2001 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0121-01>.

145. **Прокопчук О.В.** Забезпечення економічної стійкості промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04. «Економіка та управління підприємствами» / О. В. Прокопчук. – Житомир, 2008. – 20с.

146. Промисловість і промислова політика України 2013: актуальні тренди, виклики, можливості: наук.-аналіт. доповідь / [О.І. Амоша, В.П. Вишневський, Л.О. Збаразська та ін.]; за заг. ред. В.П. Вишневського; НАН України, Ін-т економіки пром-сті. – Донецьк, 2014. – 200 с.

147. Промисловий сектор України: Аналіз і останні тенденції: Технічна записка [TN/02/2014]. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.beratergruppe-ukraine.de/download/TN/TN_02_2014_ukr.pdf?PHPSESSID=89247f7844605f64bbc9327b8b45548a.

148. Про проведення економічного експерименту щодо державної підтримки суднобудівної промисловості: Закон України від 06.09.2012 № 5209-VI: станом на 01.08.2014р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.nau.ua/doc/?code=5209-17>.

149. **Проценко Н.Б.** Організаційно-економічний механізм забезпечення довгострокової економічної стійкості промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04. «Економіка та управління підприємствами» / Н. Б. Проценко. – Донецьк, 2008. – 20с.

150. **Радько В.М.** Організаційно-економічне забезпечення конкурентоспроможності підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / В.М. Радько. – Київ, 2010. – 23 с.

151. **Райзберг Б.А.** Современный экономический словарь / Б. А. Райзберг, Л. Ш. Лозовский, Л. Б. Стародубцева. – [2-е изд., испр.]. – М.: ИНФРА-М. – 1999. – 479 с.

152. **Ріпка Д.О.** Координація управлінських і виробничих процесів на підприємстві / Д.О. Ріпка // Бізнес Інформ: науковий журнал. – 2012. – № 6. – С. 162–166.

153. Развитие промышленного потенциала Украины в процессе послекризисового відновлення. Аналітична доповідь. / [О.В. Собкевич, А.І. Сухоруков, В. Г. Савенко та ін.]; за ред. Я. А. Жаліло. – К. : НІСД, 2010. – 48 с.

154. Розпорядження «Про схвалення Стратегії розвитку суднобудування на період до 2020 року» від 06.05.2009 № 581-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/581-2009-%D1%80>.

155. **Романишин М.І.** Основні принципи формування стратегії забезпечення економічної стабільності підприємства / Н.О. Шпак, М.І. Романишин // «Vědecký pokrok na rozmezí tisíciletí – 2010» Materiály VI mezinárodní vědecko-praktická konference, м. Прага, 27 травня - 5 червня 2010 р. – Ekonomické vědy: Praha. Publishing “Education and Science” – str. 7–10.

156. **Романишин М. І.** Стратегія забезпечення економічної стабільності підприємства та принципи її формування / Н.О. Шпак, М.І. Романишин // Економіка та держава: науковий журнал. – 2010. – № 10. – С. 48–51.

157. **Ромашкина Г. Т.** Коэффициент конкордации в анализе социологических данных / Г.Т. Ромашкина, Г.Г. Татарова // Социология: научный журнал. – 2005. – № 20. – С.131–158.

158. **Самуельсон Пол А.** Мікроекономіка / Пол А. Самуельсон, Вільям Д. Нордгауз; [пер. з англ.] – К.: Основи, 1998. – 676 с.

159. **Селезнева Н.Н.** Финансовый анализ. Управление финансами / Н.Н. Селезнева, А.Ф. Ионова. – М.: ЮНИТИ, 2003. – 639 с.

160. **Семенов Г.А.** Диагностика банкротства підприємства / Г. А. Семенов, О.О. Єропутова, О.О. Плаксюк // Вісник економічної науки України: науковий журнал. – 2011. – № 2. – С. 170–176.

161. **Семененко И.М.** Экономическая устойчивость предприятия: сущность и понятие [Электронный ресурс] / И.М. Семененко. – Режим доступа. – http://www.nbuu.gov.ua/portal/Soc_Gum/VsUNU/2010_2_2/Semenenko.pdf.

162. **Сергеєва О.В.** Управління економічною стійкістю торговельного підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: 08.00.04 «Економіка і управління підприємствами» / О.В. Сергеєва. – Донецьк, 2009. – 20 с.

163. **Серебряков Б.Г.** Теории экономического равновесия / Б.Г. Серебряков. – М.: Мысль, 1973. – 222 с.

164. **Сибирская Е.М.** Методика оценки управления предприятиями на основе системы индикаторов / Е.М. Сибирская // Вестник Томского государственного университета «Экономика». – 2011. – № 3. – С. 62–74.

165. **Сіправська Н.** Аналіз та оцінювання впливу зовнішніх і внутрішніх чинників на діяльність підприємств машинобудування на сучасному етапі / Н.Сіправська // Галицький економічний вісник: науковий журнал. – 2011. – № 1(30). – С. 127–132.

166. **Сітак І.Л.** Механізм забезпечення економічної стійкості підприємств / І.Л. Сітак // Економічні науки. Сер. : Облік і фінанси. – 2012. – Вип. 9(3). – С. 295–301.

167. Словник іншомовних слів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://poiskslov.com/word/норматив/>.

168. Словник синонімів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enc-dic.com/synonym/Neizmenennyj-43297.html>.

169. Смачило І.І. Принципи формування та структура механізму управління сталим розвитком підприємства [Електронний ресурс] / І.І. Смачило // Економіка розвитку: наук. журн. – Харків: Вид-во ХНЕУ, 2013. – № 3. – С. 79–82.

170. **Сокол О.Г.** Управління стійкістю сільськогосподарських підприємств як економічний процес / О.Г. Сокол // Економічний простір: зб. наук. праць. Дніпропетровськ : ПДАБА, 2009. – № 21. – С. 230.

171. **Сологуб О.М.** Забезпечення економічної стабільності підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка та управління підприємствами» / О.М. Сологуб. – К.: МОН, молоді та спорту Укр. ПВНЗ «Європейський ун-т», 2012. – 20 с.

172. **Сторожук А.** Сталий розвиток економіки: історико-теоретичний аналіз / А. Сторожук // Вісник Львівського університету: зб. наук. праць. – 2008. – вип. 40. – С. 233–237.

173. **Стрелкова Л.В.** Планирование как эффективный инструмент управления предприятием в современных условиях / Л.В. Стрелкова, Ю. А. Макушева // Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского. – 2010. – № 3 (2) . – С. 603–606.

174. **Сук Л.К.** Організація управлінського обліку та аналізу [Електронний ресурс] / Л.К. Сук, П.Л. Сук. – Режим доступу: http://elibrary.nubip.edu.ua/7648/1/SukPL_Stat9.pdf.pdf.

175. **Сумин В.А.** Устойчивость системы управления предприятием в условиях экономической безопасности / В.А. Сумин // Междунар. научн.-практ. конф., г. Донецк, 23–24 ноября 2001 г. – Донецк. – 2013. – С. 81–92.

176. **Тарасовая О.О.** Разработка системы показателей для оценки финансово-экономической устойчивости предприятия [Электронный ресурс] / О.О. Тарасовая, Ю.С. Цямрюк. — Режим доступа. – http://www.nbu.gov.ua/e-journals/PSPE/2009_2/Cymruk_209.htm.

177. **Ткачук І.Г.** Формування фінансової стратегії в системі управління підприємством / І.Г. Ткачук // Вісник ЖДТУ: науковий журнал. – 2008. – № (44). – С. 301–304.

178. Глумачний словник [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://tlumach.com.ua/Ekonomichna_entsyklopediya/page/rivnovaga_ekonomichna.6622/.

179. Глумачний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tlumach.com.ua/modelyuvannya_ekonomiky/page/styukist.408/.

180. **Томарева В.В.** Оцінка інвестиційного клімату регіонів [Електронний ресурс] / В.В. Томарева – Режим доступу http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Dtr_ep/2011_4/files/EC411_11.pdf.

181. **Тхор С.О.** Управління економічною стійкістю підприємства: автореф. дис. канд. екон. наук: 08.06.01 «Економіка, організація і управління підприємствами» / С.О. Тхор. – Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2005. – 20 с.

182. **Удовіченко М.О.** Управління економічною стійкістю аграрних підприємств: автореф. дис. канд. екон. наук: : 08.00.04 «Економіка і управління підприємствами» / М.О. Удовіченко. – Полтав. держ. аграр. акад. – Полтава, 2012. – 20 с.

183. Україна відновлює статус виробника повнокомплектних суден [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://vcourse.ua/ua/events/vosstanavlivaet-status-proizvoditelya-polnokomplektnykh-suden.html>.

184. Устойчивое развитие предприятия, региона, общества: инновационные подходы к обеспечению: монография / под общ. ред. д-ра экон. наук, профессора О. В. Прокопенко. – Польша : «Drukarnia i Studio Graficzne Omnidium», 2014. – 474 с.

185. Учитель Ю.Г. SWOT-анализ и синтез – основа формирования стратегии организации: монография [2-ое изд.] / Ю.Г. Учитель, М.Ю. Учитель. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 328 с.

186. Філософська енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/2755.html.

187. Філософський словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://enc-dic.com/philosophy/Ustojchivost-2455.html>.

188. **Фляйшер К.** Стратегический и конкурентный анализ. Методы и средства конкурентного анализа в бизнесе / Фляйшер К., Бенсуссан Б. ; пер. с англ. Д. П. Коньковой. – М.: БИНОМ, Лаборатория знаний, 2005. — 541 с.

189. **Фоломьев А.М.** Экономическая динамика и устойчивость хозяйственной системы / А.М. Фоломьев // Государственное регулирование в стратегии устойчивого развития экономики России : сб. ст. – СПб., 1996. – С. 8–25.

190. **Харитонов О.С.** Економічна стійкість підприємства як основа забезпечення його конкурентоспроможності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04. «Економіка і управління підприємствами» / О.С. Харитонов. – Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2008. – 21с.

191. **Харчук Т.В.** Характеристика економічної стійкості та її елементів [Електронний ресурс] / Т.В. Харчук // Вісник економіки транспорту і промисловості: зб. наук. праць. – № 34. – 2011. – С. 332–335.

192. **Хмелевський М.О.** Методика оцінки ефективності підприємницької діяльності на внутрішньому і зовнішньому ринках / М. О. Хмелевський, М. П. Сагайдак // Економіка, менеджмент, бізнес: зб. наук. праць. – Київ: Державний університет телекомунікацій, 2010. – № 1. – С. 156–165.

193. **Хомяченкова Н.А.** Механизм интегральной оценки устойчивости развития промышленных предприятий. автореф. дисс. на соискание ученой степени кандидата экономических наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Н.А. Хомяченкова. – Москва, 2011. – 21 с.

194. **Хорев А.И.** Управление организационно-экономической устойчивостью хлебопекарных организаций / Хорев А.И., Полозова А.Н., Фролова Н. В. – Воронеж: Центрально-черноземное книжное издательство, 2002. – 201 с.

195. **Циглик І.І.** Внутрішній економічний механізм підприємства: [навч. посіб.] / І.І. Циглик. – Івано-Франківськ, ІМЕ, 2000. – 104 с.

196. **Чамасв М.Ш.** Организационно-экономические инструменты реализации стратегии промышленного предприятия / М.Ш. Чамасв // Риск: Ресурсы, Информация, Снабжение, Конкуренция: аналитический журнал. – 2009. – № 4. – С. 12–15.

197. **Череп А.В.** Використання ключових показників ефективності в управлінні підприємствами / А.В. Череп, Ю.В. Бичова // Нова економіка: збірник наукових праць під заг. ред. Череп А.В. – Запоріжжя: ЗНУ, 2013. – С. 5–11.

198. **Череп А.В.** Екологічні аспекти управління підприємством [розділ в монографії] / А.В. Череп // Економіка XXI сторіччя: проблеми та шляхи вирішення: монографія / за заг. ред. Г.О.Дорошенко, М.С.Пашкевич. – Дніпропетровськ.: НГУ, 2014. – С. 165–174.

199. **Череп А.В.** Оцінка факторів впливу на показники економічної безпеки підприємств агропромислової галузі [Електронний ресурс] / А.В. Череп, Н.С. Іванова. – Режим доступу: <http://pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/2011/02/299.pdf>.

200. **Череп О.Г.** Стратегічні напрямки забезпечення сталого розвитку економіки [монографія] / під заг. ред. Череп О.Г. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – 256 с.

201. **Череп О.Г.** Управління фінансовою стійкістю підприємства / О.Г. Череп [розділ в монографії] / Теоретико-прикладні аспекти формування фінансової стратегії розвитку суб'єктів господарювання, регіонів та держави: монографія / під заг. ред. Череп О.Г. – Запоріжжя: ЗНУ, 2014. – С. 187–189.

202. **Череп О.Г.** Фактори, що впливають на зміни в структурі конкурентних сил промислових підприємств при формуванні конкурентних стратегій / О.Г. Череп // Теоретичні і практичні аспекти економіки та інтелектуальної власності: зб. наук. праць. – Маріуполь: ДВНЗ «ПДТУ», 2013. – Вип. 2, Т. 1. – С. 315–319.

203. **Шамрін Р.В.** Розробка методики оцінки економічної стійкості підприємств / Р.В. Шамрін // Вісник Запорізького національного університету: зб. наук. праць. – Запоріжжя: ЗНУ, 2010. – № 4(8). – С.103–107.

204. **Шандова Н.В.** Оцінка загальної стійкості розвитку промислового підприємства / Н.В. Шандова // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. – Київ: ВНЗ «Національна академія управління», 2006. – № 9. – С. 169–173.

205. **Шандова Н.В.** Розробка механізму управління стійким розвитком підприємств машинобудування / Н.В. Шандова // Актуальні проблеми економіки: науковий економічний журнал. – Київ: ВНЗ «Національна академія управління». – 2007. – № 2. – С. 101–105.

206. **Шандова Н.В.** Концепція стійкого розвитку промислових підприємств / Н.В. Шандова // Економічний часопис. – 2013. – № 1-2(1). – С. 22–25.

207. **Шандова Н.В.** Особливості та проблеми функціонування підприємств машинобудівної галузі / Н.В. Шандова // Економічний простір: зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : ПДАБА. – 2013. – № 69. – С. 282–290.

208. **Шатунова Т.О.** Діагностика економічної стійкості машинобудівного підприємства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка і управління підприємствами» / Т.О. Шатунова ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ, 2010. – 19 с.

209. **Шведчиков О.А.** Фактори зовнішнього середовища, що впливають на сталий розвиток промислового підприємства / О.А. Шведчиков // Часопис економічних реформ: науково – виробничий журнал. – Луганськ: Східноукраїнський національний університет ім. Володимира Даля, 2011. – № 3. – С. 111-115.

210. **Шестерикова Н.В.** Формирование стратегии устойчивого развития предприятия на основе системы сбалансированных показателей: автореф. дисс. канд. екон. наук: спец. 08.00.05 «Экономика и управление народным хозяйством» / Н.В. Шестерикова. – Нижний Новгород, 2009. – 24 с.

211. **Штембуляк Д.О.** Економічна стійкість підприємства як необхідна умова виживання в сучасних умовах господарювання [Електронний ресурс] / Д.О. Штембуляк. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/Soc_Gum/Emp/2010_22_1/11Shtemb.htm.

212. Юридичний словник [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [<http://enc-dic.com/legal/Ustojchivost-Predprijatija-19854.html>]

213. **Ячменьова В.М.** Економічна стабільність: сутність та форми вияву / В.М. Ячменьова // Економіка. Менеджмент. Підприємництво: зб. наук. праць. – Луганськ: СНУ ім. Володимира Даля, 2012. – № 24 (II). – С. 94–99.

214. **Ячменева В.М.** Обоснование управленческих решений обеспечивающих экономическую устойчивость предприятий / В.М. Ячменева, Ю.Г. Лозыченко // Культура народов Причерноморья. – Симферополь, 2006. – № 88 – С. 139–143.

215. **Ячменева В.М.** Представление экономической устойчивости деятельности предприятия / В.М. Ячменева // Экономика и управление: научно-практический журнал. – Симферополь: Национальная академия природоохранного и курортного строительства, 2007. – № 4–5. – С. 107–112.

216. **Ячменьова В.М.** Забезпечення стійкості діяльності промислових підприємств: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. екон. наук: спец. 08.00.04 «Економіка і управління підприємствами» / В.М. Ячменева. – Національна академія природоохоронного та курортного будівництва Міністерства освіти і науки України. – Луганськ, 2008. – 32 с.

217. **Ячменьова В.М.** Ідентифікація стійкості діяльності промислових підприємств: [монографія] / В.М. Ячменьова. – Симферополь: ЧАСТКА, 2007. – 384 с.

218. Letkiewicz Andrzej Mechanizmy zapewnienia równowagi finansowej przedsiębiorstw wykorzystania pętlisprzężeń zwrotnych / Andrzej Letkiewicz // Prace Naukowe Wyższej Szkoły Bankowej w Gdańsku. – 2009. – № 4. – S. 177–187.

219. **Horrigan J.O.** Schools of Thought in the Historical Development of Financial Statement Analysis // Proceedings of the Pacioli Quincentennial Symposia. – Seattle University, Seattle, Washington. – 1996. – p. 35–49.

220. Formation mechanisms for the sustainable economic development of industries, facilities and enterprises: Proceedings of the International Conference, Munich, Germany, 8- 10 July 2013. – Munich [Electronic resource] / ed. prof. N.N. Khakhonova. – Zugriffsmodus: https://dspace.spbu.ru/bitstream/123456789/1047/1/25%20Sbornik_MKZ-2013-015.pdf.

Наукове видання

ЧЕРЕП Алла Василівна
МАТУШЕВСЬКА Олена Анатоліївна
КАТКОВА Наталя Володимирівна

**ЕКОНОМІЧНА СТІЙКІСТЬ СУДНОБУДІВНИХ
ПІДПРИЄМСТВ: СУТНІСТЬ, ОЦІНКА, МЕХАНІЗМ
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ**

Монографія

Комп'ютерне складання та верстання *А. Д. Сорочинська*

Підписано до друку 15.12.2017 р.
Формат 60×84/16. Ум. друк. арк. 10,2. Тираж 300. Вид. № 26. Зам. № 198
Видавець і виготівник Національний університет кораблебудування
імені адмірала Макарова
проспект Героїв України, 9, м. Миколаїв, 54025
E-mail: publishing@nuos.edu.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 2506 від 25.05.2006 р.

ДЛЯ ЗАДАТОК